

รายงานการวิจัย

เรื่อง

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม
ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

พรศักดิ์ พรหมแก้ว

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ พุทธศักราช 2544

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ รวมทั้งศึกษาบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวที่มีต่อสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต ประกอบกับการศึกษาข้อมูลเอกสาร แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ความเชื่อเรื่อง “ ผี ” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มีมาช้านานและปรากฏอยู่ในสังคมต่าง ๆ ทุกยุคทุกสมัย จึงกล่าวได้ว่าเป็น “ ความเชื่อสากล ” หรือ “ วัฒนธรรมร่วม ” อย่างหนึ่งของมนุษยชาติ ในสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้ก็มีความเชื่อในเรื่องนี้เช่นเดียวกับสังคมชาวไทยในภูมิภาคอื่นและสังคมชนชาติอื่นทั่วไป ความเชื่อเรื่อง “ ผี ” ของชาวไทยพุทธภาคใต้มีหลากหลายและพิสดาร เมื่อศึกษาวิเคราะห์โดยภาพรวมแล้วพอจะจำแนก “ ผี ” ตามความเชื่อของชาวไทยกลุ่มนี้ออกไปเป็น 3 ประเภท คือ 1. ผีชั้นสูง หรือผีดี ได้แก่จำพวก “ เทพ ” ซึ่งแบ่งออกได้เป็นเทพชั้นสูง และเทพทั่วไป 2. ผีชั้นกลาง หรือผีกำกึ่งดีร้าย ซึ่งแบ่งได้หลายกลุ่ม ได้แก่ ผีประจำทรัพยากรธรรมชาติ ผีประจำทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ผีประจำบ้านเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัย ผีบรรพบุรุษ ผีวีรบุรุษ เป็นต้น 3. ผีชั้นต่ำ หรือผีร้าย ซึ่งแบ่งออกได้เป็นผีร้ายที่มีอยู่ในธรรมชาติทั่วไป และผีร้ายที่อยู่ในรก

ความเชื่อเรื่อง “ ผี ” ของชาวไทยพุทธภาคใต้เป็นมูลเหตุให้เกิด “ พิธีกรรม ” ที่เกี่ยวข้องในลักษณะต่าง ๆ มากมาย เพื่อเป็นการเช่นสำรวจบูชาและวิงวอนให้ผีที่ตนนับถือได้ช่วยเหลือตนให้พ้นจากเหตุร้ายต่าง ๆ และคลบวันกาลให้ชีวิตประสบแต่ความสุขความเจริญ สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา เมื่อศึกษาวิเคราะห์โดยภาพรวมแล้วพอจะจำแนกพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยพุทธภาคใต้นิยมปฏิบัติกัน ออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำประมง พิธีกรรมเกี่ยวกับการแสดง เป็นต้น และพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรค พิธีกรรมเกี่ยวกับการแต่งงาน พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย เป็นต้น

เนื่องจาก “ ผี ” เป็น “ สัญลักษณ์เชิงอำนาจ ” ซึ่งเป็นการเน้นที่ “ ความหมาย ” มากกว่า “ ความจริง ” ดังนั้นความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือ “ ผี ” ของชาวไทยพุทธภาคใต้ จึงเข้ามามีบทบาทในสังคมอย่างไร้กาล โดยเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย และเกี่ยวข้องการกำหนดกฎเกณฑ์ซึ่งส่งผลต่อการจัดระเบียบทางสังคม ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อในอำนาจของ “ ผี ” มีอิทธิพลต่อการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์โดย

ภาพรวมแล้วพอจะจำแนกบทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับนับถือ “ ผี ” ที่มีต่อชาวไทยกลุ่มนี้ออกได้เป็นหลายลักษณะ บทบาทที่ปรากฏก่อนข้างเด่นชัด ได้แก่ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล และบทบาทเกี่ยวกับการเลี้ยง โขคเลี้ยงทาย

ABSTRACT

The purpose of the study was to investigate the belief and ritual related to believing in ghosts and social role of the southern Thai Buddhists. The research data were collected by using interviews, focus group discussions, observations, and documentary studies. The research report writing was done qualitatively. The results of the study were as follows :

Basically, people of all time and everywhere believe in ghosts. It might be said that believing in ghosts is universal or shared culture. The southern Thai Buddhists, like most Thai people, also believe in ghosts. The ghosts, according to the southern Thai Buddhists, there are 3 types of ghosts. 1. The high class ghosts or good ghosts, known as thevada. The thevada also are grouped as high and common classes. 2. The medium class ghosts. They are good and bad ghosts. They are to protect or keep guard of natural surroundings, human inventions, households or residences. They also come from ancestors or very famous persons. 3. The low class ghosts. They reside in general surroundings and in the hell.

There are several rituals deriving from believing in ghosts. The rituals of offerings or worshipping one's respected ghost were believed to protect harmful events, bring happiness, or help to make a dream come true. There are 2 types of rituals performed by the southern Thai Buddhists. They are rituals for occupations and rituals for life. The rituals for occupations include farming, fishing, and folk art performing. As for the latter, they include giving birth, healing sickness, wedding, and passing away.

Since ghosts symbolize power, meaning tended to be emphasized more than reality. As a result, their social role is related to the people's way of life from birth to death. It is also related to social rules keeping the people and society in place and together. In brief, the social role of believing in ghosts and rituals clearly help to keep guards of natural resources, promote occupations, heal sickness, promote morality and individual's empowerment, and fortune telling.

คำนำ

ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อที่มีมาช้านานและปรากฏอยู่ในสังคมต่าง ๆ ทั่วไป แม้ว่าในปัจจุบันสังคมจะมีศาสนาที่ประณีตขึ้น และโลกมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสูงขึ้น แต่ความเชื่อนี้ก็ไม่ได้สูญหายไป ยังคงมีการยึดถือปฏิบัติให้เห็นกันอยู่มาก โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อนี้ จึงกล่าวได้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่อง “ผี” มีบทบาทต่อความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์เป็นอย่างมากสืบต่อกันมาช้านาน อันสะท้อนให้เห็นถึง “วิถีคิด” ของมนุษย์ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม ในสังคมกลุ่มชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ก็มีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีอยู่อย่างหลากหลายและพิสดาร ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้เข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดของชาวไทยกลุ่มนี้ที่มีต่อธรรมชาติแวดล้อมได้ระดับหนึ่ง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจคนกลุ่มนี้ ตลอดจนเป็นข้อมูลสำคัญในการปรับใช้เพื่อกำหนดแนวคิดและนโยบายการพัฒนา งานวิจัยเรื่องนี้จึงเกิดขึ้นด้วยฐานคิดและวัตถุประสงค์ดังกล่าว

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานและบุคคลต่าง ๆ หลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณและขอบคุณเป็นอย่างยิ่งสูงไว้ ณ ที่นี้ คือสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้เอื้ออำนวยในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี ชาวบ้านในเขตพื้นที่ศึกษาได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ตลอดจนศิษย์ของผู้วิจัยหลายคนที่ได้ช่วยเหลือในการประสานงานและจัดพิมพ์ต้นฉบับงานวิจัยเรื่องนี้ จึงทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดี

พรศักดิ์ พรหมแก้ว

สารบัญ

บทที่	หน้า
1. บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	11
ความสำคัญของการวิจัย	11
กรอบแนวคิดทฤษฎี.....	12
ขอบเขตของการวิจัย	16
นิยามศัพท์เฉพาะ	17
วิธีดำเนินการวิจัย	18
การนำเสนอผลการวิจัย	18
2. การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	20
ความเชื่อและพิธีกรรม	20
1. ความเชื่อ	20
2. พิธีกรรม	29
วัฒนธรรมความเชื่อเรื่อง “ผี”	33
1. ผี: นานาทัศน์สู่ข้อสรุป “อวิชา” ของมนุษย์	34
2. ผี: สัญลักษณ์เชิงอำนาจจาก “ปัญญา” ของมนุษย์	35
3. ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทย	
ที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้	41
ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ	
ในภาคใต้	45
1. ผีชั้นสูง หรือผีดี	49
2. ผีชั้นกลาง หรือผีกำกั่งดีร้าย	54
3. ผีชั้นต่ำ หรือผีร้าย	56

พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือ “ผี” ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ

ในภาคใต้	59
1. พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ	61
2. พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต	66
4. บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี	
ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้	69
บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ	71
บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ	73
บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ	77
บทบาทเกี่ยวกับการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจ	78
บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล	80
บทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย	82
5 บทย่อ สรุปผล และข้อเสนอแนะ	84
บทย่อ	84
สรุปผล	86
ข้อเสนอแนะ	87
บรรณานุกรม	89
ภาคผนวก	95
ภาคผนวก	101

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดหรือเผ่าพันธุ์ภาษาใดย่อมมีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ มากมาย เพียงแต่ความเชื่อเหล่านั้นอาจพ้องหรือเพี้ยนกันไปบ้างตามสภาพแวดล้อมของบุคคล ทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม มนุษย์ในสังคมเดียวกันมักจะมี ความเชื่อหลายอย่างในแนวเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน และจะมีการตั้งสมมติฐานหรือความเชื่อต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็น “วัฒนธรรมความเชื่อ” ของสังคม ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิด พฤติกรรม และวิถีการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคมนั้น

ความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์เป็นความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติหรือภูติผี วิญญาณต่าง ๆ (Animism) ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาช้านานและมีอยู่ทั่วไปในทุกสังคม จนกล่าวได้ว่าความเชื่อในเรื่องเหล่านี้เป็นความเชื่อพื้นฐานของมนุษยชาติ ดังที่ จูรี จูละเกศ¹ ได้กล่าวไว้ว่า ลัทธิการนับถือผีมีอยู่ในหมู่มนุษยชาติมานานแล้วตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ อาจกล่าวได้ว่ามีมาก่อนลัทธิศาสนาใด ๆ ในโลก แต่การเคารพนับถือผีอาจแตกต่างกันไปบ้างตามคตินิยมของแต่ละกลุ่มชน ซึ่งสอดคล้องกับที่ ศิวาพร ฐิตะฐาน² ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ในทุกสังคมมีความเชื่อว่ามีอำนาจบางอย่างซึ่งอาจอยู่ในรูปของผีบางเทวดา เป็นผู้มีอำนาจในการให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดเป็นความเชื่อในพลังอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติแฝงอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน

การที่มนุษย์มีความเชื่อในเรื่องดังกล่าวเนื่องมาจากในจิตมนุษย์มีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดและผูกพันกับธรรมชาติสูงมาก ในขณะที่มีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติและความเป็นไปของชีวิตน้อยมาก ดังนั้นเมื่อพบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ฝนตก ไฟร้อง ไฟผ่าน้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้น และมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์ เช่น การเกิด การแก่ การเจ็บป่วย การตาย เป็นต้น ก็เกิดความประหลาดใจและรู้สึกกลัว เนื่องจากไม่สามารถอธิบายถึงมูลเหตุที่แท้จริงของปรากฏการณ์เหล่านั้นได้ จึงเชื่อว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับบางอย่างที่อยู่

¹ จูรี จูละเกศ. มานุษยวิทยาเบื้องต้น. 2516. หน้า 91.

² ศิวาพร ฐิตะฐาน. “แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม,” ใน เอกสาร การสอนสุขวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ ๕-7. 2533. หน้า 7.

เหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น มนุษย์จึงแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ เพื่อเป็นการบวงสรวง และอ้อนวอนให้อำนาจเหล่านั้นได้คุ้มครองช่วยเหลือคนให้รอดพ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ และประสบแต่ความสุขความเจริญ นอกจากนี้นักวิชาการหลายคนที่สนใจศึกษาเรื่องความเชื่อก็ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกัน ดังเช่น อมรา พงศาพิชญ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ในสมัยโบราณเมื่อมนุษย์ประสบกับภัยธรรมชาติไม่สามารถจะต่อสู้ต้านทานได้ ก็นึกเอาว่าเป็นเพราะผีหรือเทวดาซึ่งมีอำนาจอยู่เหนือคนเป็นผู้บันดาล”¹ และภิญโญ จิตต์ธรรม ก็ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์เชื่อว่าอำนาจลึกลับบันดาลให้เกิดผลดีผลร้ายจึงกลัวอำนาจลึกลับนั้น จึงคิดว่าทำอะไรจึงจะไม่ถูกลงโทษ ทำอย่างไรจึงจะเกิดผลดีและเกิดความสุขแก่ตนเอง”² ซึ่งสอดคล้องกับที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร³ ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นมีปัญหาในการดำรงชีวิต เช่น เกิดภัยธรรมชาติ เกิดโรคภัยไข้เจ็บซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ เป็นต้น ก็คิดว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น จึงควรที่มนุษย์จะทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติพอใจ และเมื่อพ้นภัยแล้วก็ควรจะแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ด้วยการเช่นสรวงหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์เป็นอย่างมาก เมื่อมนุษย์มีความเชื่อเช่นไรแล้วย่อมจะมีความคิดและพฤติกรรมคล้อยตามเพื่อตอบสนองต่อความเชื่อนั้น ดังที่จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร ได้กล่าวไว้ว่า

เมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างหนึ่ง ย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองความเชื่อนั้น ถ้าความเชื่อเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไปด้วย คติความเชื่อของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งจึงมอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เพราะเมื่อคนในสังคมมีความเชื่อในเรื่องใด ย่อมประพฤตินิปฏิบัติหรือแสดงออกด้วยประเพณีพิธีกรรมและอื่น ๆ ให้สอดคล้องกับความเชื่อนั้น ๆ⁴

¹ อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. 2533. หน้า 37.

² ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. 2522 หน้า 4.

³ จารุวรรณ ธรรมวัตร. กติชาวบ้านอีสาน. 2521. หน้า 106.

⁴ จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร. สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย. 2522. หน้า คำนำ.

สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อที่มีต่อความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคมหนึ่ง ๆ ไว้ในลักษณะเดียวกันว่า

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวคิดและพฤติกรรมของชาวบ้านกลุ่มนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง เพราะการสืบทอดความเชื่อมีการปลูกฝังสืบทอดกันมาหลายชั่วคน ผู้ให้การสืบทอดล้วนแต่ยึดถือปฏิบัติให้ประจักษ์ชัดเป็นต้นแบบอย่างกว้างขวางและมั่นคง และล้วนมีเจตนาที่จะปลูกฝังให้ผู้สืบสันดานเจริญรอยตามอย่างเคร่งครัด มักถือเป็นเงื่อนไขในการอยู่ร่วม ผู้ถือปฏิบัติตามย่อมเป็นที่ยอมรับของคณาญาติและสังคม ผู้ฝ่าฝืนย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนา การปลูกฝังความเชื่อล้วนมีขึ้นนับแต่วินาทีแรกของผู้สืบต่อเริ่มเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การบ่มเพาะจึงมีลักษณะเป็นการคัดแต่ไม้อ่อนให้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนตามและเพิ่มพูนขึ้นจนกลายเป็นผู้สืบสันดานให้แก่คนรุ่นต่อ ๆ ไป¹

คนไทยมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีมีมาช้านานเช่นเดียวกับคนในสังคมชนชาติอื่นทั่วไป จนกล่าวได้ว่า “ผีเป็น “ปรากฏการณ์” หนึ่งในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย”² ซึ่งพระยาอนุมานราชธน นักปราชญ์คนสำคัญทางด้านวัฒนธรรมไทย ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ความเชื่อถือของชนชาวไทยแต่ดั้งเดิมก็ไม่ต่างกับของชาติอื่น ๆ คือมีความเชื่อถือสิ่งที่ตามปรกคิมองไม่เห็นตัว แต่ถือหรือเข้าใจว่ามีฤทธิ์หรืออำนาจอยู่เหนือตน อาจบันดาลให้ดีหรือร้ายหรือให้คุณให้โทษได้ ความเชื่ออย่างนี้เรียกว่า ลัทธิผีสางเทวดา (Animism) อันเป็นคติศาสนามาตั้งแต่ดั้งเดิมของมนุษย์ก่อนที่จะวิวัฒนาการมาเป็นคติศาสนาอันประณีตขึ้นในปัจจุบัน³

¹ สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. “ความเชื่อของชาวไทย,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. 2542. หน้า 467 – 468.

² เสรี พงศ์พิศ. “ผี,” ใน คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. 2542. หน้า 64

³ พระยาอนุมานราชธน. วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย. โดย เสรีบูรโกเศศ (นามแฝง). 2506. หน้า 195.

ความเชื่อในการนับถือผีของคนไทยมีมาช้านานก่อนที่จะรับเอาศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้ามาในสังคม แม้ต่อ ๆ มาจะมีความเชื่ออื่น ๆ เข้ามาและเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมความเชื่อมากขึ้น แต่คนไทยส่วนใหญ่ก็ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือกันอยู่มาก เพียงแต่อาจมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างเท่านั้น ดังที่ เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวไว้ว่า

คนไทยนับถือ “ผี” ก่อนที่ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะเข้ามาในเมืองไทย เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมขึ้นมาตามลำดับ โดยที่คนไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะชนชนบทไม่ได้ละทิ้งความเชื่อและวิถีปฏิบัติดั้งเดิมไป มีแต่การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับความเชื่อใหม่... อย่างไรก็ตามก็เชื่อว่าพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในเหนือผีทั้งหลาย ไม่ว่าจะโดยอำนาจบารมีหรือความศักดิ์สิทธิ์ การนับถือผีเริ่มจะเปลี่ยนไปจากกระบวนทรรศน์เดิมสู่กระบวนทรรศน์ใหม่ของสังคมใหม่ซึ่งมีสังคมเมืองเป็นต้นแบบ มีรากฐานอยู่ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เรื่องผีจึงกลายเป็นเรื่อง “ไสยศาสตร์” ที่ว่าด้วยอำนาจลึกลับที่ผู้คนพยายามหาวิธี “ใช้” (manipulate) เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง มากกว่าที่จะนับถือด้วยความเคารพยำเกรง และเพื่อเอกภาพและดุลยภาพแห่งชีวิตเหมือนแต่ก่อน ความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับสังคม และคนกับธรรมชาติได้เปลี่ยนไปตามกระบวนทรรศน์ใหม่ แต่รากเหง้าความเชื่อดั้งเดิมไม่ได้หมดไป เพราะกระบวนทรรศน์ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นรากฐานก็ไม่สามารถให้คำตอบแก่ชีวิตมนุษย์ในทุกเรื่องทุกอย่างและทุกมิติ ความลึกลับและปัญหาสารพันยังคงมีอยู่ต่อไป ผีก็ยังคงอยู่กับคนต่อไปเช่นเดียวกัน แต่เปลี่ยนบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์กับผู้คน รวมทั้งจำนวนก็เปลี่ยนไป ผีหลายตัวหลายชนิดก็ถูกลืมเลือนหรือเลิกการนับถือไป¹

ภายหลังจากที่สังคมไทยรับเอาศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้ามาแล้ว ศาสนาทั้งสองนี้ก็มีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อและวิถีปฏิบัติของคนไทยเป็นอย่างมาก ดังที่ สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า “เราต้องยอมรับว่าศาสนาพราหมณ์กับศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อสังคมไทยไม่น้อย”²

¹ เสรี พงศ์พิศ. “ผี,” ใน คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. 2542. หน้า 66-67.

² สุพัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรม ค่านิยม กรอบครัว ศาสนา ประเพณี. 2533.

และสมเกียรติ ต้นสกุล¹ ก็ได้กล่าวไว้สอดคล้องกันว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีที่กำหนดขึ้นในสังคมไทยนั้นส่วนใหญ่มีบ่อเกิดมาจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ถึงกระนั้นก็ตามความเชื่อในการนับถือผีหรือความเชื่อแบบวิญญาณนิยมก็มีได้สูญหายไปจากสังคมไทย แต่ได้ผสมผสานกันแบบที่กล่าวกันว่า “พุทธกับไสยไปด้วยกัน” มาจนครบเท่าทุกวันนี้

ความเชื่อและพิธีกรรมในการนับถือผีมีได้มีอยู่เฉพาะในกลุ่มคนไทยในประเทศไทยเท่านั้น แต่เป็น “วัฒนธรรมร่วม” อย่างหนึ่งของ “กลุ่มชาติพันธุ์ไท” (Tai) ทั้งที่อยู่ในและนอกประเทศ ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา นักวิชาการผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชนชาติไท ได้กล่าวถึงความเชื่อดังกล่าวนี้ของคนไทนอกประเทศไทยไว้ตอนหนึ่งว่า “ในกลุ่มชนเผ่าไทนอกประเทศไทยการนับถือธรรมชาติและบรรพบุรุษชัดเจนกว่าในประเทศไทย...ในพิธีกรรมต่าง ๆ ก็ต้องสวดอัญเชิญผีแห่งธรรมชาติและผีบรรพบุรุษลงมาร่วม จะวิงวอนขอสิ่งใดก็ขอกับผีธรรมชาติและผีบรรพบุรุษ”² และ นฤมล หิญาธิระนันท์ แห่งสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ประเมินสถานภาพไทศึกษา ด้านความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม ก็ได้กล่าวไว้ว่า

ผลงานการศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาแบบดั้งเดิม (animism) หรืออาจเรียกว่าศาสนาชาวบ้าน (folk religion) ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท...ทั้งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในและนอกประเทศไทย ความเชื่อดังเดิมนี้นักจะเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผี ขวัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ รวมทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเหล่านี้ เช่น พิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเมือง การทำขวัญ การรักษาโรคด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ ฯลฯ...

ชนเผ่าไทบางกลุ่มได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาน้อยมาก และยังคงรักษาความเชื่อดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น เช่น ชาวไทดำที่อาศัยอยู่ในประเทศเวียดนาม ลาว และไทย ยังเชื่อเรื่องผีแดน ผีฟ้า ผีบ้านผีเมือง ผีบรรพบุรุษ ขวัญ และยังมีการประกอบพิธีกรรมโดยผู้มีความรู้เรื่องจารีตประเพณีหรือผู้เชี่ยวชาญทางด้านไสยศาสตร์...ชาวไทอาหม ในรัฐอัสสัม ประเทศอินเดียก็เช่นกัน แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดู แต่ไทอาหมก็ยังรักษาประเพณีและความเชื่อเก่า ๆ ไว้ได้โดยไม่ถูกสังคมใหญ่กลืนไปอย่างสิ้นเชิง ความเชื่อ

¹ สมเกียรติ ต้นสกุล. ประเพณีท้องถิ่นภาคใต้ : กรณีศึกษาประเพณีทำขวัญ. 2533. หน้า 5.

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไท. 2540. หน้า 51.

และประเพณีดั้งเดิมนี้ได้สืบทอดมาตั้งแต่ก่อนที่ไทอาหมจะอพยพย้ายถิ่นมาอยู่ลุ่มแม่น้ำพรหมบุตร... ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมโบราณของกลุ่มชาติพันธุ์ไทจึงเป็นมรดกร่วมทางวัฒนธรรมที่สำคัญและเป็นกุญแจดอกสำคัญในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ¹

สำหรับคนไทยในประเทศไทยนั้น หากกล่าวตาม “สมัยประวัติศาสตร์” แล้วจะเห็นว่าได้ปรากฏหลักฐานหลายอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยคนไทยมีความเชื่อเรื่องผีอยู่แล้วอย่างเด่นชัด ดังปรากฏว่ามีการกล่าวถึงผีมาแล้วตั้งแต่ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และ ธิดา สารยา² ได้วิเคราะห์จากหลักฐานต่าง ๆ ชี้ให้เห็นว่า คนไทยในสมัยสุโขทัยแต่เดิมมีการนับถือผี ต่อมาจึงได้นำเอาความเชื่อเรื่องผีกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมาผนวกเข้าด้วยกัน หลังจากนั้นความเชื่อและพิธีกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวกับการนับถือผีก็ได้สืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยนั้น ๆ

ความเชื่อเรื่องผีในสังคมไทยเป็นความเชื่อที่เหนียวแน่นและปรากฏอยู่ทั่วไปในทุกภูมิภาคของประเทศ เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ในปัจจุบันสังคมจะมีศาสนาที่ประดิษฐ์ขึ้น และโลกมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสูงขึ้นไปก็ตาม แต่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีก็ไม่สูญหายไป ยังคงมีการยึดถือปฏิบัติให้เห็นกันอยู่มากทั้งในสังคมเมืองและสังคมชนบท โดยเฉพาะในสังคมชนบทนั้นความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีปรากฏค่อนข้างจะเด่นชัดมาก ซึ่ง สัน สุวรรณเลิศ นายแพทย์ไทยผู้เชี่ยวชาญด้านจิตเวชศาสตร์ แห่งองค์การอนามัยโลก ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในสังคมไทยไว้ตอนหนึ่งว่า

ในประเทศไทยเราก็เหมือนกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกที่มีประชาชนยังมีความเชื่อถือเรื่องผีกันอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตามชนบทที่อยู่ห่างไกล หรือแม้แต่คนที่อยู่ในเมืองก็ตาม อันการเชื่อถือเรื่องผีนี้ยากที่จะลบล้างออกไปได้ง่าย แม้ว่าในปัจจุบันนี้ได้มีความเจริญทางวัตถุเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่เรื่องของผีก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ๆ ในประเทศไทยเรามีผีอยู่มากมายหลายชนิด บางทีก็เป็นผีดี บางทีก็เป็น

¹ นฤมล วิทยธีระนันท์. “การประเมินสถานภาพไทยศึกษา : ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม,” *อุทวิชัย*. 17 (2): 12 – 13 ; กุมภาพันธ์ 2541.

² ธิดา สารยา. *รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ* 2537. หน้า 29-30.

ผีร้าย¹

ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน และเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของประเทศ วัฒนธรรมหลายอย่างในภูมิภาคนี้มีทั้งส่วนที่เป็น “วัฒนธรรมร่วม” กับในภูมิภาคอื่น และส่วนที่เป็น “วัฒนธรรมเฉพาะ” ของชาวภาคใต้โดยตรง ในส่วนของ “วัฒนธรรมความเชื่อ” นั้นชาวภาคใต้ส่วนใหญ่ก็มีความเชื่อพื้นฐานเรื่อง “ผี” ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สืบต่อมาจากจนถึงปัจจุบันเช่นเดียวกับคนไทยในภูมิภาคอื่น เพียงแต่อาจมีความแตกต่าง ๆ กันไปบ้างในรายละเอียดของการยึดถือและปฏิบัติ ดังที่ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ ได้กล่าวไว้ว่า

ความเชื่อพื้นฐานของชาวภาคใต้ส่วนใหญ่พ้องกับความเชื่อของชาวไทยถิ่นอื่น ๆ คือ เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติและเชื่อว่าธรรมชาติบางอย่างมีวิญญาณ สิ่งเร้นลับเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดและควบคุมชะตากรรมของคน อาจให้คุณและโทษแก่คนได้นานา ถ้าบุคคลใดปฏิบัติชอบก็ช่วยคุ้มครอง และถ้าผู้ใดมุ่งน้อมจิตเข้าหาก็อาจจะติดต่อดสื่อสารวิญญาณลึกลับเหล่านั้นได้ ถ้าบำเพ็ญเพียรแก่กล้าพอและทำถูกวิธียังสามารถบังคับวิญญาณเร้นลับที่แรงบุญด้อยกว่าให้อยู่ใต้อำนาจได้อีกด้วย²

ประทุม จุมเพ็งพันธุ์ ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวภาคใต้ไว้เช่นเดียวกันว่า

ชาวพื้นเมืองส่วนใหญ่ตกอยู่ในอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ยังไม่มีศาสนา แต่มีความเชื่อถือธรรมชาติซึ่งตามปรกติมองไม่เห็นตัว แต่เชื่อว่าเป็นสิ่งมีอำนาจเหนือคนสามารถบันดาลให้เกิดคุณและโทษแก่คนได้ เราเรียกความเชื่อถือเหล่านี้ว่าลัทธิผีไสยเทวดา (animism) ซึ่งแม้แต่ทุกวันนี้เรามีศาสนาประจำใจอันประณีต แต่คงยังมีความเชื่อเก่า ๆ ปรากฏให้เห็นอยู่โดยทั่วไปตามพื้นบ้าน เช่น การนับถือเทวดาอารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ ผีเรือน อันแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลความเชื่อถือที่มีมาแต่โบราณยังคงมีสืบต่อ ๆ

¹ สงัน สุวรรณเลิศ. ผีปอบ ผีเข้า ในทรศนะทางจิตเวชศาสตร์. 2529. หน้า 1.

² สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์. “ความเชื่ออันเนื่องแต่ลัทธิศาสนาของชาวใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2. 2542. หน้า 998.

กันมาไม่ขาดสาย¹

นอกจากนี้แล้ว ชวน เพชรแก้ว ก็ได้กล่าวถึงความเชื่อของชาวภาคใต้ไว้ในลักษณะเดียวกันว่า

แต่เดิมชาวภาคใต้มีลัทธิความเชื่อซึ่งได้แก่การนับถือผีสงเทวดา วิญญาณบรรพบุรุษมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้ติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ครั้นเมื่อลัทธิพราหมณ์จากอินเดียแพร่หลายเข้ามาได้รับเข้ามาผนวกเข้ากับสิ่งที่ปฏิบัติอยู่เดิมอีก... อิทธิพลจากพระพุทธศาสนาและคติความเชื่ออื่น ๆ ที่มีอยู่เหล่านี้จึงมีอิทธิพลกำกับนิสัยในการคิดและการกระทำอย่างลึกซึ้ง ทั้งมีผลต่อรูปแบบวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านเกือบทุกประเภทจนทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวใต้มีลักษณะเฉพาะตน²

จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีมีมาช้านานแล้วในสังคมภาคใต้ และความเชื่อหลายอย่างได้ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ตามมามากมาย ในปัจจุบันชาวภาคใต้ก็ยังคงมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีอยู่มากในกลุ่มคนทุกระดับชั้นและทุกสังคม ทั้งในกลุ่มชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม ชาวไทยเชื้อสายจีน และชนกลุ่มน้อยที่สำคัญในภาคใต้ คือ ชาวเล (ชาวน้ำ) และชาวเงาะ (ซาไก) ความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยภาคใต้มีหลากหลายและพิสดารมาก ดังที่ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงลักษณะของความเชื่อเรื่องผีและปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยภาคใต้ไว้ตอนหนึ่งว่า

อำนาจเร้นลับต่าง ๆ อาจกำบังกายหรือปรากฏกายในลักษณะต่าง ๆ ได้ตามเจตนา มักเรียกชื่อจิตวิญญาณเหล่านั้นต่างกันไป เช่น เรียกจำพวกวิญญาณชั้นต่ำว่า “ผี” เช่น ผีป่า ผีดิบ ผีพราย ไครเคราะห์ร้ายก็อาจถูกผีหลอก ผีอำ ผีเข้า ผีสิง อาจทำให้ล้มป่วยหรือถูกผีกินเป็นแผลเรื้อรังเกิดวิกลหรือถึงตายก็ได้ ผีบางคนอาจเฝ้าทรัพย์หวงสมบัติ หวงคุ้มครองผีบรรพบุรุษมักคอยคุ้มครองป้องกันบุตรหลาน เว้นแต่ใครละเมิดก็อาจให้โทษ

¹ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. “พื้นฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้.” ศิลปการ. 21(5):30-41 ; มกราคม 2521.

² ชวน เพชรแก้ว. “วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้กับสังคม,” ศรีวิชัย. 1(14): 119 ; กันยายน 2534.

ได้ ใครทำให้พอใจ อาจเข้าฝัน บอกให้ยกทรัพย์ให้และผู้โชคก็มีบุญวาสนาอาจได้ยาฝิบอกก็ได้ ส่วนจิตวิญญาณที่มีบุญญาธิการหรือที่ค่อนข้างดีบ้างก็เรียกว่า "เทียมดา" (เทวดาหรือเทพที่มีบุญญาธิการสูงส่ง) บ้างก็เรียกว่า "ทวด" (มีบุญญาธิการรองลงมา) ทวดที่เป็นครั้งสัตว์ครึ่งเทพก็มี เช่น ทวดงู (พญางูหรืองูกายสิทธิ์) ทวดจระเข้(จระเข้กายสิทธิ์) ทวดพวกนี้จะปรากฏให้เห็นในรูปของสัตว์นั้น ๆ ทวดที่เป็นมนุษย์ผู้มีบุญบารมีแล้วดับชีพไปก็มี เช่น ทวดหุม (ประจำหัวเขาแดงสงขลา) หลวงพ่อทวด (วัดช้างให้ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี และวัดพะโคะ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) ถ้าเป็นเพศหญิงมักเรียกว่า "เจ้าแม่" เช่น เจ้าแม่หลิมกอเหนี่ยว (ปัตตานี) เจ้าแม่ไทรทอง(อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส) เป็นต้น

สิ่งที่ให้คุณแก่ฆราวาสมนุษย์อย่างไพศาลเชื่อกันว่ามีขวัญและมีเทพดาประจำ เช่น ข้าว มีขวัญข้าวและมีแม่โพสพ เป็นเจ้าแม่แห่งข้าว เรือมีขวัญเรือและมีแม่ย่านางเป็นผู้หญิงประจำรักษาเรือ และเชื่อว่าที่ตัวเด็กทุกคนจะมีขวัญและมีแม่ชื่อเป็นเทวดาหรือผีประจำทารก ธรรมชาติที่สำคัญๆ ก็มีเทพารักษ์ประจำ เช่น เทพารักษ์ประจำต้นไม้ประจำขุนเขา เป็นต้น จึงเกิดการทำขวัญและเซ่นสรวงบูชาสิ่งเหล่านี้¹

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าชาวไทยภาคใต้มีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีหลากหลายมาก นอกจากนี้ยังมีชื่อผีอีกมากมายที่ชาวภาคใต้เล่าขานต่อ ๆ กันมา ซึ่งผีบางชนิดเป็นที่รับรู้กันในวงกว้าง แต่ผีบางชนิดเป็นที่รับรู้กันในวงแคบเฉพาะในบางพื้นที่เท่านั้น ดังที่กลั่น คงเหมือนเพชร² ได้กล่าวถึงผีชนิดต่าง ๆ ที่กล่าวขานกันในภาคใต้ไว้จำนวนหนึ่งในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ ผีต่าง ๆ เหล่านี้ เช่น ผีกะ ผีกองกอย ผีซิน ผีเปรต ผีโป่งค่าง ผีตานี ผีแม่ย่านาง ผีทะเล ผีบ้าน ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีปรากฏให้เห็นทั่วไปในภาคใต้ และมีบทบาทต่อชีวิตและสังคมของผู้คนในภูมิภาคนี้เป็นอย่างมากสืบต่อมาช้านานจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในกลุ่มชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ในภาคใต้นั้นมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างแพร่หลายมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์ (concept) ที่มีต่อธรรมชาติได้ดี

¹ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "ความเชื่ออันเนื่องแต่ลัทธิศาสนาของชาวใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2. 2542. หน้า 998.

² กลั่น คงเหมือนเพชร. "ผี : ความเชื่อในภาคใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 10. 2542. หน้า 4747 -4751.

ระดับหนึ่ง การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากจะทำให้สามารถเข้าใจถึงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ได้อย่างลุ่มลึกและชัดเจนยิ่งขึ้น ดังที่ พระยาอนูมานราชชน ได้กล่าวไว้ว่า “เราจะเข้าใจถึงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและจิตใจของคนในสังคมใดได้ก็โดยดูจากความเชื่อของคนในสังคมนั้น”¹ และภักทิยา ยิมเรวัต ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาความเชื่อไว้สอดคล้องกันว่า

ความเชื่อจึงเป็นเรื่องหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาสังคมมนุษย์ เราจะเข้าใจความคิดของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นธรรมชาติหรือแม้แต่มนุษย์ด้วยกันเองในแต่ละสังคมวัฒนธรรมได้ก็โดยการเข้าใจระบบความเชื่อ – ศาสนานั้นเอง เพราะแต่ละสังคมวัฒนธรรมก็จะมีวิธีการคิด - ปฏิบัติเฉพาะของตนเองขึ้นอยู่กับความต้องการของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ไม่มีวัฒนธรรมความเชื่อของสังคมไหนที่จะดีไปกว่าอีกสังคมหนึ่งได้ และเมื่อมนุษย์มีความเชื่อก็จะมีแนวทางปฏิบัติตามความเชื่อนั้นที่จัดเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ²

นอกจากนี้แล้ว กาญจนา แก้วเทพ ก็ได้กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นในการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมไว้ในทำนองเดียวกันว่า

สำหรับเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมนี้ เป็นหัวข้อสำคัญที่ควรจะได้รับการศึกษาเป็นอย่างยิ่งในวงการสังคมศาสตร์ไทยหากเราต้องการจะรู้จักและเข้าใจสังคมไทยและคนไทยอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะปรากฏการณ์ทางสังคมมากมายได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรมที่มีต่อชีวิตทางสังคม และชีวิตปัจเจกบุคคลในสังคมสังคมเป็นอย่างยิ่ง ... ความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรมนี้มีปรากฏอยู่ในทุกปริมณฑลและทุกพื้นที่ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นชุมชนชนบท ในตัวเมืองที่ทันสมัย ใน

¹ พระยาอนูมานราชชน. การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. โดย เสฐียร โกเศศ (นามแฝง). 2514. หน้า 153.

² ภักทิยา ยิมเรวัต. “การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี.” ภาษาและวัฒนธรรม. 16 (1) : 6 ; มกราคม - มิถุนายน 2540.

สังคมระดับกว้างทุกแวดวงอาชีพ ทุกกลุ่มอายุ ทุกชนชั้น¹

ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากภาคสนามและเอกสาร แล้วนำเอาข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์ตีความตามฐานความคิดที่ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” เป็นวัฒนธรรมความคิดของมนุษย์ จึงเป็นเรื่องของการให้ “ความหมาย” ทางวัฒนธรรม มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของ “ความจริง” ทางวิทยาศาสตร์ ผลของการวิจัยทำให้ทราบถึงความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยภาคใต้กลุ่มนี้โดยภาพรวม อันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดหรือระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม ได้ระดับหนึ่ง ซึ่งจะเป็ข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจกลุ่มชนกลุ่มนี้ได้ดียิ่งขึ้น และสามารถนำเอาข้อมูลเหล่านี้ไปปรับใช้ในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้ได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีความสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญในด้านองค์ความรู้: ทำให้เกิดองค์ความรู้ในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ และผลกระทบต่อสังคมจากความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว ซึ่งจะเป็ประโยชน์โดยตรงต่อวงวิชาการ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและชุมชน และสามารถนำเอาข้อมูลเหล่านี้ไปใช้อ้างอิงทางวิชาการได้

¹ กาญจนา แก้วเทพ. “ ข้อควรคำนึงในการวิจัยเรื่อง “ วัฒนธรรมพื้นบ้านในการพัฒนา” ในสังคมไทย,” วารสารอักษรศาสตร์. 20(1): 139; มกราคม 2531.

2. ความสำคัญในด้านความเข้าใจกลุ่มชน : ทำให้ผู้คนทั่วไปได้เข้าใจวิถีชีวิตและวิถีคิดของคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ได้ดียิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการปรับตัวเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

3. ความสำคัญในด้านการพัฒนาชีวิตและสังคม : ผลการวิจัยจะเป็นข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งที่สามารถนำไปปรับใช้เพื่อกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาชีวิตและสังคมของคนไทยกลุ่มนี้ในภาคใต้

4. ความสำคัญในด้านการศึกษาวิจัย : ทำให้นักวิจัยและนักวิชาการทั่วไปได้มีความสนใจในการศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชนต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเน้นการศึกษาในเชิง “ วัฒนธรรมวิเคราะห์ ” เพื่อให้เห็นถึงระบบคิดความเชื่อของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดทฤษฎี

ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีความแตกต่างกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ในด้านต่าง ๆ หลายด้านอย่างเด่นชัด ความแตกต่างสำคัญที่ควรกล่าวถึงคือ ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณจะมีลักษณะเป็นการทดสอบหรือพิสูจน์แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ จึงมีการนำเอาแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้อย่างชัดเจน และมีการตั้งสมมติฐานตามแนวคิดทฤษฎีนั้น แล้วจึงเก็บรวบรวมข้อมูลและใช้วิธีการศึกษาโดยอ้างเหตุผลแบบนิรนัย (Deduction) ในขณะที่ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจะตรงกันข้าม กล่าวคือมีลักษณะเป็นการหาข้อสรุปหรือสร้างแนวคิดทฤษฎีขึ้นมาใหม่จากข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ จึงไม่มีการนำเอาแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ มาใช้อย่างชัดเจน แต่จะนำเอาข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์หาข้อสรุปโดยอ้างเหตุผลแบบอุปนัย (Induction) ด้วยความแตกต่างดังกล่าวนี้จึงทำให้นักวิจัยและนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่ตั้งข้อสังเกตและมักจะมีคำถามอยู่เสมอว่า การวิจัยเชิงคุณภาพมีการใช้ทฤษฎีในการวิจัยหรือไม่ ดังที่ ชยันต์ วรรธนะภูติ ได้กล่าวถึงข้อสังเกตนี้ไว้ว่า

นักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะถูกถามอยู่เสมอว่า นักวิจัยเชิงคุณภาพใช้ทฤษฎีในการวิจัยหรือไม่ ? ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่าการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการบรรยายและพรรณนาปรากฏการณ์ ไม่มีการตรวจสอบข้อสมมติฐาน (โดยใช้กระบวนการทางสถิติ) และไม่ค่อยนำทฤษฎีมาใช้ในการวิจัย ตรงกันข้ามกับนักวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมักจะมีการตั้ง

สมมติฐาน ตรวจสอบข้อสมมติฐาน หรือใช้ทฤษฎีสอบทานกับข้อมูลเชิงประจักษ์อยู่เสมอ¹

ความจริงแล้วการตั้งข้อตั้งเกดดังกล่าวก็มีส่วนถูกต้องอยู่บ้าง เพราะโดยทั่วไปแล้วในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นมักจะไม่ต้องใช้ทฤษฎีอย่างเคร่งครัดเหมือนการวิจัยเชิงปริมาณ หรือมักจะไม่มี การตั้งสมมติฐานและตรวจสอบสมมติฐานอย่างเป็นระบบด้วยวิธีการทางสถิติ “แต่กระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่านักวิจัยเชิงคุณภาพไม่ใช้หรือไม่มีทฤษฎีในการทำงานวิจัยเลย นักวิจัยเชิงคุณภาพใช้ทฤษฎีในความหมายกว้างในฐานะเป็นเครื่องมือในการนำทางในการวิจัย (Heuristic Device)”² ซึ่งนักวิจัยเชิงคุณภาพส่วนใหญ่จะยอมรับความจริงนี้ ดังที่ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ นักวิจัยเชิงคุณภาพคนสำคัญคนหนึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่านักวิจัยเชิงคุณภาพบางคนลงไปวิจัยภาคสนามโดยคิดว่าตนเองไม่มีกรอบแนวคิดทฤษฎีอะไรลงไปเลย ไปสร้างกรอบเอาจากปรากฏการณ์ที่พบเห็น แต่ความจริงแล้วหาว่าไม่ว่าตนเองได้อ่านแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยของคนอื่น ๆ มาแล้วระดับหนึ่ง จนเกิดเป็นกรอบความคิดขึ้นในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในสนาม เพียงแต่ไม่ได้กำหนดกรอบแนวคิดทฤษฎีไว้อย่างเคร่งครัดชัดเจนเท่านั้น

งานวิจัยทางวัฒนธรรมของนักวิชาการไทยจำนวนไม่น้อยที่มีลักษณะดังกล่าว โดยเฉพาะงานศึกษาวิจัยทางด้านความเชื่อและพิธีกรรม ดังที่ นฤมล หนีชูระนันท์⁴ ได้ประเมินสถานภาพของงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในสังคมไทยพบว่า งานเหล่านี้มักจะไม่มีกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นการบันทึกข้อมูลจากภาคสนามเพื่อถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ อย่างไรก็ตาม งานศึกษาค้นคว้าบางเรื่องได้ระบุว่ามีการใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีอยู่บ้าง เช่น ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ทฤษฎีหน้าที่นิยม ทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในแนว “วัฒนธรรมวิเคราะห์” เพื่อวิเคราะห์ตีความความเชื่อและพิธีกรรมให้เข้าใจถึงระบบคิดของสังคม มากกว่าที่จะเป็นการศึกษาในแนว “วัฒน

¹ ชัยนต์ วรรณะภูติ. “การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย,” ใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. 2536. หน้า 21.

² แหล่งเดิม.

³ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์. “กรอบทฤษฎีกับงานสนาม : ส่องกระจกดูตัวเอง,” ใน คนใน : ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย. 2545. หน้า 2 – 3.

⁴ นฤมล หนีชูระนันท์. “การประเมินสถานภาพไทยศึกษา : ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม,” จุฬารวิจัย. 17 (2) : 13 – 14 ; กุมภาพันธ์ 2541.

ธรรมวรรณนา” เพื่ออธิบายรายละเอียดของปรากฏการณ์ความเชื่อและพิธีกรรมในสังคม ความจำเป็นในการใช้แนวคิดทฤษฎีเป็น “เครื่องมือนำทาง” ในการวิจัยก็ย่อมมีมากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและเลือกใช้แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. แนวคิดวัฒนธรรมคือรหัสความคิดของมนุษย์

“วัฒนธรรม” เป็นคำที่นิยมใช้กันแพร่หลายมากคำหนึ่งในวงวิชาการปัจจุบัน คำนี้มีความหมายกว้างจึงมีการให้นิยามได้หลายกระแส คนทั่วไปมักจะมอง “วัฒนธรรม” ว่าหมายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือผลผลิตทางปัญญาของมนุษย์ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ทั้งที่เป็นวัตถุและพฤติกรรม แต่ในทางมานุษยวิทยาจะมองวัฒนธรรมถึงลงไปอีกระดับหนึ่ง คือมองว่าวัฒนธรรมที่แท้จริงคือแบบแผนความคิดของมนุษย์ หรือที่เรียกว่าเป็น “รหัสความคิดของมนุษย์” ซึ่งเกิดจากการรับรู้และจัดระบบของประสบการณ์และจินตนาการให้มีความหมายต่อชีวิตและสังคม ดังที่ สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา¹ กล่าวว่า ในทางมานุษยวิทยานั้น นักมานุษยวิทยา เช่น ร็อกเกอร์ เอ็ม. คีสซิง (Roger M. Keesing) และ ฟิสิกซ์ เอ็ม.คีสซิง (Felix M. Keesing) ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรมคือรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในหัวของมนุษย์” ซึ่งเป็นการมองที่ให้ความสำคัญกับปัญญาความคิดของมนุษย์มากกว่าผลผลิตทางปัญญาความคิดของมนุษย์

การมองวัฒนธรรมโดยให้ความสำคัญกับความคิดของมนุษย์นี้มีลักษณะเช่นเดียวกับที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์² ได้กล่าวว่า การวิจัยทางวัฒนธรรมนั้นจะต้องมองลงไปถึง “ความคิด” ของมนุษย์ อันเป็นต้นตอของผลิตผลทางวัฒนธรรม

2. ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism)

ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่มุ่งอธิบายการจัดระเบียบทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม นักสังคมวิทยาที่สนใจศึกษาสังคมวัฒนธรรมด้วยทฤษฎีนี้มีหลายคน ที่สำคัญได้แก่ เจอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead), เฮร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman) เป็นต้น ทฤษฎีนี้เน้นถึงการกระทำระหว่างกันของสมาชิกในสังคมเนื่องมาจากสัญลักษณ์ โดยเฉพาะภาษาเป็นสื่อการติดต่อที่สำคัญ

¹ สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา. “วัฒนธรรมคือรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในหัวของมนุษย์,” ใน *ฮิตบ้านกองเมือง : รวมบทความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน*. 2544. หน้า 1-2.

² อานันท์ กาญจนพันธุ์. *วิธีคิดเชิงซ่อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา*. 2544. หน้า 77.

ที่สุดที่ทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กันและผูกพันกัน นอกจากนี้แล้วก็มีสัญลักษณ์อื่น ๆ อีกมากที่สมาชิกในสังคมใช้และเข้าใจความหมายร่วมกัน รวมทั้งพฤติกรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จนเกิดเป็นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สังคมมีการจัดระเบียบขึ้นมาเพื่อการอยู่ร่วมกันที่ดีของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ

3. ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

ทฤษฎีนี้พัฒนามาจากแนวคิดของจูเลียน สตวอด (Julien Steward) และเลสลีย์ ไวต์ (Leslie White) รวมทั้งการเชื่อมโยงแนวคิดบางอย่างจากทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionism) ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมสนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เป็นการมองสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นพลวัตหรือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือช่วยให้นมนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เมื่อสังคมแต่ละแห่งมีสภาพแวดล้อมแตกต่างกันก็มีข้อมวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานของการปรับตัวที่แตกต่างกันด้วย วัฒนธรรมของสังคมแต่ละแห่งจึงไม่จำเป็นต้องมีวิวัฒนาการเป็นเส้นตรงผ่านขั้นตอนต่าง ๆ เหมือนกันหมด

4. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism)

ทฤษฎีนี้เติบโตมาจากความขัดแย้งกับทฤษฎีวิวัฒนาการ เป็นทฤษฎีที่ไม่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์หรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่กลับสนใจสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นักคิดคนสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ แรดคลิฟฟ์ – บราวน์ (A. R. Radcliffe – Brown) ทฤษฎีนี้เน้นการศึกษาโครงสร้างสังคมหรือความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ในสังคม โดยพิจารณาจากหน้าที่ของสถาบันทางสังคมและพฤติกรรมต่าง ๆ ว่ามีส่วนช่วยในการสร้างความสมานฉันท์และรักษาความสมดุลของสังคมได้อย่างไร

5. ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

ทฤษฎีนี้พัฒนาขึ้นมาควบคู่กับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของบราวน์ นักคิดคนสำคัญของทฤษฎีนี้คือ บรอนนิสลา มาลินอวสกี (Bronislaw Malinowski) ทฤษฎีนี้เชื่อว่ามนุษย์ในทุกสังคมวัฒนธรรมมีความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกายและจิตใจ และหน้าที่หลักของวัฒนธรรมก็คือการตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ วัฒนธรรมใดทำให้มนุษย์มีความสะดวก พึงพอใจ มีความเหมาะสม วัฒนธรรมนั้นก็จะได้ดำรงอยู่ ในทางตรงกันข้ามหากวัฒนธรรมใดไม่เหมาะสมก็จะถูกละทิ้งไป และมีการคิดสิ่งใหม่ที่เหมาะสมกว่าขึ้นมาแทน โดยสรุปแล้วทฤษฎีหน้าที่นิยมเน้นการศึกษาวัฒนธรรม ในขณะที่ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมเน้นการศึกษาสังคม

ขอบเขตของการวิจัย

1. **ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล** เนื่องจากการวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้” เป็นการศึกษาที่มีขอบข่ายกว้างขวางทั้งในแง่ของประเด็นศึกษาและเขตพื้นที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัยมุ่งนำเสนอผลการวิจัยเชิงวิเคราะห์เพื่อให้เห็น “ภาพรวม” ของความเชื่อดังกล่าวของชาวไทยพุทธในภาคใต้ ดังนั้น เพื่อให้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้หลากหลายและครอบคลุมทั้งในประเด็นศึกษาและเขตพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยจึงได้จำแนกแหล่งข้อมูลเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1.1 **แหล่งข้อมูลเอกสาร** เป็นเอกสารที่เป็นผลงานวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

1.2 **แหล่งข้อมูลภาคสนาม** เป็นแหล่งข้อมูลในพื้นที่ศึกษาซึ่งผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลในบางพื้นที่ของบางจังหวัดในภาคใต้ โดยใช้เกณฑ์อย่างกว้างเกี่ยวกับการกระจายตัว และการปรากฏความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบัน เขตพื้นที่ที่ใช้เป็นแหล่งข้อมูลหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เช่น สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช ปัตตานี ภูเก็ต เป็นต้น นอกจากนี้ และอาจมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเขตพื้นที่อื่นเข้าประกอบบ้างตามที่เห็นสมควร โดยการใช้วิธีสัมภาษณ์และสังเกตเป็นวิธีการหลัก

2. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้

2.1 **ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้** ผู้วิจัยได้จำแนกขอบเขตออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

2.1.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี

2.2 **บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้** ผู้วิจัยจะจำแนกขอบเขตออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ตามบทบาทที่ปรากฏในสังคม ดังนี้

2.2.1 บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

2.2.2 บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

2.2.3 บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

2.2.4 บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ

2.2.5 บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล

2.2.6 บทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย

นิยามศัพท์เฉพาะ

ความเชื่อ หมายถึง ภาวะทางจิตของมนุษย์ที่ยอมรับว่าอำนาจเร้นลับเหนือธรรมชาติมีอยู่จริง และสามารถที่จะคลบบันดาลให้เกิดผลดีผลร้ายต่อมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ ได้ โดยไม่สนใจว่าอำนาจนั้นจะสามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ แต่มนุษย์ก็มีการยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อนั้นสืบต่อกันมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน

พิธีกรรม หมายถึง การปฏิบัติตามความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีอย่างมีขั้นตอนและวิธีการจนเป็นที่ยอมรับกันเป็นแบบแผนทั่วไปในกลุ่มชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอให้อำนาจผีหรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติได้ช่วยขจัดเภทภัยต่าง ๆ และช่วยให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ พิธีกรรมกับความเชื่อจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง ยากที่จะแยกออกจากกันได้ โดยพิธีกรรมเป็นเวทีแสดงออกของความเชื่อ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความเชื่อเป็นรากฐานของการก่อเกิดพิธีกรรม

ผี หมายถึง สัญลักษณ์เชิงอำนาจที่มนุษย์ใช้ปัญญาและจินตนาการสร้างขึ้นมาเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ ตามความเชื่อที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมนุษย์มีฐานความคิดเรื่อง “ผลกรรม” ผนวกในจินตนาการเชิงรูปลักษณะนั้นด้วย ผีจึงมีรูปร่างหน้าตาสวยงามและอัปลักษณ์ น่าเกลียดน่ากลัวแตกต่างกันตามระดับของผลกรรม ผีในที่นี้จึงรวมถึงผีชั้นสูงคือ เทพ ผีชั้นกลาง เช่น เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าห้วย แม่โพสพ แม่ธรณี เป็นต้น และผีชั้นต่ำหรือผีร้าย เช่น ผีกระ ผีโป่งค่าง ผีกองกอย เป็นต้น ซึ่งเชื่อกันว่าผีต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีอำนาจที่จะให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ได้

ชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ หมายถึง คนเชื้อชาติไทยและสัญชาติไทยที่นับถือศาสนาพุทธซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคใต้ และยังคงพักอาศัยอยู่ในภาคใต้ในขณะที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในเขตพื้นที่นั้น ๆ (ซึ่งในงานวิจัยนี้ต่อไปจะเรียกสั้น ๆ ว่า “ชาวไทยพุทธ”)

บทบาททางสังคม หมายถึง การที่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธภาคใต้ ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งอาจจำแนกได้หลายด้าน ได้แก่ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพสภาพ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ บทบาทเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพเลี้ยงทาย และบทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามด้วยวิธีการสังเกต (Observation) และการสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบกับการศึกษาเอกสาร (Documentary Analysis) ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. **ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง** เป็นการสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการกำหนดกรอบความคิด และใช้เป็นข้อมูลประกอบในการเขียนเค้าโครงวิจัย

2. **ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล** เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต เป็นหลัก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ ในการสัมภาษณ์จะใช้วิธีการบันทึกเสียงลงในแถบบันทึกเสียงและจดบันทึกตามความเหมาะสม ประกอบกับเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นและพื้นที่ศึกษา

3. **ขั้นจัดกระทำกับข้อมูล** ผู้วิจัยจะดำเนินการตามลำดับดังนี้

3.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกต ได้และที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารมาจำแนกหมวดหมู่และจัดระบบตามวัตถุประสงค์และขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้

3.2 ตรวจสอบความชัดเจนและความสมบูรณ์ของข้อมูลเพื่อเก็บข้อมูลเสริมในเนื้อหาส่วนที่ยังไม่ชัดเจน และขาดความสมบูรณ์

3.3 นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ตามประเด็นศึกษาที่กำหนดไว้

4. **ขั้นนำเสนอผลการวิจัย** ผู้วิจัยจะนำเสนอรายงานผลงานวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

การนำเสนอผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ” ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการที่จะศึกษาว่าชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้มี “ ความเชื่อ ” และ “ พิธีกรรม ” เกี่ยวกับการนับถือผีอย่างไร และความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวนี้ได้เข้ามามี “ บทบาททางสังคม ” ของชาวไทยภาคใต้กลุ่มนี้ในลักษณะใดบ้าง โดยมุ่งนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะที่เป็น “ ภาพรวม ” มิได้เป็นการมุ่งนำเสนอในลักษณะที่แยกกล่าวถึง “ ผี ” แต่ละชนิด และ “ พิธีกรรม ” แต่ละอย่างอย่างละเอียด หากจะมีการนำเอาผีบางชนิดและพิธีกรรมบางอย่างมากล่าวถึงบ้างก็จะกล่าวถึงอย่างสังเขปเพียงเพื่อ

เป็นตัวอย่างประกอบในการศึกษาวิเคราะห์เท่านั้น ในการนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงจำแนกเป็นบทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ : เป็นการนำเสนอส่วนเค้าโครงวิจัย ซึ่งประกอบด้วยประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ความสำคัญของการวิจัย กรอบแนวคิดทฤษฎี ขอบเขตของการวิจัย นิยามศัพท์เฉพาะ วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า และ การนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 2 การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง : เป็นการนำเสนอผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันจะทำให้ผู้วิจัยเกิดมโนทัศน์ (concept) ที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งในบทนี้จะจำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อและพิธีกรรม และวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผี

บทที่ 3 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ : เป็นการนำเสนอผลการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยกลุ่มนี้ในลักษณะที่เป็น “ภาพรวม” เนื้อหาในบทนี้จำแนกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี และพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี

บทที่ 4 บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ : เป็นการนำเสนอ “บทบาท” ของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีที่มีต่อสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้ เนื้อหาในบทนี้จำแนกเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล และ บทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย

บทที่ 5 บทย่อ สรุปผล และข้อเสนอแนะ : เป็นการนำเสนอบทย่อของเค้าโครงวิจัย เฉพาะในส่วนของวัตถุประสงค์ ขอบเขต และวิธีดำเนินการวิจัย ตลอดจนเป็นการสรุปผลจากการวิจัย ซึ่งเป็นการสรุปสาระสำคัญจากผลวิจัยที่ปรากฏในบทที่ 3 และบทที่ 4 ตลอดจนท้ายจึงเป็นการนำเสนอข้อเสนอแนะ ทั้งที่เป็นข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาสังคม

บทที่ 2

การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา แล้วจำแนกเป็นประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเรื่องที่วิจัย และนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. ความเชื่อและพิธีกรรม
2. วัฒนธรรมความเชื่อเรื่อง “ผี”

ความเชื่อและพิธีกรรม

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ มนุษย์มีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ มากมาย ในบรรดาความเชื่อที่หลากหลายของมนุษย์นั้น ความเชื่อเกี่ยวกับ “อำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ” หรือความเชื่อเกี่ยวกับ “ภูตผีวิญญาน” (Animism) เป็นความเชื่อที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตมนุษย์และวิถีสังคม เมื่อมนุษย์มีความเชื่อในลักษณะใดก็จะมีพฤติกรรมที่สนองตอบต่อความเชื่อ นั้น จนก่อให้เกิดเป็นประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในอำนาจ ลึกลับเหนือธรรมชาตินั้นเป็นรากฐานสำคัญของพิธีกรรม จนกล่าวได้ว่า “ความเชื่อ” กับ “พิธีกรรม” มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง หากที่จะแยกออกจากกันได้ เมื่อมีการกล่าวถึง “ความเชื่อ” จึงมักจะกล่าวถึง “พิธีกรรม” ควบคู่ไปด้วยเสมอ

1. ความเชื่อ

เรื่องของ “ความเชื่อ” อาจนำมากล่าวได้หลากหลายแง่มุม แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงความเชื่อในแง่มุมที่สำคัญ ๆ เพียงบางแง่มุมดังต่อไปนี้

1.1 ความหมายของความเชื่อ คำว่า “ความเชื่อ” เป็นคำที่มีความหมายกว้างคำ หนึ่ง จึงอาจมีผู้ให้ความหมายไปได้หลายกระแส แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยความหมายแล้วจะมีความหมายไม่แตกต่างกันมากนัก ดังที่นักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของ “ความเชื่อ” ไว้ซึ่งพอจะประมวลมาแสดงไว้ส่วนหนึ่งดังนี้

ทัศนีย์ ทานตวนิช ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อคือการยอมรับนับถือว่าเป็นความจริงหรือ มีอยู่จริง การยอมรับหรือการยืนยันนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้เห็นจริงได้”¹

¹ ทัศนีย์ ทานตวนิช. คติชาวบ้าน. 2523. หน้า 224.

ธวัช ปุณโณทก¹ ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดขึ้นในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง

ภิญโญ จิตต์ธรรม² ได้กล่าวไว้ว่าในทำนองเดียวกันว่า ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกมานับจำนวนหลายพันปี จนเกิดเชื่อว่ามีอำนาจลึกลับบางอย่างจะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีหรือผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้นจึงได้มีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการบูชาเช่นสรวง

นันทา ขุนภักดี³ ได้ศึกษาความเชื่อของชายไทยในสวัสดิรักษา และได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง สภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจ มีความเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งหนึ่งสิ่งใด และนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้บุคคลนั้นเกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตามและปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นจะมีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ เพราะความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว เมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ

คณัย ไชยโยธา⁴ ได้กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่จริง และมีอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ แม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชน

จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความหมายของ “ความเชื่อ” ตามที่นักวิชาการกล่าวถึงนั้นส่วนใหญ่จะโน้มเอียงไปทางความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติมากกว่าความเชื่ออย่างอื่น ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่มีมาช้านานและยึดถือกันอย่างแน่นหนาและกว้างขวางในสังคมทุกสังคม แม้ปัจจุบันความเชื่อนี้ก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่มากในสังคม

¹ ธวัช ปุณโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. 2530. หน้า 350.

² ภิญโญ จิตต์ธรรม. “ความเชื่อ,” วารสารรามคำแหง. 2(2) : 54–72 ; กรกฎาคม 2518.

³ นันทา ขุนภักดี. การวิเคราะห์ความเชื่อของชายไทยในสวัสดิรักษา. 2530. หน้า 5.

⁴ คณัย ไชยโยธา. สัทธา ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. 2538. หน้า 49.

ต่าง ๆ และเป็นความเชื่อที่มีบทบาทต่อชีวิตและสังคมเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อกล่าวถึง “ความเชื่อ” คนทั่วไปจึงมีมโนทัศน์ถึงความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งจากทฤษฎีต่าง ๆ ของนักวิชาการดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง ภาวะทางจิตใจของมนุษย์ที่มีการยอมรับว่าอำนาจเร้นลับเหนือธรรมชาติมีอยู่จริง และสามารถที่จะคลบบันดาลให้เกิดผลดีผลร้ายต่อมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ ได้ โดยไม่สนใจว่าอำนาจนั้นจะสามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ แต่มนุษย์ก็มีการยึดถือและปฏิบัติตามความเชื่อนั้นสืบต่อกันมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน

1.2 มूलเหตุแห่งความเชื่อ ความเชื่อเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของมนุษย์อันเนื่องด้วยมูลเหตุหลายประการ ดังที่นักวิชาการหลายคนได้แสดงทัศนะไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

ชำนาญ รอดเหตุภัย¹ กล่าวถึงที่มาของความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากการยอมรับในอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของคินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ ดังนั้นเมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นก็วิงวอนขอความช่วยเหลือ เมื่อพ้นภัยก็แสดงความกตัญญูรู้คุณ

ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้กล่าวไว้ว่า “ความกลัวและความไม่รู้เป็นสาเหตุให้เกิดความเชื่อ”² ซึ่ง ทศนีย์ ทานตวนิช³ ก็ได้กล่าวถึงสาเหตุของความเชื่อไว้เช่นกันว่า ความเชื่อมีสาเหตุ 2 ประการ คือ ประการแรกเกิดจากความกลัวและความไม่รู้ของมนุษย์ ประการที่สองเกิดจากประสบการณ์และความฉลาดอันแฝงด้วยเหตุผลมากมายของมนุษย์

จาวรรม ธรรมวัตร⁴ ได้กล่าวถึงสาเหตุของความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากมนุษย์แต่ละท้องถิ่นมีปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อชีวิตถึงคราววิบัติเกิดโรคภัยไข้เจ็บเกิดภัยธรรมชาติ เป็นต้น ปัญหาเหล่านั้นเกินขีดความสามารถที่คนธรรมดาจะแก้ไขได้ มนุษย์จึงคิดว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น อำนาจเหล่านั้นอาจจะเป็นภูตผีปีศาจ วิญญาณ หรือเทพเจ้า ดังนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติที่เกิดขึ้นมนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากอำนาจลึกลับเหล่านั้น โดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติพอใจแล้ว อำนาจเหล่านั้นจะช่วยให้ปลอดภัย และเมื่อพ้นภัยก็ยินดีและแสดงความกตัญญูกตเวทีด้วยการเช่น สรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ มณี พยอมยงค์⁵

¹ชำนาญ รอดเหตุภัย. “ความเชื่อ – ประเพณี,” ใน คติชนวิทยา. 2519. หน้า 92.

²ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. 2522. หน้า 2.

³ทศนีย์ ทานตวนิช. คติชาวบ้าน. 2523. หน้า 224 – 226.

⁴จาวรรม ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน. ม.ป.ป. หน้า 106.

⁵มณี พยอมยงค์. วัฒนธรรมล้านนา. 2529. หน้า 178.

กล่าวว่า ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของคินฟ้าอากาศ ภัยจากธรรมชาติ หรือเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่สามารถรู้สาเหตุว่าเกิดจากอะไร จึงเกิดความรู้สึกยอมรับและเชื่อถือในอำนาจของสิ่งเหล่านั้น และบางครั้งก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อถือ

ส่วน ภัททิยา อิมเรวัต ได้กล่าวถึงมูลเหตุการเกิดความเชื่อว่าเป็นปัญหาทางด้านจิตใจและความไม่รู้ “ไม่ว่ามนุษย์จะอยู่ในสภาพใด สังคมแบบไหน ภาวะจิตของมนุษย์ จะมีความรู้สึกไม่สบายใจ ไม่นั่นคงต่อชีวิตตนเอง ความเชื่อก็จะช่วยให้กำลังใจ ช่วย “รักษา” จิตใจให้กับมนุษย์ ช่วยตอบคำถามที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบได้”¹

จากทฤษฎีของนักวิชาการจะเห็นได้ว่า ความเชื่อของมนุษย์อาจเกิดขึ้นจากมูลเหตุหลายประการก็จริง แต่เมื่ออธิบายวนเวียนไปมาแล้วก็จะเห็นถึงความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันของมูลเหตุเหล่านั้น เพียงแต่นักวิชาการแต่ละคนอาจมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าความเชื่อเกิดจากมูลเหตุที่สำคัญคือ “ความกลัว” และ “ความไม่รู้” ของมนุษย์เป็นพื้นฐานนั่นเอง ซึ่งจากมูลเหตุนี้อาจอธิบายเชื่อมโยงไปถึงมูลเหตุอื่นๆ ตามมาได้อีกมากมาย เช่น ความไม่มั่นคงทางด้านจิตใจ การมีปัญหาในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

1.3 ประเภทของความเชื่อ ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่า “ความเชื่อ” เป็นคำที่มีความหมายและขอบข่ายกว้างขวาง ความเชื่อของมนุษย์จึงมิได้มีเฉพาะแต่ความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังมีประเภทอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งนักวิชาการหรือผู้สนใจได้ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อ” ตามฐานความคิดและเหตุผลของคน มีทั้งกันบ้างเพี้ยนกันบ้าง ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

กึ่งแก้ว อัครถาวร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์² ได้แบ่งประเภทของความเชื่อออกเป็น 7 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ เกิดจากการที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงพยายามอธิบายในรูปของสิ่งเหนือธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย
3. ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค
4. ความเชื่อเกี่ยวกับการพยากรณ์
5. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ

¹ ภัททิยา อิมเรวัต. “การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี,” ภาษาและวัฒนธรรม. 16(1) : 6 ; มกราคม – มิถุนายน 2540.

² กึ่งแก้ว อัครถาวร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์. คติชนวิทยา. 2520. หน้า 92.

6. ความเชื่อเกี่ยวกับการสูญเสียบและการได้กลับคืน

7. ความเชื่อเกี่ยวกับครัวเรือน

ภิญโญ จิตต์ธรรม¹ ได้แบ่งประเภทของความเชื่อออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อที่เกิดจากความกลัว ความเชื่อนี้ก่อให้เกิดประเพณีต่าง ๆ เช่น พิธีขอฝนเมื่อฝนไม่ตก

2. ความเชื่อที่เกิดจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและสังเกตรวมชาติ

3. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน

4. ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อประเภทนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้พึงพอใจ

5. ความเชื่อถือโชคลาง

6. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผัน

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์² ได้แบ่งประเภทของความเชื่อออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ดังนี้

1. ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อธรรมดา เช่น เชื่อว่ามีนรก สวรรค์ เทวดา เชื่อว่าฟ้าแดงจะถูกกั้ว ฟ้ารุ่งจะถูกปลา เป็นต้น

2. ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัว หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์

ความเชื่อทั้งสองประเภทนี้ยังอาจแบ่งออกได้เป็น 12 กลุ่ม ดังนี้

1) ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ

2) ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน

3) ความเชื่อโชคลาง

4) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิमित ผัน

5) ความเชื่อทางไสยศาสตร์

6) ความเชื่อลักษณะคนและสัตว์

7) ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา

8) ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ

9) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี

¹ ภิญโญ จิตต์ธรรม. “ความเชื่อ,” วารสารรวมคำแหง. 2(2) : 54 – 72 ; กรกฎาคม 2518.

² เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. “ประเภทความเชื่อ,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. 2530. หน้า 73.

- 10) ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ดและการแก้เคล็ด
- 11) ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาติ ภพ
- 12) ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย

ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญองค์ เกศเทศ¹ ได้แบ่งประเภทของความเชื่อออกเป็น 11 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องบุคคล การตั้งชื่อ วิญญาณ การตายแล้วเกิดใหม่ในรูปแบบต่างๆ ตามผลกรรม การเข้าทรง การเผาตัว
2. ความเชื่อสิ่งแวดล้อม เหตุการณ์ ลายแทง ลางสังหรณ์
3. ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แห่งนางแมวของฝน ตะบองเพชร เทพเจ้า เสน่ห์ยาแฝด เวทมนตร์คาถา พระภูมิเจ้าที่ ศาลเพียงตา
4. ความเชื่อเรื่องเพศ เช่น ถ้าพ่อเป็นคนเจ้าชู้ ลูกชายก็จะเจ้าชู้เหมือนพ่อ
5. ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ เช่น เป็นผีห้ามรับประทานข้าวเหนียว
6. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ โชค ลาง
7. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ไสยศาสตร์ เช่น ผ้ายันต์ ตะกรุด
8. ความเชื่อเรื่องความฝัน
9. ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ วิญญาณ
10. ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์
11. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ลักษณะสมพงษ์ วันมงคลต่าง ๆ

เสฐียร พันธรั้ง² ได้แบ่งความเชื่อออกเป็นประเภทต่างๆ ตามลำดับดังนี้

1. การยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ
2. ความเชื่ออำนาจลึกลับ
3. ความเชื่อมายาศาสตร์
4. ความเชื่อข้อห้าม
5. พิธีชำระให้บริสุทธิ์
6. ความเชื่อมีชีวิตในทุกสิ่ง
7. การบูชาสัตว์ที่มีคุณลักษณะพิเศษ

¹ ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญองค์ เกศเทศ. “ความเชื่อ – ประเพณี,” ใน กติชนวิทยา. 2520. หน้า 93 – 94.

² เสฐียร พันธรั้ง. ศาสนาโบราณ. 2521. หน้า 11 – 12.

8. การบูชาธาตุประจำโลก
9. การบูชาบรรพบุรุษ
10. การเชื่อเครื่องหมายและเครื่องราง
11. ความเชื่อเรื่องพิภพใต้ดิน

จรัส พัทธมราชศักดิ์¹ ได้แบ่งความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติออกเป็น 9 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเรื่องผีसांगเทวดา
2. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
3. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมเวทมนตร์
4. ความเชื่อถือฤกษ์ยามและทางตั้งหรีน
5. ความเชื่อเรื่องความฝัน
6. ความเชื่อเรื่องขวัญ
7. ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ

นอกจากการจำแนกประเภทของความเชื่อทั่วไปดังกล่าวแล้ว นักวิชาการบางท่านยังได้ศึกษาความเชื่อของชาวภาคใต้โดยเฉพาะ และได้จำแนกความเชื่อของชาวภาคใต้ในลักษณะต่าง ๆ กันเช่นกัน ดังต่อไปนี้

สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์² ได้จำแนกความเชื่อของชาวไทยภาคใต้ตามมูลฐานที่เกิดออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิศาสนา
2. ความเชื่อทางไสยศาสตร์
3. ความเชื่อเกี่ยวกับจริยวัตร
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฮากกลางบ้านและการปิดเป่ารักษาไข้

¹จรัส พัทธมราชศักดิ์. เอกสารประกอบการสอนไทยคดีศึกษา ศาสนา และลัทธินิยม ในท้องถิ่น. ม.ป.ป. หน้า 35.

²สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. "ความเชื่อของชาวภาคใต้," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2. 2542. หน้า 984-985

พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข¹ ได้แบ่งความเชื่อพื้นฐานของชาวภาคใต้ ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ความเชื่อที่มีค่อนมนุษย์
2. ความเชื่อที่มีค่อธรรมชาติ
3. ความเชื่อที่มีค่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

ภิญโญ จิตต์ธรรม² ได้จัดแบ่งความเชื่อของชาวไทยภาคใต้เป็นหมวดใหญ่ ๆ 15 หมวด ดังนี้

1. การเกิด การตาย
2. ไคร่ร้าย ไคร่ดี ลางบอกเหตุร้าย เหตุดี
3. ความฝันและการทำนายฝัน
4. ฤกษ์-ยาม
5. เวทมนตร์คาถา เครื่องรางของขลัง เสน่ห์ และไสยศาสตร์อื่น ๆ
6. การคุ้ยถ่านตะกั่ว-ขี้ของคน สัตว์ต่าง ๆ
7. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทวดา เทพารักษ์ เจ้าพ่อ เจ้าที เจ้าแม่ อมนุษย์ต่าง เช่น ผี ยักษ์ เปรต ผีเสื้อสมุทร เงือก ฯลฯ
8. เคล็ดและการแก้เคล็ดต่าง ๆ
9. มงคลและอัปมงคล
10. ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ
11. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
12. ความเชื่อเกี่ยวกับชุกกลางบ้าน
13. ความเชื่อนรก สวรรค์ ชาติ ภพใหม่
14. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ
15. ความเชื่อเบ็ดเตล็ด

¹ พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข. "ศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของชุมชนโบราณในภาคใต้," ใน รายงานการสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์-โบราณคดีศรีวิชัย. 2525. หน้า 110-126.

² ภิญโญ จิตต์ธรรม. "ความเชื่อ," วารสารรามคำแหง. 2(2) : 189-190 ; กรกฎาคม 2518.

จากทรรศนะนักวิชาการดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความเชื่อของมนุษย์มีขอบข่ายกว้างขวางมาก จึงยากที่จะจำแนกประเภทให้ครบถ้วนและครอบคลุมจนยอมรับกันทั่วไปเป็นสากลได้ นอกจากนั้นแล้วจะสังเกตเห็นว่าในการจำแนกประเภทความเชื่อนั้น ความเชื่อบางประเภทยังมีความคาบเกี่ยวกันอยู่บ้าง ยากที่จะจำแนกประเภทให้แยกขาดกันได้ และจะเห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติยังคงเป็นสาระสำคัญของความเชื่อของมนุษย์ จึงมักปรากฏความเชื่อประเภทนี้อยู่เสมอว่าจะเป็นการจำแนกประเภทขอใครและจำแนกด้วยเกณฑ์ใดก็ตาม

1.4 อิทธิพลของความเชื่อ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ย่อมมีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย พฤติกรรมทางความเชื่อย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในสังคมชนบทความเชื่อต่าง ๆ ยังคงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนอยู่มาก ได้มีนักวิชาการหลายคนได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับอิทธิพลของความเชื่อไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

จิราภรณ์ ภักธราภานุภัทร¹ ได้กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อไว้ว่า เมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างหนึ่งยอมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองความเชื่อนั้น ถ้าเปลี่ยนความเชื่อพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไปด้วย คติความเชื่อของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนในสังคมนั้น ๆ พฤติกรรมเหล่านั้นอาจจะสะท้อนให้เห็นได้ในรูปของข้อห้ามข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์² ได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อในสังคมชาวใต้ว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งปกติจะมองไม่เห็นตัว แต่เชื่อว่าสิ่งแวดล้อมเหล่านี้มีอำนาจเหนือคน สามารถบันดาลให้โทษให้คุณแก่คนได้ เรียกความเชื่อเหล่านี้ว่า ถัทธิตีสังเทวดา (Animism) แม้ในปัจจุบันมนุษย์จะมีการนับถือศาสนาแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อดังเดิมนั้นก็ยังมีอิทธิพลเหนือมนุษย์อยู่ตลอดเวลา เช่น การนับถือเทวดาอารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ ผีเรือน เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของความเชื่อดังเดิมยังมีการสืบต่อ ๆ กันมา

¹ จิราภรณ์ ภักธราภานุภัทร. สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของไทย. 2528.

หน้า 6.

² ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. "พื้นฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้," ศิลปากร. 21(5) : 30-41 ; มกราคม 2521.

ปราณี วงษ์เทศ¹ กล่าวถึงอิทธิพลความเชื่อในสังคมไทยว่า ระบบความเชื่อโดยเฉพาะในกลุ่มประชาชนที่มีความเจริญทางด้านวิทยาการสมัยใหม่ยังเข้าไปไม่ถึง จะมีอิทธิพลครอบคลุมพฤติกรรมทุกอย่างของชีวิต เพราะจะเป็นตัวอธิบายให้เหตุผลต่อการกระทำและกิจกรรมทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง หรือแม้แต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น อาหารการกิน กิริยามารยาท ต่าง ๆ เป็นต้น

ภัททิยา ยิมเรวัต ได้กล่าวถึงอิทธิพลของความเชื่อต่อสังคมไว้ว่า

ระบบความเชื่อจัดเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมเหมือน ๆ กับสถาบันอื่น ๆ เช่น สถาบันเศรษฐกิจการเมือง การศึกษา สถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ระบบความเชื่อนี้เป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในทุกสังคม ไม่ว่าสังคมนั้นจะเป็นสังคมดั้งเดิมหรือสังคมที่มีการพัฒนาแล้ว...เมื่อมนุษย์มีความเชื่อก็จะมีแนวทางปฏิบัติตามความเชื่อที่จัดเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ และมีการปฏิบัติต่อกันมาเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละสังคมวัฒนธรรม²

จากทฤษฎีของนักวิชาการพอจะสรุปได้ว่า ความเชื่อมีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์มาก เมื่อมนุษย์มีความเชื่อใดก็จะมีปฏิบัติเพื่อตอบสนองต่อความเชื่อ นั้น ๆ หากความเชื่อเปลี่ยนไปพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไปด้วย พฤติกรรมเหล่านี้อาจสะท้อนให้เห็นได้ในรูปของข้อห้ามข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม และความเชื่อเป็นองค์ประกอบสำคัญของประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคม ความเชื่อจึงเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยจัดระเบียบทางสังคม

2. พิธีกรรม

พิธีกรรม เป็นเรื่องที่ได้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการมากเรื่องหนึ่งในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม เพราะพิธีกรรมเป็นการแสดงออกถึงความคิดความเชื่อและจิตสำนึกของบุคคลในแต่ละสังคม และเป็นสิ่งที่มีบทบาทหรืออิทธิพลมากต่อการจัดระเบียบทางสังคมของ

¹ ปราณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. 2543. หน้า 4-5.

² ภัททิยา ยิมเรวัต. "การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี," ภาษาและวัฒนธรรม. 16(1) : 6 ; มกราคม-มิถุนายน 2540.

กลุ่มชนต่าง ๆ เรื่องของพิธีกรรมจึงได้รับความสนใจศึกษาจากนักวิชาการมาช้านาน โดยเฉพาะในกลุ่มนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จนเกิดเป็นแนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาจำนวนมากที่ให้ความสนใจในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ และแนวคิดทฤษฎีเหล่านี้ก็เป็นแนวทางในการศึกษาของนักวิชาการสมัยต่อ ๆ มาเป็นอย่างมาก แนวคิดทฤษฎีดังกล่าว เช่น แนวคิดทฤษฎีสถาบันหน้าที่นิยม (Functionalism), โครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural - Functionalism), วิวัฒนาการนิยม (Evolutionalism), สัญลักษณ์นิยม (Symbolism), เป็นต้น สุริยา สมุทรคุปดี และคณะ¹ ได้กล่าวถึงความสนใจของนักวิชาการในการศึกษาพิธีกรรมตามคำกล่าวของริชาร์ด บี. เดวิส (Richard B. Davis) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้เชี่ยวชาญด้านล้านนาคติศึกษา ที่เคยกล่าวไว้ว่า “...พิธีกรรม(และความเชื่อ)ทางศาสนา เป็นประเด็นการศึกษาที่นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจมากที่สุดรองลงมาจากเครือญาติ...” โดยเดวิสกล่าวว่าทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ ประการหนึ่ง ในสายตาของคนภายนอกแล้ว พิธีกรรมมีลักษณะพิเศษที่ดึงดูดความสนใจ เช่น แปลกประหลาด และลึกลับซับซ้อน ประการที่สอง เนื่องจากพฤติกรรมของคนในระหว่างประกอบพิธีกรรมมีลักษณะที่ไม่เป็นเหตุเป็นผล และมีความหมายเชิงสัญลักษณ์แฝงอยู่ ซึ่งเดวิสได้อธิบายต่อไปอีกว่า ดังนั้นในการศึกษาพิธีกรรมจึงจำเป็นต้องเน้นการตีความหมายที่ละเอียดอ่อนเป็นพิเศษ การอธิบายโดยทั่วไปนั้นจะไม่เพียงพอสำหรับการทำความเข้าใจพิธีกรรมได้อย่างลึกซึ้ง

การกล่าวถึง “พิธีกรรม” ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบางแง่มุมที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายของพิธีกรรม นักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของพิธีกรรมไว้บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความหมายไม่แตกต่างกันมากนัก ดังนี้

ประมวล ดิคคินสัน² ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรม คือการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่คนรุ่นต่อมา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์และการรวมกลุ่มรวมจิตใจอันเป็นความสัมพันธ์ที่สำคัญยิ่งของมนุษย์

¹ สุริยา สมุทรคุปดี และคณะ. จากยอศห้วยถึงบุญบึง : สิทธอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาถุ่มน้ำชี. 2536. หน้า 38 - 39. (อ้างจาก Davi, Richard B. *Muang Metaphysics : A Study of Northern Thai My and Ritual*. Bangkok : Pandora, 1984.)

² ประมวล ดิคคินสัน. คติชาวบ้าน : การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. 2521. หน้า 137 - 183.

กิ่งแก้ว อัครดากร¹ ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรม เป็นวิธีที่จะนำไปสู่เป้าหมาย มีคุณสมบัติสำคัญคือเป็นเรื่องของจิตใจและการใช้สัญลักษณ์ ซึ่งอาจจำแนกพิธีกรรมออกเป็น 3 ประเภทคือ พิธีกรรมตามปฏิทิน เช่น พระราชพิธีสิบสองเดือน ฮีตสิบสองของชาวอีสาน เป็นต้น พิธีกรรมในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการตั้งครุฑ การคลอดบุตร การแต่งงาน การตาย เป็นต้น และพิธีกรรมในการรักษาโรค เช่น การรักษาผู้ป่วยที่ถูกเสกของเข้าสู่วางกาย เป็นต้น

สุเมธ เมธาวิทยากุล² ได้กล่าวว่า พิธีกรรม คือการกระทำที่คนเราสมมติขึ้นเป็นขั้นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป

สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ³ ได้กล่าวไว้ว่า พลังอำนาจของพิธีกรรมอยู่ที่การสื่อสารความหมายที่เกิดในพิธีกรรม ทั้งที่เป็นการสื่อความหมายระหว่างผู้ร่วมพิธีกรรมด้วยกันเอง และสื่อความหมายไปยังผู้ชม ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมจึงเป็นภาษาอย่างหนึ่งที่สามารถอ่าน รับรู้และเข้าใจได้จากการพิจารณาสัญลักษณ์ อาจกล่าวโดยทั่วไปว่ารูปแบบและเนื้อหาสำคัญของพิธีกรรมแทบทุกอย่างก็คือปฏิบัติการของพลังอำนาจในรูปแบบต่าง ๆ โดยผ่านสื่อภาษาและการให้ความหมาย

จากทรรศนะของนักวิชาการต่าง ๆ พอจะสรุปได้ว่า พิธีกรรม เป็นการปฏิบัติตามความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ โดยที่การปฏิบัตินั้นมีขั้นตอนและมีวิธีการเป็นที่เข้าใจรับรู้ร่วมกันจนเป็นแบบแผนของกลุ่มชนแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะย่อนวนให้อำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติที่ตนนับถือได้ช่วยขจัดเหตุเภทภัยต่าง ๆ และช่วยให้ชีวิตของตนเองมีความสุข สมประสงค์ในสิ่งที่ปรารถนา พิธีกรรมจึงเป็นการสื่อความหมายด้วยระบบสัญลักษณ์ทั้งที่เป็นสัญลักษณ์ทางภาษา พฤติกรรมที่แสดงออก ตลอดจนวัตถุสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ พิธีกรรมเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อของมนุษย์ ไม่ว่าจะเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิม หรือเป็นความเชื่อทางศาสนาในปัจจุบัน ความเชื่อกับพิธีกรรมจึงเป็นของคู่กัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน ในขณะที่ความเชื่อเป็น “มูลเหตุ” ของพิธีกรรม พิธีกรรมก็เป็น “ภาพสะท้อน” ของ

¹ กิ่งแก้ว อัครดากร. “ลักษณะพิธีกรรมในสังคมไทย,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา : อารยธรรม เล่ม 2. 2528. หน้า 1-30.

² สุเมธ เมธาวิทยากุล. สังกัปพิธีกรรม. 2532. หน้า 1.

³ สุรียา สมุทคุปต์ และคณะ. วิธีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ช่วงผีพ็อน” ของ “ดาวข้าวเจ้า” จังหวัดนครราชสีมา. 2540. หน้า 223.

ความเชื่อ การที่เราจะรู้ว่าผู้ใดในสังคมหนึ่ง ๆ มีความเชื่อในลักษณะใดก็โดยดูได้จากพฤติกรรมหรือการแสดงออกของผู้คนในสังคมนั้น ๆ เป็นสำคัญ ดังนั้นในการศึกษาเรื่องความเชื่อ นักวิชาการส่วนใหญ่การจึงมักจะศึกษาผ่านข้อมูลที่เป็นพิธีกรรมของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ

ความจริงแล้วความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติหรือลัทธินิยม (Animism) อันได้แก่ความเชื่อในอำนาจของผีตางเทวดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือทริปาฏิหาริย์ต่าง ๆ กับความเชื่อในศาสนาอย่างในปัจจุบันนั้น เป็นสิ่งที่ยากจะแยกออกจากกันได้ นักวิชาการบางคนจึงกล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมนั้นเป็นที่มาของศาสนาในปัจจุบัน ดังที่ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์ในสมัยดึกดำบรรพ์ไม่มีความรู้พอที่จะเข้าใจว่าอะไรคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ธรรมชาติ เมื่อไม่รู้ก็เลยสร้างจินตนาการว่าเบื้องหลังสิ่งธรรมชาติเหล่านี้มีอำนาจเหนือธรรมชาติแฝงอยู่ และนี่ก็คือที่มาของศาสนา”¹ และนักวิชาการบางคนก็กล่าวว่า “ระบบความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและภูตผีวิญญาณของชนเผ่าต่าง ๆ จึงนับเนื่องเป็นศาสนา หรือระบบสัญลักษณ์ที่มีบทบาทความหมายต่อมนุษย์และสังคมเช่นเดียวกับศาสนาใหญ่ๆ ของโลก เช่น พุทธ คริสต์ อิสลาม ด้วย”² ซึ่งทรรศนะดังกล่าวนี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางมานานแล้ว โดยเฉพาะในทางมานุษยวิทยา ดังที่ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ ได้ยกคำกล่าวของฮาวิลันด์ (Haviland) มากกล่าวไว้ว่า “ศาสนา อาจให้คำนิยามได้ว่าเป็นความเชื่อแบบแผนพฤติกรรมที่มนุษย์พยายามใช้ติดต่อกับสิ่งที่พวกเขาเห็นว่า เป็นปัญหาสำคัญที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยการใช้เทคโนโลยีที่มีอยู่และเทคนิคของการจัดองค์กรใด ๆ เพื่อที่จะแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าว มนุษย์จึงหันไปพึ่งอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ”³ จากทรรศนะต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าความเชื่อแบบดั้งเดิมและความเชื่อทางศาสนาสมัยใหม่ต่างก็มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกันแต่ต่างระดับกันเท่านั้นเอง และต่างก็มีความสัมพันธ์กับ “พิธีกรรม” ด้วยกัน ดังที่ “นักมานุษยวิทยาทั่วไปมองเห็นว่าศาสนาเบื้องต้นประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ ความเชื่อ และพิธีกรรม”⁴

¹ ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. มนุษย์กับศาสนา. 2543. หน้า 34.

² ปราวณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. 2543. หน้า 4-5.

³ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ. จากยอคหัวยถึงบุญบั้ง : สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาอุ้มน้ำชี. 2536. หน้า 39. (อ้างอิงจาก Haviland, William A. *Cultural Anthropology*. Seventh edition Orlando, Florida : Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, 1993.)

⁴ แหล่งเดิม.

นอกจากนี้แล้ว นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมไว้ในบทความชื่อ “ผีใครผีมัน” ของท่านเองว่า พิธีกรรมเป็นมาตรการหนึ่งในการให้ความหมายใหม่แก่สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้สังคมนั้น ๆ ได้รับความราบและยอมรับ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

(พิธีกรรมเป็น)... มาตรการที่จะให้ความหมายใหม่แก่สิ่งต่าง ๆ ความหมายนั้นต้องมีความสำคัญจนกระทั่งเป็นผลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงหรือปรับความสัมพันธ์ที่มีผู้ถูกกระทำในพิธีกรรมเสียใหม่ เช่น พิธีแต่งงาน คือการให้ความหมายใหม่แก่สถานภาพของชาย-หญิงที่เป็นบ่าวสาว เป็นความหมายที่มีความสำคัญแก่คนทั่วไป....บวชป่า ก็คือการให้ความหมายใหม่แก่ต้นไม้และป่านั่นเอง... จึงเท่ากับเป็น “ภาษา” ที่บอกให้รู้ว่าต้นไม้และป่านั้นศักดิ์สิทธิ์ในความหมายใหม่ นั่นคือศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นที่พึ่งไม่ใช่ศักดิ์สิทธิ์เพราะผีนางไม้สิงสถิตอยู่...การ “บวชป่า” ก็เป็นพิธีกรรมที่นำเอาความบริสุทธิ์กลับมาสู่ป่าและต้นไม้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง...!

จากทรรศนะของนักวิชาการต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง และต่างก็มีบทบาทสำคัญต่อจัดระเบียบสังคมสืบมาช้านาน เนื่องจากพิธีกรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระบบสัญลักษณ์จึงทำให้สามารถตีความกันได้ไปหลายกระแส แต่ส่วนใหญ่ก็จะมีทรรศนะร่วมกันว่าพิธีกรรมเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่ทำให้คนในสังคมรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีสิ่งยึดเหนี่ยวเหมือนกัน รับรู้ความหมายร่วมกัน และเป็นกติกาทางสังคมร่วมกัน

วัฒนธรรมความเชื่อเรื่อง “ผี”

ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มีมาช้านานและปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมทุกแห่ง เพียงแต่อาจมีการเชื่อถือและการปฏิบัติตามความเชื่อที่แตกต่างกันไปบ้างในแต่ละสังคมและแต่ละยุคสมัย แม้ในปัจจุบันสังคมต่าง ๆ จะมีศาสนาที่ประดิษฐ์ขึ้น และโลกมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสูงขึ้นแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเรื่อง “ผี” ก็มีได้สูญหายไป ยังคงดำรงอยู่และมีการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องเนื่องปรากฏให้เห็นกันอยู่มากในสังคมทั่วไป จนกล่าวได้ว่า “ผี” เป็น “วัฒนธรรม” อย่างหนึ่งของมนุษยชาติ การกล่าวถึงความเชื่อเรื่อง “ผี” จึงควรได้

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ผีใครผีมัน,” มติชนรายวัน. 14 กุมภาพันธ์ 2540.

ทำความเข้าใจผิดในแง่ของ “วัฒนธรรมความเชื่อ” เสียก่อน เพื่อการมีมโนทัศน์ (concept) ร่วมกันว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ “ผี” จึงเป็นเพียง “สัญลักษณ์เชิงอำนาจ” ซึ่งเป็นเรื่องของการให้ “ความหมาย” ทางวัฒนธรรม มิใช่เป็นเรื่องของ “ความจริง” เชิงประจักษ์ตามตรรกะแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งในการกล่าวถึงวัฒนธรรมความเชื่อเรื่อง “ผี” ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอจำแนกกล่าวเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. ผี : นานาทัศน์สู่ข้อสรุป “อวิชา” ของมนุษย์

ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาช้านานในสังคมมนุษย์ทั่วไป แต่คนจำนวนไม่น้อยที่ลืมนึกไปว่า “ผี” เป็นเพียง “วัฒนธรรมความเชื่อ” อย่างหนึ่งของมนุษย์ การมองว่าผีเกิดจาก “อวิชา” คือความไม่รู้จริงของมนุษย์นั้นแม้จะมีส่วนถูกต้องในระดับหนึ่ง แต่หากจะมองให้ลึกกลงไปโดยนำเอาบริบททางสังคมและยุคสมัยพุทธกาลมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันแล้ว ก็อาจมองได้อีกมิติหนึ่งซึ่งตรงกันข้ามว่า ผีเกิดขึ้นจาก “ปัญญา” ของมนุษย์ ซึ่งเป็นการมองบนพื้นฐานของวิถีคิดทางมานุษยวิทยาวัฒนธรรม มากกว่าจะเป็นการมองบนพื้นฐานของวิถีคิดทางวิทยาศาสตร์ที่มุ่งเน้นในเรื่องของข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถพิสูจน์ได้

การที่ “ผี” เป็นคติความเชื่อที่มีมาช้านานและมีอิทธิพลอย่างมากต่อความผิดและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันนั้น ทำให้เรื่องของ “ผี” มีการกล่าวถึงกันทั่วไปในทุกสังคมและทุกยุคทุกสมัย อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า นานาทัศน์ที่มีต่อ “ผี” นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการมองสู่ข้อสรุปที่ว่า “ผี” เกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในความเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ นั่นก็คือคติความเชื่อเรื่อง “ผี” เกิดจาก “อวิชา” ของมนุษย์ โดยจะมีคำอธิบายชุดหนึ่งซึ่งมีสาระสำคัญไปในแนวเดียวกันว่า ในสมัยพุทธกาลมนุษย์ดำรงชีวิตผูกพันกับธรรมชาติสูงมาก ในขณะที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและความเป็นไปของชีวิตน้อยมาก ดังนั้นเมื่อพบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุพัด น้ำท่วม แผ่นดินไหว ฯลฯ และความเป็นไปของชีวิตในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเกิด การเจ็บป่วย การตาย ฯลฯ ซึ่งตนไม่สามารถอธิบายถึงมูลเหตุของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นได้ ก็เกิดความประหลาดใจและรู้สึกกลัว จึงเชื่อว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับบางอย่างที่อยู่เหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น ในที่สุดก็เกิดเป็นคติเกี่ยวกับผีต่าง ๆ ขึ้นมา และเกิดการยึดถือต่อ ๆ กันมาอย่างแน่นหนาและกว้างขวาง

นานาทัศน์ที่มีต่อความเชื่อเรื่อง “ผี” ในแง่ที่ว่าเกิดจาก “อวิชา” ของมนุษย์นั้นดูเหมือนจะเป็นข้อสรุปที่ค่อนข้างจะลงตัวอย่างมาก และมักจะใช้อ้างอิงต่อ ๆ กันมาเนื่องจากเป็นวาทกรรม (discourse) ที่อธิบายปรากฏการณ์ของ “ผี” ด้วยตรรกแบบประจักษ์นิยม อันเป็นวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ โดยยึดหลักว่าความจริงต้องพิสูจน์ให้เห็นได้ เมื่อไม่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ ก็

ย่อมมิใช่ความจริง เรื่อง “ผี” จึงเกิดขึ้นมาจากความไม่รู้ หรือเกิดจาก “อวิชชา” ของมนุษย์นั่นเอง ข้อสรุปนี้ดูจะยังมีน้ำหนักมากขึ้นในเมื่อคนจำนวนไม่น้อยแม้ในปัจจุบันนี้ยังติดอยู่กับ “รูปลักษณะ” และ “อำนาจ” ของผี โดยเชื่อว่าผีเป็นสิ่งที่มียู่จริงและสามารถให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ได้จริง แทนที่จะมองว่า “ผี” เป็น “วัฒนธรรม” อย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องของ “ความหมาย” มากกว่า “ความจริง” โดยมนุษย์ได้ใช้ “ปัญญา” จัดประสบการณ์ที่สะท้อนถึงวิถีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อมในบริบทของสังคมในสมัยนั้น ซึ่งถ้าหากพิจารณาในแง่นี้ก็อาจกล่าวได้ว่า “ผี” เป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจอันเนื่องมาจาก “ปัญญา” ของมนุษย์

2. ผี : สัญลักษณ์เชิงอำนาจจาก“ปัญญา”ของมนุษย์

การตีความหมายว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรมที่เกิดจาก “ปัญญา” ของมนุษย์ มิได้เป็นการสร้างวาทกรรมขึ้นมาเพื่อโต้แย้งหรือปฏิเสธข้อสรุปที่ว่า “ผี” เกิดจาก “อวิชชา ของมนุษย์ดังที่กล่าวมาแล้วแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการมองคนละมุมกันเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมของมนุษย์ที่แท้จริงแล้วมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาลอย ๆ และไร้สาระ แต่เป็นการตั้งสมมติฐานและสร้างความหมายทางสัญลักษณ์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย การกล่าวว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์” จึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นสัจพจน์ทางวิชาการที่เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้ ความจริงแล้วเรื่อง “วัฒนธรรม” เป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนมาก จึงอาจทำให้แต่ละคนสรุปสาระสำคัญแตกต่างกันไปได้หลากหลาย แต่ในที่นี้จะมอง “วัฒนธรรม” ว่ามีสาระสำคัญสรุปได้ 3 ประการ ซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นลำดับคือ 1. วัฒนธรรมเป็นรหัสความคิดของมนุษย์ 2. ความคิดนั้นถูกจัดระบบเพื่อการให้ “ความหมาย” และ 3. ความหมายนั้นมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เวลา และสถานที่ และเนื่องจากคำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำหลักในการอธิบายครั้งนี้ จึงขอกล่าวถึงคำนี้เป็นเบื้องต้นเสียก่อนดังนี้

“วัฒนธรรม” เป็นคำที่นิยมใช้กันแพร่หลายมากคำหนึ่งทั้งในชีวิตประจำวันและในวงวิชาการ คำนี้มีความหมายกว้างจึงมีการให้นิยามกันได้หลายกระแส ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นคนให้นิยามและนิยามจากฐานความคิดใด ดังที่ โครเบอร์ (Kroeber) และ คลักโฮน (Kluckhohn) ได้ศึกษาเรื่องนี้โดยการรวบรวมนิยามของวัฒนธรรมไว้ได้มากกว่า 160 นิยาม และนำมาวิเคราะห์โดยจำแนกตามความหมายที่แตกต่างกันได้ถึง 6 กลุ่ม คือ ความหมายในเชิงพรรณนา (Descriptive), ความหมายในเชิงประวัติศาสตร์ (Historical), ความหมายในเชิงบรรทัดฐาน (Normative), ความหมายในเชิงจิตวิทยา (Psychological), ความหมายในเชิงโครงสร้าง

(Structural), และความหมายในเชิงประวัติความเป็นมา(Genetic)¹ อย่างไรก็ตาม คนทั่วไปมักจะให้นิยามของ “วัฒนธรรม” หมายถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือผลผลิตทางปัญญาของมนุษย์ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาทั้งที่เป็นวัตถุ ศิลป พฤติกรรม วิถีชีวิต ฯลฯ แต่ในทางมานุษยวิทยาจะมองวัฒนธรรมถึงลงไปอีกระดับหนึ่ง คือมองว่าวัฒนธรรมที่แท้จริงคือแบบแผนความคิดของมนุษย์ หรือที่เรียกว่าเป็น “รหัสความคิดของมนุษย์” ซึ่งเกิดจากการรับรู้และจัดระบบของประสบการณ์และจินตนาการเพื่อให้ความหมายต่อชีวิตและสังคม ดังที่ สุริยา สมุทรคุปต์ และพัฒนา กิติอาษา² กล่าวว่า ในทางมานุษยวิทยานั้น นักมานุษยวิทยา เช่น ร็อกเกอร์ เอ็ม. คีสซิง (Roger M. Kessing) และเฟลิกซ์ เอ็ม. คีสซิง (Felix M. Kessing) ได้กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมคือรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในหัวของมนุษย์” ซึ่งเป็นการมองที่ให้ความสำคัญกับปัญญาความคิดของมนุษย์มากกว่าผลผลิตทางปัญญาความคิดของมนุษย์

การมองวัฒนธรรมโดยการให้ความสำคัญต่อความคิดของมนุษย์ มีลักษณะเช่นเดียวกับที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้กล่าวไว้ว่า การวิจัยทางวัฒนธรรมนั้นจะต้องมองลงไปถึง “ความคิด” ของมนุษย์ อันเป็นต้นตอของผลิตผลทางวัฒนธรรมดังกล่าวตอนหนึ่งว่า

การมองที่วิธีคิดนั้น เป็นการมองวัฒนธรรมที่เป็นภาพรวม กล่าวคือต้องดูว่าชาวบ้านมีวิธีคิดอย่างไร เช่น การที่บอกว่าผีเข้าผีทำ อาจจะไร้เหตุผลในด้านเนื้อหาหรือในเชิงคุณค่า แต่ถ้าพิจารณาที่วิธีคิดของชาวบ้านว่าที่ผีทำนั้น วิธีคิดของเขานั้นหมายถึงอะไร ต้องตอบให้ได้เป็นภาพรวม ๆ ไม่ใช่มองในมิติใดมิติหนึ่งหรือมองว่าชาวบ้านเป็นพวกที่เพี้ยน ไม่พัฒนาตามสมัยใหม่...คนที่บอกว่าผีทำถ้าไปสังเกตจะพบว่ามักมีปัญหาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ถ้ามีปัญหาคือความสัมพันธ์หรือขัดแย้งในครอบครัวก็มักจะเป็นปัญหาของคนที่มีปัญหาทำ แต่เมื่อใดขัดแย้งกันในสังคมก็จะเป็นผีบ้าน ผีเมือง หรือผีที่อยู่ตามตึกต่าง ๆ ทำ³

¹ สุริยา สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา. “วัฒนธรรมคือรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในหัวของมนุษย์” ใน *สืบบ้านกองเมือง : รวบรวมความทางมานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน*. 2544. หน้า 7-8.

² แหล่งเดิม. หน้า 1-2.

³ อานันท์ กาญจนพันธุ์. *วิธีคิดเชิงซ่อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา*.

ตามที่คนนี้จะเห็นได้ว่า ความคิดของมนุษย์ที่ก่อรูปขึ้นเป็นวัฒนธรรมนั้นเป็นความคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับสิ่งอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบายไว้ว่า “วัฒนธรรมก็คือระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน และคนกับธรรมชาติ มนุษย์ต้องสัมพันธ์กับคนอื่นและสิ่งอื่น เพราะฉะนั้นนอกจากจัดความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันแล้ว มนุษย์ยังมีสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วยกัน”¹

อย่างไรก็ตาม การมองวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ก็มีใช้ความผิดพลาดแต่ประการใด เพราะ “ความคิด” กับ “ผลผลิตของความคิด” นั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างยิ่ง ในการศึกษาวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการศึกษาผลผลิตทางความคิด แล้วจึงวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นถึงรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในปัญญาของมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและละเอียดอ่อนมาก ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า ในการศึกษา นั้นจำเป็นต้อง “เริ่มงานในโลกของข้อเท็จจริง...บันทึกสิ่งที่คนเห็นขึ้นก่อน...แล้วเปลี่ยนสิ่งที่คนเห็นให้กลายเป็นสิ่งอื่นที่ละเอียดอ่อนกว่า และช่วยอธิบายได้มากกว่าการบันทึกข้อเท็จจริงเลย”²

เมื่อ “ผี” เป็น “วัฒนธรรม” เรื่องของ “ผี” จึงเป็นเรื่องของการให้ “ความหมาย” มากกว่า “ความจริง” ดังที่ เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวไว้ว่า “วิทยาศาสตร์มีวิธีวัดความจริงด้วยการพิสูจน์ทดลองของตนเอง ซึ่งแตกต่างไปจากกระบวนการทรงคนดั้งเดิมของวัฒนธรรม...ซึ่งไม่ได้อาศัยวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เป็นพื้นฐาน...ผี...จึงไม่เป็นแต่เพียงปรากฏการณ์หนึ่งโคด ๆ หากแต่เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชีวิตผู้คนและชุมชน ผีมีจริงสำหรับชาวบ้านที่เชื่อ เพราะผีมีความหมายตรงกับกระบวนการทรงคนวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นตรงกันของ “ความหมาย” ไม่ใช่ตรงกันของ “ความจริง” ตามกระบวนการทรงคนวิทยาศาสตร์ยุคใหม่”³ นอกจากนี้แล้วในการศึกษาวัฒนธรรม มีสาระสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง คือ “วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่ได้ขุดถอย ๆ และหยุดนิ่ง หากสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เวลา และสถานที่ โดยเฉพาะบริบททางสังคมนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนในสังคมนั้นสร้างขึ้นมาเพื่อมีชีวิตรอดร่วมกัน”⁴

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์. “วัฒนธรรมคือระบบความสัมพันธ์,” ศิลปวัฒนธรรม. หน้า 43 – 45 : กรกฎาคม 2532.

² _____ . “ประวัติศาสตร์และวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์,” ใน การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และศิลปะ. 2526. หน้า 153.

³ เสรี พงศ์พิศ. “ไสยศาสตร์,” ใน คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. 2542. หน้า 97.

⁴ ศรีศักร วัลติโกดม. พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรมไทย. 2544. หน้า ความนำ.

มโนทัศน์วัฒนธรรมดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการมองว่า “ผี” เป็นวัฒนธรรมอันเกิด “ปัญญา” ของมนุษย์ ทั้งในแง่ของการเกิดความเชื่อ การสร้างจินตนาการเชิงรูปลักษณ์ และการเกรงกลัวต่ออำนาจผีเพื่อการจัดระเบียบทางสังคม โดยจะขอนำมากล่าวตามลำดับดังนี้

2.1 การเกิดความเชื่อเกี่ยวกับผี : “ปัญญา” ของมนุษย์ในการเข้าใจสภาวะธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

โดยสภาวะธรรมชาติ “มนุษย์” เป็นสัตว์โลกที่มีอัจฉริยะทางปัญญาสูงกว่าสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “มนุษย์เป็นยอดสัตว์ที่ฝึกได้ เรียกอย่างสมัยใหม่ว่ามีศักยภาพสูง สามารถฝึกได้ทั้งทางกาย ทางจิต และทางปัญญา”¹ มนุษย์จึงต้องดิ้นรนต่อสู้กับความอยากรู้ใฝ่รู้อันเป็นแรงขับทางปัญญาของมนุษย์เองอีกด้วย มนุษย์จึงชอบสังเกตและตั้งข้อสังเกตต่อชีวิตและสรรพสิ่งรอบตัวทั้งในแง่ของความเป็นมา ความเป็นอยู่ และความเป็นไป ดังที่อริสโตเติล (Aristotle) ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์ทุกคนย่อมปรารถนาที่จะรู้โดยธรรมชาติ”² และจุฬาทิพย์ อุมะวิชนี ก็ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์พยายามที่จะอธิบายและแสวงหาคำตอบต่อความลึกลับของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งมวลนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน”³

มนุษย์ในสมัยบุพกาลดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ และมีความผูกพันอยู่กับธรรมชาติสูงมาก ในขณะที่มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติน้อยมาก แต่มนุษย์ก็ได้สังเกตถึงความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้จะไม่สามารถอธิบายถึงมูลเหตุของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามธรรมชาติได้ แต่จากประสบการณ์สั่งสมก็ทำให้มนุษย์รับรู้เข้าใจได้ระดับหนึ่งว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อมนุษย์ในยุคบุพกาลมีมโนทัศน์ต่อธรรมชาติเช่นนั้น และไม่สามารถอธิบายรายละเอียดของปรากฏการณ์ได้ ก็สร้างคำขึ้นมาใช้สื่อแทนความหมายของมโนทัศน์ดังกล่าว ซึ่งในภาษาไทยใช้คำว่า “ผี” นั่นเอง คำว่า “ผี” ในเบื้องต้นจึงหมายถึงอำนาจแห่งธรรมชาติ ซึ่งเป็นสภาวะเชิงนาม แต่เนื่องจากอำนาจนี้ไม่สามารถอธิบายให้เห็นชัดได้จึงเรียกกันในขั้นต่อมาว่า “อำนาจเหนือธรรมชาติ”

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). เรื่องเหนือสามัญวิสัย : อธิปาทิหารีย์เทวคา. 2544. หน้า 69.

² ฟีน คอกบัว. ปวงปรัชญากรีก. 2532. หน้า 5.

³ จุฬาทิพย์ อุมะวิชนี. ชีวิตและการรู้จักตนเอง. 2543. หน้า 28.

2.2 การสร้างจินตนาการเชิงรูปลักษณ์ของผี : “ปัญญา” ของมนุษย์ในการสื่อสารและสืบสานมโนทัศน์ต่อธรรมชาติ

มโนทัศน์ของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติซึ่งสื่อด้วยคำในภาษาไทยว่า “ผี” ดังกล่าวมาแล้วนั้น เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนักในการสื่อสารด้วยการอธิบายให้รับรู้เข้าใจกัน เนื่องจากคนทั่วไปมักจะติดกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม ดังนั้นมนุษย์จึงต้องใช้ “ปัญญา” อีกชั้นหนึ่งในการสร้างจินตนาการเชิงลักษณ์รูปของ “ผี” ขึ้นมา เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์หรือ “ตัวแทน” ของอำนาจดังกล่าว โดยมีพื้นฐานความคิดเรื่อง “ผลกรรม” ผนวกเข้าไปในจินตนาการเชิงรูปลักษณ์ด้วย ทำให้ “ผี” มีรูปร่างลักษณะแตกต่างหลากหลายมาก และมีการสืบต่อ ๆ กันมาจนเป็นคติความเชื่อของแต่ละสังคม

2.3 การเกรงกลัวต่ออำนาจผี : “ปัญญา” ของมนุษย์ในการสร้างกฎเกณฑ์เพื่อจัดระเบียบสังคม

มนุษย์สร้าง “ผี” ขึ้นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่เมื่อสังคมยึดถือคติเกี่ยวกับ “ผี” กันอย่างเหนียวแน่นและกว้างขวางมาช้านาน จึงทำให้ “ผี” เกิดเป็นอุดมการณ์อำนาจของสังคมไปด้วย ซึ่งมีพลังมากในการสร้างและรักษากฎเกณฑ์หรือระเบียบสังคม ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์อำนาจ คืออำนาจในการบังคับให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ซึ่งเรื่องเหล่านี้บางคนก็แปลกใจว่าทำไมคนจึงนับถือผี เพราะแท้จริงแล้วผีก็คืออุดมการณ์อำนาจอย่างหนึ่ง ก็คือกฎเกณฑ์ของสังคม”¹ และฉลาดชาย รมิดานนท์ ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า “ผี เปรต เทพ เทวดา ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ ดังนั้นการจะเข้าใจเรื่องเหล่านี้ได้จะต้องมองดูในบริบทหรือเงื่อนไขของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมนั้น ๆ ณ ช่วงเวลานั้น ๆ ด้วย”² ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงใช้ “ปัญญา” ในการเชื่อมโยงความเกรงกลัวในอำนาจผีให้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างกฎเกณฑ์และการจัดระเบียบสังคม ดังที่ปรากฏให้เห็นทั่วไปในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในสังคมย่อย ๆ และสังคมระดับรัฐ นักวิชาการบางคนตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “สังคมไทยมิได้เคารพยำเกรงเฉพาะแต่เพียง “อำนาจ” ทางสังคมที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น ลึกลงไปในจิตใจของคนไทยยังเคารพยำเกรงต่อ “อำนาจ” ที่มองไม่เห็น (ที่อาจให้ฤกษ์ให้โทษต่อตนเองได้) อีกด้วย ไม่ว่าอำนาจนั้นจะเป็น “เทพ” หรือ “ผี” และไม่ว่า

¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์. วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. 2544. หน้า 79.

² ฉลาดชาย รมิดานนท์. “ผี-เปรต วาทกรรมแห่งอำนาจหรือความหมาย,” ใน ไทยศาสตร์ครองเมือง. 2543. หน้า 9.

อำนาจนั้นจะถูกต้องต่อหลักธรรมคำสอนในศาสนาของตนหรือไม่ก็ตาม”¹ ดังนั้นจึงเกิดเป็นพิธีกรรมและข้อห้ามต่าง ๆ มากมาย อย่างเช่น ข้อห้ามในเรื่องการตัดไม้ทำลายป่า การมีความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน (ซึ่งจะถือว่า “ผิดผี” เพราะไม่รักษากฎเกณฑ์ของสังคม) เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปก็คือความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ โดยมนุษย์ใช้ “ปัญญา” และจินตนาการสร้าง “ผี” ขึ้นมาเป็นรูปลักษณะต่าง ๆ หลากหลายเพื่อเป็น “สัญลักษณ์เชิงอำนาจ” และความเชื่อเรื่องผีได้ก่อให้เกิด “พิธีกรรม” ที่เกี่ยวข้องมากมาย ซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ต่างก็มี “บทบาท” สำคัญยิ่งต่อการสร้างกฎเกณฑ์และการจัดระเบียบทางสังคม

¹ ทวีวัฒน์ ปุณฺณการิกวิวัฒน์. “ไสยศาสตร์ : ปรากฎการณ์ของสังคมไทย,” ใน ไสยศาสตร์ครองเมือง. 2543. หน้า 93.

บทที่ 3

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

ความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มีมาช้านานและปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมทุกแห่งและทุกยุคทุกสมัย จนกล่าวได้ว่าเป็น “ความเชื่อสากล” หรือเป็น “วัฒนธรรมร่วม” อย่างหนึ่งของมนุษยชาติ ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์จำนวนมากมายตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันมีความเชื่อหรือไม่ก็หัวนเกรงต่ออำนาจผีบางเทวดาสงศกคสิทธีอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ”¹ เพียงแต่อาจมีการนับถือยิ่งหย่อนและแปลกเปลี่ยนไปบ้างในแต่ละสังคมและแต่ละยุคสมัย การที่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีมีพื้นที่อยู่ในระบบคิดของมนุษย์อย่างกว้างขวางต่อเนื่องมาช้านานจนถึงปัจจุบันเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าความเชื่อนี้ได้เกิดขึ้นมาตลอด และเป็นเรื่องนงายไร้สาระ แต่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มี “ความหมาย” ต่อชีวิตของผู้คนและสังคมเป็นอย่างมาก เพราะความเชื่อเรื่องผีเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดของมนุษย์ที่พยายามจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม ภายใต้มโนทัศน์ (concept) ที่ว่าสรรพสิ่งในโลกนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ไม่มีสิ่งใดที่จะแยกตัวออกอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้โดยไม่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ และมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ และอยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติ แต่เมื่ออำนาจนั้นเกินวิสัยที่มนุษย์ในสังคมบุพกาลจะหาคำอธิบายด้วยตรรกะแบบวิทยาศาสตร์ได้ จึงเรียกขานเพื่อสื่อให้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า “อำนาจเหนือธรรมชาติ” ซึ่งมีนัยความหมายว่าเหนือคำอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง ความเชื่อเรื่องผีจึงเป็นเพียง สัญลักษณ์เชิงอำนาจ นั่นคือเป็นเรื่องของ “ความหมาย” ทางวัฒนธรรม มากกว่า “ความจริง” ทางวิทยาศาสตร์ โดยที่ความหมายนั้นจะสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เวลา และสถานที่ การให้ความหมายในเรื่องนี้ได้รับการส่งสืบทอดกันมาช้านานจนเกิดเป็น “วัฒนธรรมความเชื่อ” ที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ถึงระดับที่ยอมรับกันว่าเป็นลัทธิหนึ่งคือ “ลัทธิวิญญาณนิยม” (Animism)

เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ในปัจจุบันสังคมต่าง ๆ จะมีศาสนาที่ประติตขึ้น และโลกมีความเจริญด้านหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสูงชันก็ตาม แต่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการ

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). เรื่องเหนือสามัญวิสัย : อิทธิปาฏิหาริย์เทวดา. 2544

นับถือผีก็มีได้สูญหายไป ยังคงยึดถือปฏิบัติให้เห็นกันอยู่มากในสังคมทั่วไป เพียงแต่อาจจะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามกาลเวลา ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อเรื่อง “ผี” เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่เหนียวแน่นมั่นคงมาก อย่างไรก็ตาม คนทั่วไปมักจะมองว่าความเชื่อเรื่องผีเป็น “อวิชชา” คือความไม่รู้จริงในปรากฏการณ์ธรรมชาติของมนุษย์ แต่ถ้าจะมองลึกลงไปอีกระดับหนึ่งก็จะมองได้อีกมิติหนึ่งว่า ความเชื่อเรื่องผีเป็น “ปัญญา” ของมนุษย์ได้เช่นกัน ดังที่ พระศักดิ์ พรหมแก้ว¹ ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า เมื่อพิจารณาจากนานาทัศนะที่มีต่อความเชื่อเรื่อง “ผี” แล้ว จะเห็นว่าคนส่วนใหญ่จะมองอย่างมีข้อสรุปรวมที่ว่า “ผี” เกิดจาก “อวิชชา” ของมนุษย์ คือเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในความเป็นไปของธรรมชาติ โดยมักจะมีคำอธิบายชุดหนึ่งซึ่งมีสาระสำคัญไปในแนวเดียวกันว่า ในสมัยบุพกาลมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก มีความผูกพันกับธรรมชาติสูง ในขณะที่มีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติน้อยมาก ดังนั้นเมื่อพบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง น้ำท่วม แผ่นดินไหว ฯลฯ และความเป็นไปของชีวิตในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเกิด การเจ็บป่วย การตาย ฯลฯ ซึ่งตนเองไม่สามารถอธิบายถึงมูลเหตุที่แท้จริงของปรากฏการณ์เหล่านั้นได้ ก็เกิดความประหลาดใจและรู้สึกกลัว จึงเชื่อว่าน่าจะมีอำนาจลึกลับบางอย่างที่ “อยู่นอกธรรมชาติ” คลบบังกาลให้เป็นไปเช่นนั้น จนในที่สุดเกิดเป็นความเชื่อเรื่องผีต่าง ๆ ขึ้นมา และมีการเชื่อถือต่อ ๆ กันมาอย่างกว้างขวาง นานาทัศนะต่อความเชื่อเรื่องผีในแง่ที่ว่า เป็น “อวิชชา” ของมนุษย์นั้น จะเป็นข้อสรุปทั่วไปที่ลงตัวอย่างมาก และมักจะมีการใช้อ้างอิงต่อ ๆ กันมา ข้อสรุปนี้ดูจะมีน้ำหนักมากขึ้นเมื่อคนจำนวนไม่น้อยแม้ในปัจจุบันก็ยังคงยึดติดอยู่กับ “รูปลักษณ์” และ “อำนาจ” ของผีเป็นอย่างมาก โดยหลายคนเชื่อว่า “ผี” มีอยู่จริง และสามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ แทนที่จะมองว่าความเชื่อเรื่องผีเป็น “วัฒนธรรม” อย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งเป็น “รหัสความคิด” ของมนุษย์ที่เป็นการให้ “ความหมาย” มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของ “ความจริง”

คนไทยในแต่ละภูมิภาคมีกรบเชื่อเรื่อง “ผี” มาช้านานไม่ต่างจากผู้คนในสังคมอื่น ๆ ทั่วไป โดยความเชื่อนี้ในสังคมไทยมีหลากหลายและพิศดาร พ้องกันบ้าง ผิดกันบ้าง อันเนื่องมาจากความเชื่อที่ตีบทอต่อกันมาแต่เดิม ที่เกิดเพิ่มเข้ามาใหม่ในชั้นหลัง จนทำให้ “ผี” ตามความเชื่อของคนไทยมีหลายประเภทและหลายชนิด และส่งผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะต่าง ๆ มากมาย จึงเป็นการยากไม่น้อยที่จะศึกษาหรือกล่าวถึงความเชื่อเรื่อง “ผี” ให้ชัดเจนและครอบคลุมได้ด้วยคนในสังคมเดียวกันก็มีจำนวนไม่น้อยที่มีความเชื่อเรื่อง “ผี” แตกต่างกัน ตลอดจนผู้ศึกษาเอง

¹ พระศักดิ์ พรหมแก้ว. ผี: “อวิชชา” หรือ “ปัญญา” ของมนุษย์. 2544. หน้า 1-16

ก็อาจมีฐานความคิดเกี่ยวกับ “ผี” แตกต่างกันไปด้วย ในการศึกษาเรื่อง “ผี” ของสังคมหรือชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นจำเป็นต้องมองในแง่ของ “ภาพรวม” เพื่อให้เห็นว่า “คนส่วนใหญ่” ในสังคมหรือชุมชนนั้นมีความเชื่อเรื่องผีในลักษณะใด โดยทั่วไปแล้วการศึกษาในแง่ของ “ภาพรวม” จะมีความสัมพันธ์กับการจัดระบบหรือจำแนกประเภท เพราะจะทำให้เห็นภาพรวมได้ชัดเจนขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การจัดระบบหรือจำแนกประเภทก็มีใช้สิ่งที่กระทำได้ง่ายนัก โดยเฉพาะการจัดระบบเกี่ยวกับสิ่งที่เป็น “นามธรรม” ยิ่งเป็นเรื่องของ “ความเชื่อเรื่องผี” ซึ่งมีความหลากหลายพิศดารมากด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นการยากที่จะจัดระบบหรือจำแนกประเภทของผีที่เชื่อกันให้ลงตัวจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปเป็นสากลได้ แต่นักวิชาการบางท่านก็ได้จำแนกประเภทผีตามฐานความคิดของคน เช่น ประคอง นิมมานเหมินทร์¹ ได้จำแนกประเภท “ผี” ตามความเชื่อของคนไทยออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1. ผีฟ้า เชื่อว่าเป็นผีที่อยู่บนฟ้า ซึ่งคนไทยบางกลุ่มเรียกว่า “แดน” และเนื่องจากต่อมาเราได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์จากพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานาน คนไทยทั่วไปจึงเรียกผีฟ้าในลำดับต่อมาว่า “เทวดา” หรือ “เทพ”

2. ผีคนตาย เชื่อว่าเป็นผีที่เป็นวิญญาณของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ผีประเภทนี้มีทั้งผีร้ายและผีดี ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

2.1 ผีเรือน เชื่อว่าเป็นผีประจำครอบครัว คนไทยในสมัยโบราณและคนไทยบางกลุ่มเรียกว่า “ผีค้ำ” หมายถึง ผีบรรพบุรุษ เชื่อกันว่าผีบรรพบุรุษจะสถิตอยู่ในบ้านเรือนของลูกหลาน คอยคุ้มครองดูแลช่วยเหลือลูกหลาน ลูกหลานจะต้องคอยเช่นสรวงบูชาตามโอกาสอันควร

2.2 ผีบ้าน เชื่อว่าเป็นผีประจำหมู่บ้าน บางแห่งเรียก “เสื้อบ้าน” คอยคุ้มครองและให้ความอนุเคราะห์แก่คนในหมู่บ้าน

2.3 ผีเมือง เชื่อว่าเป็นผีประจำเมือง บางแห่งเรียก “เสื้อเมือง” ได้แก่ วิญญาณของเจ้าเมืององค์ก่อน ๆ หรือวีรบุรุษของกลุ่มชน คอยคุ้มครองดูแลคนทั้งเมืองทั้งรัฐ

3. ผีที่ไม่ปรากฏรายละเอียดในค่านความเป็นมา เชื่อว่าเป็นผีที่ประจำอยู่ตามสิ่งต่าง ๆ ที่มีในธรรมชาติ คนไทยเชื่อว่าทุกสิ่งในธรรมชาติจะมีผีประจำอยู่ เช่น ผีป่า ผีน้ำ ผีดิน ผีนา ประจำต้นไม้ เป็นต้น ผีดังกล่าวเหล่านี้สามารถให้คุณให้โทษได้ จึงต้องเช่นสรวงบูชาให้ถูกวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องการความช่วยเหลือ หรือขออนุญาตนำสิ่งธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์

¹ ประคอง นิมมานเหมินทร์. “ผี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8. 2542. หน้า 3781-3785.

ส่วน เตรี พงศ์พิศ¹ ได้จำแนกประเภทผีที่คนไทยเชื่อถือกันออกเป็น 3 ประเภท เช่นเดียวกัน แต่มีรายละเอียดแตกต่างไปจากที่ ประคอง นิมมานเหมินทร์ ได้จำแนกไว้ดังกล่าวแล้วในตอนต้น ดังนี้

1. ผีฟ้า และเทพารักษ์ เชื่อว่าเป็นผีที่อยู่บนฟ้า ได้แก่ ผีแถน ผีแนน ผีกำเนิด ซึ่งหมายถึงผีที่ให้กำเนิดโลก ตามตำนานภาคอีสานเรียกผีให้กำเนิดว่า “แถน” ในประเพณีของฝนจะมีการอ้อนวอนบนบานแถนเพื่อให้ฝนตกและข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ในการรักษาคนป่วยมีลำผีฟ้าเพื่อขอให้ผีบนฟ้ามาช่วยรักษาผู้ป่วย นอกจากผีบนฟ้าแล้วยังมีผีบนดิน ในน้ำ ในป่าเขา ในถ้ำ ในต้นไม้ ในบ้าน ในเมือง เป็นต้น โดยชาวบ้านจะเชื่อถือว่าผีเหล่านี้เป็น “เจ้า” เช่น เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าทุ่ง เป็นต้น ผีต่างๆ เหล่านี้จัดว่าเป็นผีธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการแยกย่อยออกเป็นเฉพาะแห่งหรือเฉพาะประเภทของธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ซึ่งเชื่อว่ามีรุกขเทวดา นางไม้ ที่เป็นที่รู้จักกันดีก็คือ ผีนางตะเคียน ผีนางตานี ซึ่งคนแก่คนเฒ่าในชนบท ยังคงมีความเชื่อและยำเกรงต่อผีต่างๆ เหล่านี้อยู่มาก

2. ผีบรรพบุรุษ และผีวีรบุรุษ เชื่อว่าผีเหล่านี้เป็นวิญญาณของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่คนทั่วไปยังมีความเคารพนับถืออยู่มาก เนื่องจากเป็นบรรพบุรุษ ปู่ย่าตายาย หรือเคยเป็นคนดีที่มีความเก่งกล้าสามารถเป็นพิเศษ เป็นผู้เฒ่า เป็นผู้นำ เป็นนักรบ เป็นเจ้าเมือง หรือเป็นผู้ก่อตั้งบ้านเมือง เป็นต้น ซึ่งทางภาคอีสานเรียกกันว่าผีมหีเสกข์ ผีวีรบุรุษมักจะเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่นักท่องเที่ยวทั้งหลาย เมื่อคนท่องเที่ยวมาที่ตรงแล้วจะมีความสามารถพิเศษ เช่น แสดงอิทธิฤทธิ์ปฏิหาริย์ต่างๆ มีคาถาพิศมมองเห็นของหาย คนหาย ทำนายทายทักเคราะห์ร้ายภัยพิบัติ หรือชี้โชคลาภต่างๆ

3. ผีร้าย เชื่อว่าผีเหล่านี้เป็นผีชั้นเลว ผีร้ายมีอยู่ในธรรมชาติทั่วไปเช่นเดียวกับผีดีอื่นๆ คืออยู่บนฟ้า ในน้ำ บนบก ในป่าเขา ในบ้านเมือง ฯลฯ ผีร้ายจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ผีกะ ผีโงมด ผีกองกอย ผีโป่งค่าง ผีหลังกวง ผีห้า ผีปอบ เป็นต้น

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่อง “ผี” ของคนไทยมีความหลากหลายและมีขอบข่ายกว้างขวางมาก จึงเป็นการยุ่งยากไม่น้อยในการที่จะจัดจำแนกประเภทให้สมตัวชัดเจน การจำแนกประเภทของผีตามความเชื่อจึงมีลักษณะเป็น “อัครทรรศน์” สูง คือเป็นความเห็นส่วนบุคคลที่ขึ้นอยู่กับฐานคิดและเหตุผลของแต่ละคน

¹ เตรี พงศ์พิศ. “ผี” ใน คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. 2542 หน้า 25.

ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

ชาวไทยพุทธซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่และกระจายตัวอยู่ทั่วไปทั้งใน 14 จังหวัดของภาคใต้ มีความเชื่อเรื่อง “ผี” อย่างหลากหลายและพิศดารไม่แพ้ความเชื่อของคนไทยในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศ ตามความเชื่อของชาวไทยพุทธภาคใต้เชื่อว่ามีผีชนิดต่าง ๆ มากมายที่มีการเล่าขานสืบต่อกันมา ผีบางชนิดแม้คนในปัจจุบันก็ไม่รู้จักชื่อแล้ว คงเล่าขานกันอยู่เฉพาะในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น แต่บางชนิดยังเป็นที่ยกย่องกันอยู่ทั่วไปแม้ในปัจจุบัน จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยพุทธภาคใต้ ทั้งจากการสัมภาษณ์บุคคล และการสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่าผีที่ชาวไทยพุทธในภาคใต้มีความนับถืออยู่มากมีหลายชนิด ซึ่งกลิ่น คงเหมือนเพชร¹ ได้รวบรวมผีชนิดต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวภาคใต้ ไว้ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ ดังนี้

ผีกองกอย เชื่อว่าเป็นผีป่าชนิดหนึ่ง บ้างก็ว่าเป็นพวกเดียวกับผีโป่งค่าง บ้างก็ว่าเป็นพวกผีเบือ (คือสัตว์ชนิดหนึ่งที่ไม่มีตะบ้าหัวเข่า เวลาเดินต้องโยกเขยกไป เรียกกันว่า “ผีเข่งกึ่งกอย” หรือ “ผีกึ่งก้อย”) เล่ากันว่าในป่าในเขตอำเภอลำทับ จังหวัดกระบี่ สมัยก่อนเคยมีผีประเภทนี้ ในบางภาคเล่าว่าผีชนิดนี้มีรูปร่างเป็นเด็กเล็ก ๆ เวลาร้องส่งเสียงก้อยก้อย

ผีกะ เชื่อว่าเป็นผีชนิดหนึ่งทำนองเดียวกับผีปอบ มีรูปร่างลักษณะคล้ายคนธรรมดา แต่มักทำอาการตลกแปลกกว่าคนปกติ เล่ากันว่าคนที่ผีกะเข้าสิงจะถูกหมอมผีเขียนตึ๋งนอบขี้ แต่เชื่อกันว่าคนที่ถูกตึ๋งจะไม่รู้สึกเจ็บ แต่จะเกิดความเจ็บที่ผีกะซึ่งเข้าสิงคน

ผีกตะ (จะกตะ) เชื่อว่าเป็นผีป่าพวกหนึ่ง เล่ากันว่ามีรูปร่างเป็นแมว หมอมผีจะเลี้ยงไว้เพื่อให้ไปทำร้ายศัตรู

ผีกลิ้งกลางดง เชื่อว่าเป็นผีป่าชนิดหนึ่ง คนเดินป่าเล่าว่าผีชนิดนี้จะปรากฏร่างเป็นไก่ป่าอนคินอยู่ตามเส้นทางหรือคามพุ่มไม้ เมื่อคนตามเข้าไปมันก็จะดิ้นห่างออกไป เป็นเช่นนั้นอยู่เรื่อย ๆ ใครหลงตามไปอาจเป็นอันตรายได้ บางทีก็ปรากฏตัวเป็นไก่ป่าบินมาเกาะบนกิ่งไม้ แล้วเอากอพาดกับกิ่งไม้ มองเห็นหงอนสีแดงชัดเจน เมื่อคนเข้าไปใกล้มันก็จะบินไปดินอื่นแล้วทำอาการอย่างเดียวกันอีก เพื่อหลอกให้คนติดตามเข้าป่าลึกไปเรื่อย ๆ

ผีโงมด เชื่อว่าเป็นผีป่าชนิดหนึ่ง มักปรากฏเป็นดวงไฟในยามค่ำคืน เมื่อเข้าใกล้ก็จะหายไป บ้างก็ว่าเป็นผีป่าดุร้าย ปรากฏรูปร่างได้ต่าง ๆ หลอกหลอนคนเดินป่า

¹ กลิ่น คงเหมือนเพชร. “ผี: ความเชื่อในภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 10. 2542. หน้า 4747-4751.

ผีเจ้าแสน แสนคือปานตามผิวหนังคน เชื่อกันว่าปานนี้ผีเจ้าแสนบันดาลให้เกิดขึ้น และสามารถลบเสนออกได้โดยให้ครุหมอโนราทำพิธีเหยียบเสนในพิธีกรรมโนราโรงครู บ้างก็ว่าผีเจ้าแสนบันดาลให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องว่าคนนั้นจะต้องเป็นโนรา

ผีฉมบ (ผีมบ) เล่ากันหลายนัย บ้างว่าเป็นพวกเดียวกับผีกะ บางถิ่นก็ว่าเป็นผีผู้หญิงที่ตายในป่าและสิงอยู่ในบริเวณนั้น จะเห็นร่างเพียงเป็นเงาๆ แต่ไม่ทำอันตรายใคร

ผีจีน เชื่อว่าเป็นผีประเภทผีเจ้าที่และผีบรรพบุรุษในสายอาหรับ ชาว มลายู คำว่า “จีน” (Jim) แปลว่าผี, วิญญาณ บางทีออกเสียงว่า ยิน หรือ ยินี ผีจีนจะปรากฏเป็นรูปดวงไฟ รอยไปมาในเวลาค่ำคืน จีนมีหลายพวก ผีจีนสิงสถิตอยู่ตามภพภูมิทั่วโลก ซึ่งสามารถจะให้คุ้มและโทษต่อมนุษย์ได้

ผีค้ำ เชื่อว่าเป็นผีเรือนชนิดหนึ่ง จัดเป็นประเภทผีบรรพบุรุษ เมื่อเข้าบ้านจะจัดงานใดที่เป็นพิธีสำคัญของบ้านก็จะต้องตั้งเครื่องเช่น (วิกค้ำ)บอกกล่าวให้รู้ มิฉะนั้นแล้วอาจถูกผีค้ำลงโทษได้ ที่มักจะเรียกว่า “ผีซำค้ำมพลอย” นั่นเอง

ผีครุหมอ เชื่อว่าเป็นประเภทผีบรรพบุรุษ บางทีก็เรียกว่า “ผีครุหมอตายาย” เป็นเชื้อสายที่บุคคลในตระกูลนับถือ ครุหมอคือผู้เคยประสิทธิ์ประสาทศัลปิยาให้ลูกหลานหรือศิลปได้ สืบทอด ผู้ที่สืบทอดจะต้องเช่นไหว้เพื่อรำลึกถึงตามโอกาส เช่น ครุหมอโนรา หนึ่งจะดูงกาหลอ ครุหมอเหล็ก ติเกปา หมอคำแย ฯลฯ ในการเช่นไหว้จะต้องออกซื้อครุหมอที่นับถือกันทั่วไปและครุหมอเฉพาะสายของตนเองด้วย

ผีนางตะเคียน เชื่อว่าเป็นผีป่าหรือผีไม้ชนิดหนึ่ง สถิตอยู่ตามต้นไม้ตะเคียนใหญ่ ๆ เป็นผีร้าย

ผีนางตานี เชื่อว่าเป็นผีป่าหรือผีไม้ สิงอยู่ที่ต้นกล้วยตานี เล่ากันว่าเป็นผู้หญิงสวย หมอผีบางคนเล่าว่าสามารถนำมาเลี้ยงเพื่อไว้ใช้งานหรือเป็นภรรยาก็ได้

ผีนางประจู่ เชื่อว่าเป็นผีป่าหรือผีไม้ สิงอยู่ที่ต้นประจู่ เล่ากันว่าเป็นผู้หญิงสาวสวย เช่นเดียวกัน แต่ผีนางประจู่จะไม่ร้ายเหมือนนางตะเคียน

ผีโปหมอ (ปู่หมอ) เชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษประเภทครุหมอนั่นเอง เป็นผู้เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาเกี่ยวกับยาพื้นบ้านและการรักษาโรคแบบพื้นบ้านจึงนับถือกันต่อมา

ผีโป่ง เชื่อว่าเป็นผีป่าชนิดหนึ่งที่สิงอยู่ตามโป่งดิน แหล่งน้ำที่สัตว์ลงกินน้ำ สามารถแปลงร่างหลอกหลอนผู้คนได้

ผีโป่งค่าง เชื่อว่าเป็นผีป่าชนิดหนึ่ง เล่ากันว่ารูปร่างคล้ายค่างแต่หางสั้น มองเห็นฟันข้างบนยื่นออกมาได้ชัดเจน มักจะลอบลงมาดูเลือกคนที่นอนหลับกลางป่า

ผีเปรต เชื่อว่าเป็นผีประเภทหนึ่งจำพวกบรรพบุรุษ ที่ต้องมาเสวยกรรมทนต์ทุกข์ทรมาน ในภพภูมิต่าง ๆ ต้องออดอยากผอมโซ ปากเท่ารูเข็ม ตัวสูง คอยาง ต่งเสียงร้องกรีด ๆ เรียกว่า เปรตมาขอส่วนบุญ

ผีปราบ เชื่อว่าเป็นผีเจ้าที่ชนิดหนึ่ง ตั้งอยู่ตามแหล่งธรรมชาติ เช่น ทางเดินสัตว์ ปลักแรด ปลักหมูป่า ลานนกหว้า ฯลฯ สามารถให้โทษแก่ผู้เข้าไปลบกวณบริเวณดังกล่าวได้เรียกว่า ถูกผีปราบ

ผีไม้ขาคิม เชื่อว่าเป็นผีปานชนิดหนึ่งตั้งอยู่ที่ต้นไม้ขาคิม คือต้นไม้ที่มีลำแตกออกเป็น ปาง ซึ่งเป็นลักษณะแปลกไปจากไม้ลำอื่น ๆ นาน ๆ จึงจะพบสักครั้ง เชื่อว่าที่ไม้ขาคิมนี้มีผีอยู่ ห้ามไปทำลายมิฉะนั้นอาจถูกผีทำโทษได้

ผีพราย เชื่อว่าเป็นผีน้ำชนิดหนึ่ง เชื่อกันว่าเกิดจากวิญญาณของคนตายตกน้ำ ถ้าใครลงไป ในบริเวณดังกล่าวอาจถูกผีพรายดูดออกตัวไป วิญญาณของคนนั้นจะกลายเป็นผีพรายแทน บ้าง ก็บอกว่า ผีพราย อาจหมายถึงกรณีที่หมอผีเอาวิญญาณของผู้ตายบางประเภทมาใช้ อย่างผีพราย กุมารและผีตายทั้งกลม เป็นต้น

ผีแม่หนูย เชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษหรือผีเรือนชนิดหนึ่ง เชื่อกันว่าจะช่วยคุ้มครองลูก หลานในบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมอด้ายและหญิงครรภ์จะนับถือผีแม่หนูย ผีแม่หนูยเกิดจาก บ้านนั้นมีครุหมอดของหมอด้าย หรือไม้กึ่งผู้หญิงเคยคลอดลูกตายมาก่อน การไหว้ผีแม่หนูยต้อง เช่นด้วยของหวาน แต่ห้ามใครเอชื้อว่าของหวาน มิฉะนั้นผีแม่หนูยจะเข้าถึงร่างทรงคนในบ้านทันที

ผีตาเหลือกเชื่อว่าเป็นประเภทผีภูมิอยู่ตามที่ทั่วไป เป็นผีตีมากกว่าร้ายเพราะไม่ทำ อันตราใคร เล่ากันว่าถ้าใครทำสิ่งของตกหล่นหายตามที่ต่าง ๆ ให้บนผีตาเหลือก โดยการผูกคิน ไม้เล็ก ๆ หรือคินหญ้าให้เป็นปม เมื่อหาพบแล้วจะต้องแก้ปมออกแล้วแก้บนด้วยนุหรี

ผีบ้าน (ผีเรือน) เชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษหรือพ่อแม่ตายที่ล่วงลับไปแล้วยังสิงสถิตอยู่ใน บ้านเรือน เพื่อคุ้มครองลูกหลานบ้างก็บอกว่าผีเรือนจะอยู่ที่เสาเอกหรือเสาดั้ง บางบ้านจึงผูกผ้าสี ไว้ หรือไม้กึ่งตั้งหิ้งบูชา นับเป็นผีที่ใกล้ชิดคนมากที่สุด แต่อาจให้คุณหรือให้โทษก็ได้

ผีแม่ย่านาง เชื่อว่าเป็นผีสิงสถิตประจำเรือ อาจให้คุณและให้โทษเช่นเดียวกัน ถ้าเช่น สรวงดีอาจทำให้เจ้าของได้ลาภทำมาหากินคล่อง บางคนก็ว่าผีแม่ย่านางคือผีนางตะเคียนนั่นเอง เพราะเรามักใช้ไม้ตะเคียนมาทำเรือ

ผีนางไม้ เชื่อว่าเป็นผีป่าสิงอยู่ตามต้นไม้ใหญ่ สมัยก่อนจึงไม่มีใครตัดไม้ใหญ่ แม้ทาง การต้องการก็ต้องเช่นสรวงเพื่อให้ผีนางเทวดาย้ายที่ไป ผีไม้มี 2 ระดับ คือ รุกขเทวี ก่อนข้างจะ เป็นเทพธิดาสวยงามและผีไม้ประเภทชั่วร้าย เช่น ทางตะเคียน นางตานี เป็นต้น

ผีเสื้อ เชื่อว่าเป็นผีประเภทผีทศพันต์ เล่ากันว่าเป็นวิญญาณเจ้าของทรัพย์นั้น ๆ ที่ยังเป็นห่วงไม่ได้ไปผูกไปเกิดคอยรักษาทรัพย์เงินของคนที่ยังไว้ตามทีลึกลับต่าง ๆ เช่น ถ้าเมืองโบราณวังน้ำลึก จอมปลวก ฯลฯ และบางกรณีผีเสื้อเกิดได้เพราะเจ้าทรัพย์ฆ่าผู้อื่นแล้วสะกดวิญญาณให้เฝ้ารักษาทรัพย์ของตน

ผีทะเล เชื่อว่าเป็นประเภทผีน้ำ เป็นชื่อรวม ๆ ของวิญญาณที่สิงอยู่ตามทะเลมหาสมุทร อาจปรากฏร่างหลอกหลอนในรูปแบบต่าง ๆ ได้มีหลายพวก เช่น ผีพราย ผีจีน ปลาผี เป็นต้น

ผีแม่พังสะดา เชื่อว่าเป็นผีปานชนิดหนึ่งที่สิงอยู่ตามคันยวนหรือรังผึ้งชาวบ้านมักทำพิธีเช่นสรงแม่พังสะดาเสียก่อน มิฉะนั้นอาจก่อให้เกิดอันตรายได้

ผีหลังกลวง เชื่อว่าเป็นผีปานพวกหนึ่ง รูปร่างเหมือนคนธรรมดา ไม่ทำอันตรายใครนอกจากหลอกเล่น ข้างหลังมีรูกลวงเห็นตับไตไส้พุง มีหนองเต็มหลังย้วยย้วย เล่ากันว่า ผีหลังกลวงกลัวปลาหมอบมาก มันจึงต้องระมัดระวังคน กลัวเขาเอาปลาหมอบใส่หลัง ผีหลังกลวงมีเรื่องเล่ากันมากแถบเทือกเขาสันกาลาคีรี

ผีนางโอดระแงง เชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ทำนองผีตายายเป็นผีที่ทำหน้าที่รักษากระแจะบุงหลังคาโรงโนราห์ซึ่งปักชายขวาบางที่เรียกกันว่า “นางกระแจะสองตอน” ผีนางโอดระแงงสืบเนื่องจากความเชื่อตำนานโนราห์ว่า นางนวลทองสำลีถูกลอยแพไปในทะเลกับพระเทพสิงหาก็ได้อาศัยกระแจะนี้แหละเป็นร่มกำบังแคลม จึงเป็นความหมายแห่งความคุ้มครองนั่นเองตามความเชื่อของโนรา

ผีพ่อตา (ผีทวด) เชื่อว่าเป็นประเภทผีเจ้าที่ซึ่งมีเป็นจำนวนมากที่สุด คำว่า “พ่อตา” เป็นคำที่ใช้เรียกกันทางภาคใต้ตอนบนทั่วไปเรียกว่า “ทวด” (ในกลุ่มไทยมุสลิมจะเรียกว่า “โตะ”) เป็นประเภทผีอารักษ์ ชาวบ้านมักสร้างศาลให้เรียกว่า “ศาลพ่อตา หรือหลาทวด” เล็กบ้างโตบ้างตามความสำคัญ พ่อตาหรือทวดนี้อาจหมายถึงคน หรือสัตว์ขนาดใหญ่บางชนิดหรืออาจไม่ปรากฏเป็นสัญลักษณ์อย่างใดก็ได้ แต่เป็นบริเวณที่ผูกพันอยู่กับชีวิตชุมชน ในการประกอบพิธีกรรมจะต้องเชื้อเชิญมาร่วมในพิธี ผีประเภทนี้มีมากมายนับร้อย ๆ ชื่อ บางแห่งก็เป็นที่รู้จักกันทั่วไปบางชื่อก็รู้จักกันเฉพาะถิ่น เช่น พ่อตาลวงแก้ว (ระนอง) พ่อตาหินช้าง (ชุมพร) พ่อตาหินหลัก (พังงา) ทวดเขาช่อง พ่อตาขุนศรี พระแทว (ภูเก็ต) แม่นางพลับพลึง (สตูล) ทวดหุม (พัทลุง) แม่ศรีขวัญทอง (สุราษฎร์ธานี) ทวดเขาด้อน พญาขอดน้ำ เทวดาน้ำร้อน (กระบี่) เป็นต้น

ผีนายหมูน เชื่อว่าเป็นผีเจ้าที่ชั้นต่ำ บางถิ่นออกเสียงว่า “นายหมูน” ส่วนใหญ่เป็นคำที่ใช้กันทางภาคใต้ตอนบน มีหน้าที่รับใช้ผีประเภท “พ่อตา/ทวด” อีกชั้นหนึ่งเป็นผีประจำถิ่น เล่ากันว่าพวกนี้เดินเป็นหมอบผี เมื่อตายไปแล้วกลายเป็น “นายหมูน/นายหมูน” สำหรับชื่ออาจ

แตกต่างกันไป ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับผู้รับตีบทคัดย่อมา สายของใครก็ต้องออกชื่อตามสายของคน หรือจะถือเป็นศิบรรพบุรุษก็ย่อมได้ด้วยนายหมรุน กลุ่มหนึ่ง เช่น พรานทุ่ง พรานคง พรานไพร คาน้อย ตาหยา ตาค้าง ตาวอน ตาสาม ตาราม ตาปาน ตาปลัดขิม หลวงแก้ว พนมตาชัย คาเทพ ท่อหมก ท่อแมว สุทธิ ขุนพนม ขุนหนัด ขุนแหวน นางเอื้อย นางอี นายคง นายอิน แม่นางกลางเมือง ฯลฯ เป็นต้น

ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อเรื่องผีหลากหลายและพิศดาร โดยมีผีต่าง ๆ มากมายคั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว หากพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าผีต่าง ๆ เหล่านี้มีทั้งที่เป็นผีดีและผีร้าย และผีบางคนเป็นผีดี และผีบางคนเป็นทั้งผีดีและผีร้าย ทั้งผีที่มีที่สิงสถิตแน่นอนและผีที่ไม่มีที่สิงสถิตประจำ เป็นจำพวกผีเร่ร่อน หรืออาศัยอยู่ ณ สถานที่ทั่วไป ผีบางคนมีรูปร่างอัปลักษณ์ บางคนมีรูปร่างสวยงามอย่างเช่นเทวดา บางคนเป็นผีเพศชาย บางคนเป็นผีเพศหญิง และบางคนไม่อาจกำหนดเพศได้ ผีบางคนมีความก้ำกึ่งระหว่างเทพกับผี บางคนจึงจัดไว้ในประเภท “ผี” แต่บางคนก็จัดไว้ในประเภท “เทพ” เหล่านี้เป็นต้น การจัดประเภทผีตามความเชื่อของชาวไทยพุทธภาคใต้ จึงเป็นเรื่องที่ยุ่งยากเช่นเดียวกัน เนื่องจากความเชื่อเรื่องผีมีหลากหลายชนิด และมีความซ้ำซ้อนคาบเกี่ยวกันอยู่มาก และที่สำคัญคือชาวไทยกลุ่มนี้เองหลายคนก็มีความเชื่อเกี่ยวกับผีไม่ตรงกันอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดย “ภาพรวม” แล้วก็พอจะจำแนกประเภท “ผี” ที่ชาวไทยพุทธภาคใต้เชื่อถือกันออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ผีชั้นสูง หรือผีดี

ชาวไทยพุทธภาคใต้เชื่อกันว่าผีชั้นสูงหรือผีดีเป็นผีที่สถิตอยู่บนฟ้าหรือบนสวรรค์ ผีประเภทนี้หากจะกล่าวโดยรวม ๆ ก็คือพวก “เทพ” นั่นเอง ได้แก่ เทวดา นางฟ้า พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น อันเป็นคติความเชื่อที่ชาวไทยพุทธภาคใต้ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องนรก - สวรรค์จากพุทธศาสนา ผสมผสานเข้ากับลัทธินับถือผีหรือวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยและของมนุษยชาติในสังคมทั่วไป คติความเชื่อเกี่ยวกับ “เทพ” นี้มีมาช้านานในสังคมไทยทั่วทุกภูมิภาครวมทั้งในภาคใต้ด้วย หากกล่าวเฉพาะหลักฐานเอกสารจะเห็นว่าในสมัยสุโขทัยมีวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาของไทยที่สำคัญเรื่องหนึ่งคือ “ไตรภูมิพระร่วง” (หรือ “เดฎมิถกถา”) ที่เชื่อกันว่าผู้รจนาคือพระยาสิทธิราชย์องค์ที่ 4 ในพระราชวงศ์พระร่วง เนื้อหาทั้งหมดของวรรณคดีเรื่องนี้ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์มาจากคัมภีร์กว่า 30 คัมภีร์ ดังปรากฏความอยู่แล้วในบานแพนงเดิม ประกอบกับผู้รจนาคิดค้นได้ฟังมาจากครูบาอาจารย์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาบ้าง วรรณคดีเรื่องนี้จึง “เป็นวรรณคดีเล่มแรกของไทยที่มีลักษณะเป็นงานค้นคว้ารวบรวมเชิงวิเคราะห์วิจัย” เนื้อหาของวรรณคดีเรื่องนี้ได้กล่าวถึงนรก สวรรค์ และเทพต่าง ๆ อย่างพิศดาร ซึ่งนับได้ว่าเป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพล

ต่อคติความเชื่อของคนไทยที่นับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมากเรื่องหนึ่ง จึงเท่ากันเป็นการปลุกฝังและเสริมย้ำคติความเชื่อเกี่ยวกับ “เทพ” ให้แน่นหนาฝังงอกขึ้นในสังคมไทยได้มาก โดยเฉพาะในกลุ่มคนไทยที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งรวมถึงชาวไทยพุทธในภาคใต้ด้วย

แม้ว่าชาวไทยพุทธในภาคใต้จะมีความเชื่อว่า “เทพ” เป็น “อำนาจเหนือธรรมชาติ” เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่อง “ผี” ก็จริง แต่ชาวบ้านโดยทั่วไปก็ไม่นิยมเรียกอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ว่า “ผี” หรือใช้คำว่า “ผี” นำหน้าชื่อเทพต่าง ๆ ชาวไทยพุทธภาคใต้จะเรียกชื่อเฉพาะของเทพองค์นั้น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเทพชั้นสูงที่มีชื่อเรียกโดยเฉพาะ โดยการใช้คำว่า “พระ” นำหน้าชื่อเฉพาะนั้น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเคารพนับถือ เช่น พระพรหม พระนารายณ์ พระอิศวร เป็นต้น ทั้งนี้รวมถึงการเรียกชื่อเฉพาะของพระชายาของเทพต่าง ๆ ด้วย โดยอาจใช้คำนำหน้าชื่อว่า พระ นาง หรือคำอื่น ๆ ตามความนิยมของผู้เรียก ส่วนเทพที่ไม่มีชื่อเฉพาะซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเทพชั้นรอง ๆ ลงมาก็จะเรียกชื่อทั่วไป กล่าวคือถ้าหากเป็นเพศชายจะเรียกชื่อทั่วไปว่า “เทวดา” และถ้าหากเป็นเพศหญิงจะเรียกชื่อทั่วไปว่า “นางฟ้า” เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ชาวไทยพุทธภาคใต้บางคนจึงไม่จัดอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ว่าเป็นความเชื่อในลักษณะเดียวกับความเชื่อเรื่อง “ผี” แต่จะจัดแยกออกไปต่างหากเป็นจำพวก “เทพ” เนื่องจากการมีมโนทัศน์ (concept) เกี่ยวกับ “ผี” และ “เทพ” ที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด โดยมีมโนทัศน์ว่า “ผี” จะมีรูปร่างอปลักษณ์ น่าเกลียดน่ากลัว หรืออย่างดีก็มีรูปร่างอย่างคนธรรมดา คนส่วนใหญ่เชื่อว่า “ผี” จะสกปรกเหม็นสาป เทียวเวร่อนหรือสิงสถิตตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่สุขสบายเท่ากับที่สถิตของ “เทพ” เป็นต้น ซึ่งมโนทัศน์ดังกล่าวนี้เป็นมโนทัศน์ที่มีต่อผีชั้นต่ำและผีชั้นกลางบางชนิดนั่นเอง ส่วนมโนทัศน์ที่มีต่อ “เทพ” นั้นจะตรงกันข้ามกับมโนทัศน์ที่มีต่อ “ผี” ดังกล่าวมาแล้ว จนเห็นได้ชัดว่า “ผี” กับ “เทพ” เป็นคนละเรื่องกัน ยังมีการใช้คำเรียกชื่อที่แตกต่างกันด้วยแล้วก็ยังทำให้คนทั่วไปเกิดมายาคติทางภาษาจนเห็นถึงความแตกต่างกันมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตีความในแง่ของ “วัฒนธรรมความคิด” หรือ “วัฒนธรรมความเชื่อ” ของมนุษย์แล้ว จะเห็นว่า “เทพ” ก็คือ “ผี” ประเภทหนึ่งนั่นเอง เนื่องจากต่างก็เกิดจากรูปร่างความเชื่อเกี่ยวกับ “อำนาจเหนือธรรมชาติ” หรือ “วิญญาณนิยม” (Animism) เช่นเดียวกัน เพียงแต่มนุษย์ได้ใช้ปัญญาความคิดในการจำแนกระดับของผีที่เชื่อถือกันให้แตกต่างออกไป โดยจัดระดับตามเกณฑ์ของความเชื่อในพลังอำนาจ และการให้คุณให้โทษต่อมนุษย์เป็นสำคัญ เมื่อมนุษย์มีมโนทัศน์ว่า “เทพ” เป็นผีชั้นสูงหรือผีดี จึงใช้ปัญญาจินตนาการรูปลักษณะของ “เทพ” ให้มีรูปร่างหน้าตาสวยงามกว่าผีอื่น ๆ ทั่วไป รวมทั้งรูปลักษณะของมนุษย์เองด้วย ในการจินตนาการรูปลักษณะของ “เทพ” นั้นจะมีการผนวกความคิดเรื่อง “ผลกรรม” เข้าไปด้วย เนื่องจากคนทั่วไปมีฐานความเชื่อว่าการเป็น “เทพ” นั้นเป็นผลานิสงส์จากการประพฤติปฏิบัติและสั่งสมคุณงามความ

ดี ดังนั้นรูปลักษณะของ “เทพ” จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อความคิดของมนุษย์ในการยกย่องคุณงามความดี รูปลักษณะของ “เทพ” จึงเป็นคัมภีร์ที่มีนัยของการชี้นำสั่งสอนให้มนุษย์ตระหนักในเรื่องของผลกระทบหรือ “กฎแห่งกรรม” ด้วย ซึ่งเป็นปรัชญาหรือคติในการดำรงชีวิตที่จะทำให้ตนเองและสังคมมีความสุข ดังนั้นเมื่อพิจารณาในแง่ของวัฒนธรรมความคิดหรือวัฒนธรรมความเชื่อแล้ว “เทพ” ในความหมายนี้ก็คือ “ผี” ประเภทหนึ่งนั่นเอง ด้วยต่างก็เป็น “สัญลักษณ์เชิงอำนาจ” เหมือนกัน ความจริงแล้วคนไทยในสมัยก่อนก็เคยเรียกเทพว่า “ผีฟ้า” ต่อมาภายหลังเมื่อรับเอาอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาแล้ว คำว่า “ผีฟ้า” ก็ค่อย ๆ หายไป คนไทยทั่วไปซึ่งรวมถึงคนไทยพุทธภาคใต้ด้วยก็หันไปเรียกว่า เทพ เทวดา พระอินทร์ พระพรหม เป็นต้น

ความเชื่อเกี่ยวกับ “เทพ” ของชาวไทยพุทธภาคใต้โดยทั่วไปจะเป็นความเชื่อที่สืบต่อ “ตาม ๆ กันมา” เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่อง “ผี” โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความเชื่อใน “อำนาจ” หรือ “ความศักดิ์สิทธิ์” ของเทพ มากกว่าที่จะมีความรู้หรืออยากจะรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเทพแต่ละองค์อย่างละเอียด ทั้ง ๆ ที่เรื่องราวเกี่ยวกับ “เทพ” มีเนื้อความพิสดารปรากฏตามคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ซึ่งจะแตกต่างจากความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ทั่วไปที่มักจะไม่ มีข้อมูลเชิงนัยประวัติละเอียดคอบ้างเทพ แต่ชาวไทยพุทธภาคใต้ส่วนใหญ่ก็ไม่สนใจใคร่รู้ในประเด็นนี้กันมากนัก เว้นแต่ในกลุ่มนักวิชาการหรือบุคคลที่มีความสนใจในเรื่องนี้โดยเฉพาะเท่านั้น กล่าวโดยสรุปก็คือชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อเกี่ยวกับเทพในด้าน “เทวบารมี” และ “เทวดฤทธิ์” มากกว่าความสนใจใน “เทวประวัติ” หรือในด้านอื่นใด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเหตุผลสำคัญประการหนึ่งก็คือ การที่ชาวไทยภาคใต้กลุ่มนี้นับถือพุทธศาสนา จึงไม่จำเป็นที่จะต้องใส่ใจใฝ่รู้หรือศึกษาเกี่ยวกับเทวประวัติอย่างละเอียดอะไรมากนัก คงหวังเพียงจะพึ่งพิงอำนาจหรืออิทธิปาฏิหาริย์ของเทพมากกว่าอื่นใด

เมื่อพิจารณาจากความเชื่อเกี่ยวกับผีชั้นสูงหรือ “เทพ” ของชาวไทยพุทธภาคใต้แล้ว อาจแบ่ง “เทพ” ตามความเชื่อออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

1.1 เทพชั้นสูง เชื่อกันว่าเป็นเทพที่มีพลังอำนาจหรือมีอิทธิฤทธิ์สูง และสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นสูงกว่าเทพอื่น ๆ ทั่วไป อย่างที่ชาวบ้านมักจะเรียกกันว่า “สวรรค์ชั้นดาวดึงส์” เทพชั้นสูงที่ชาวบ้านมีความเชื่อและมักจะกล่าวถึงกันบ่อย ๆ ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวร ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิมาจากศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู โดยที่ชาวไทยพุทธภาคใต้ส่วนใหญ่เชื่อว่าเทพเหล่านี้มีอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์กำลังกัน ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านมักจะ ไม่สนใจที่จะเปรียบเทียบว่าเทพชั้นสูงองค์ใดมีพลังอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์มากกว่ากัน องค์ใดมีอำนาจสูงสุด องค์ใดมีอำนาจรองลงมา และองค์ใดมีอำนาจต่ำสุด ชาวบ้านมี

ความเชื่อแต่เพียงว่าเทพเหล่านี้ต่างก็เป็นเทพชั้นสูงที่มีพลังอำนาจมาก ในทำนองว่าเป็น “เจ้าแห่งเทพ” หรือ “ราชาเทพ” คือหมายถึงเทพผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพนั่นเอง ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงให้ความเคารพนับถือเทพดังกล่าวมากนี้สูงกว่าเทพทั่วไปด้วย แต่มักจะไม่นิยมมีรูปเคารพของเทพเหล่านี้ไว้ตามบ้านเรือนเหมือนอย่างการมีพระพุทธรูป คงมีแต่ความเชื่อถือในอำนาจอิทธิฤทธิ์และการให้ความเคารพยำเกรงอยู่ภายในจิตใจเท่านั้น เว้นแต่ผู้ที่มีความเชื่อถือในเทพเป็นอย่างมากจริง ๆ หรือผู้ทรงเข้าเฝ้าที่นับถือทางสายเทพ จึงจะมีรูปเคารพของเทพเหล่านี้ซึ่งอาจเป็นจิตรกรรมหรือประติมากรรมไว้ในบ้านหรือในห้องประกอบพิธีกรรมของตนเอง

นอกจากนี้แล้ว ชาวไทยพุทธภาคใต้บางคนมีความเชื่อว่าเทพชั้นสูงบางองค์มีอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์โดดเด่นเป็นพิเศษในบางด้าน ตามความเชื่อที่เคยได้รับการบอกกล่าวขานต่อ ๆ กันมา เช่น เชื่อว่าพระพรหมเป็นเทพที่อำนาจสูงในการสร้าง และการกำหนดชะตาชีวิตมนุษย์ หรือเชื่อว่าพระนารายณ์เป็นเทพที่มีอำนาจสูงในการปราบปรามคนชั่วหรือสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อที่ว่าพระพรหมเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์นั้นมีอยู่อย่างกว้างขวางในหมู่คนไทยทั่วไปในทุกภูมิภาค ดังที่เรามักจะได้ยินคำกล่าวอยู่เสมอ ๆ ว่าชีวิตมนุษย์ขึ้นอยู่กับ “พรหมลิขิต” และในสังคมของชาวไทยพุทธภาคใต้ก็ปรากฏความเชื่อนี้ค่อนข้างเด่นชัดเช่นเดียวกัน เพียงแต่อาจมีความเชื่อซึ่งหย่อนต่างกันไปบ้างอันเป็นธรรมชาติของความเชื่อโดยทั่วไป ชาวบ้านบางคนมีความเชื่อเรื่อง “พรหมลิขิต” ค่อนข้างสูง บางคนมีความเชื่อค่อนข้างต่ำ และบางคนจะนำเอาความเชื่อ “พรหมลิขิต” เข้ามาเป็นเครื่องปลอบใจในยามที่ชีวิตตนต้องอยู่ในภาวะวิกฤติหรือประสบความล้มเหลว แต่ในช่วงที่ชีวิตประสบความสำเร็จ มีความรุ่งโรจน์จะไม่ค่อยนึกเชื่อว่าเป็นเพราะ “พรหมลิขิต” กลับมองว่าเป็นความสำเร็จอันเกิดจากปัญญา ความรู้ความสามารถ และความมานะพยายามของตนเอง แต่เมื่อชีวิตตกต่ำล้มลุกจึงอ้างว่าเป็นเพราะ “พรหมลิขิต” ที่บันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น จึงเห็นว่าในบางครั้งความเชื่อเรื่อง “พรหมลิขิต” ก็มีเข้ามีผลทางจิตวิทยาด้วย นอกจากนี้แล้วชาวไทยพุทธภาคใต้บางคนก็เชื่อว่าแม้แต่ในเรื่องของ “ความรัก” ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจาก “พรหมลิขิต” ที่ทำให้หญิงชายคู่หนึ่งได้มาพบกัน แต่จะเกิดเป็น “ความรัก” และความรักนั้นจะ “สมหวัง” หรือไม่นั้นเป็นอำนาจของเทพอีกองค์หนึ่งคือ “กามเทพ” ซึ่งเป็นเทพที่จัดไว้คนละชั้นกับเทพชั้นสูงดังกล่าวนี้

เนื่องจากชาวไทยพุทธภาคใต้ส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าเทพต่างๆ ดังกล่าวเป็น “เทพชั้นสูง” มีพลังอำนาจและอิทธิฤทธิ์มากกว่าเทพทั่วไป จึงทำให้มีโน้ตชน (concept) ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับเทพเหล่านี้ไปในทางที่ดี ไม่ว่าจะเป็นมโนทัศน์ในเชิงรูปลักษณ์ สถานที่สถิต พลังอำนาจ หรือจริยวัตร ก็ล้วนแต่เหนือกว่าเทพทั่วไปด้วย โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านจะจินตนาการให้เทพทั่วไปมีรูปลักษณ์คืออยู่แล้ว แต่สำหรับเทพชั้นสูงแล้วชาวบ้านจะจินตนาการรูปลักษณ์ให้ดีกว่าเทพทั่วไป

เสียอีก ในด้านสถานที่สถิตก็เชื่อว่ามีความสุขสบายกว่า และในด้านจริยวัตรก็เชื่อว่าดีงามจนถือเป็นแบบอย่างได้ ภาพของเทพชั้นสูงตามความเชื่อของชาวไทยพุทธภาคใต้จึงเป็นภาพของผู้มีอำนาจ ปัญญา บารมี และจริยวัตรที่ดีงาม ไม่มีผู้ใดกล้าพุดจาถ้อยเล่นให้เป็นที่ตลก หากจะมีการกล่าวถึงก็จะเป็นไปด้วยความเคารพอย่างเคร่งครัด จะต่างกับเทพทั่วไปที่ ในบางครั้งบางโอกาสชาวบ้านจะสร้างภาพให้เป็นที่ตลกอยู่บ้าง ดังจะเห็นได้ชัดอย่างหนึ่งว่าในการแสดงหนังตะลุงซึ่งเป็นการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้ที่นิยมกันแพร่หลายมากนั้น มีการนำเทพมาเป็นรูปหนังตะลุงอยู่ด้วย โดยจะมีรูปพระอิศวรทรงโคอุศุภราช (ชาวภาคใต้เรียกว่า “รูปโค”) ถือว่าเป็นรูปศักดิ์สิทธิ์รูปหนึ่ง ซึ่งหนังตะลุงทุกคณะจะต้องออกรูปพระอิศวรทรงโคนี้จนถือว่าเป็นขนบนิยมอย่างหนึ่งในการแสดงหนังตะลุง ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงการระต่อเทพชั้นสูงก่อนที่นายหนังจะได้จะแสดงเรื่องต่อไป นายหนังตะลุงทุกคณะจะเซ็ครูปพระอิศวรอย่างสุดฝีมือให้ดูสง่างาม ขลังและศักดิ์สิทธิ์ และถือว่าการเซ็ครูปพระอิศวรนั้นเป็นการแสดงถึงฝีมือในการแสดงหนังตะลุงของนายหนังกันเลยทีเดียว ส่วนรูปหนังตะลุงที่เป็นรูป “เทวดา” ซึ่งเป็นเทพชั้นรองลงมานั้น มักจะปรากฏเป็นตัวละครในเรื่องที่แสดง ในบางบท “เทวดา” จะมีนิสัยขี้เล่นเป็นที่ตลกแก่คนชมบ้าง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันการเคารพยกย่องต่อเทพชั้นสูงและเทพชั้นรองลงมาที่แตกต่างกัน

ชาวไทยพุทธภาคใต้เชื่อกันว่า “เทพ” ต่าง ๆ ดังกล่าวมีพลังอำนาจสูงกว่าผีทั้งปวงในการคลบ้นดาลให้ชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่งในโลกนี้มีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา แต่เนื่องจากการมีโมหะทัศนต่อเทพว่าเป็น “ผีชั้นสูง” หรือ “ผีดี” ดังกล่าวมาแล้ว ชาวบ้านจึงมีความเชื่อกัน “เทพ” มีจิตที่จะให้คุณมากกว่าให้โทษแก่มนุษย์ ก็จะคอยคุ้มครองและช่วยเหลือเกื้อกูลมนุษย์ในเรื่องต่าง ๆ ในทางที่เป็นมงคล เว้นแต่คนคนนั้นจะมีจิตใจไม่ดีงาม คิดและกระทำในสิ่งชั่วร้าย เป็นผิดต่อผู้อื่น และสร้างความเดือดให้แก่สังคม เทพก็จะลงโทษให้มีอันเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ ในทางที่ไม่เป็นมงคลต่อผู้นั้น เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ฟันเฟือนเสียดสี ทำมาหากินไม่คล่อง อับโชค เป็นต้น และเนื่องจากความเชื่อที่ว่าเทพเป็น “ผีดี” นี้เองชาวบ้านจึงเชื่อว่าเทพจะไม่เที่ยวหลอกหลอนผู้คนให้หวาดกลัวเหมือนอย่างที่ภู “ผีหลอก” มีแต่จะช่วยคอยพิทักษ์รักษาคนดี ให้คุณแก่ผู้ประพฤติชอบ และให้โทษแก่คนชั่ว จึงเชื่อกันต่อไปอีกว่าหากผู้ใดบังเกิดนิมิตเห็นการปรากฏกายของเทพหรือฝันเห็นเทพจะเป็นการบอกเหตุดีข้างหน้ามากกว่าที่จะเป็นลางร้าย เว้นแต่เหตุการณ์ในฝันนั้นคนถูกลงโทษในลักษณะต่าง ๆ จึงจะเชื่อว่าเป็นลางร้าย อาจถึงขั้นต้องไปให้พระสงฆ์สะเดาะเคราะห์ให้ก็มี ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้อย่างหนึ่งว่าแม้ชาวไทยพุทธภาคใต้จะมีความเชื่อในอำนาจ “เทพ” มากเพียงใดก็ตาม แต่ก็ยังเป็นรองจากความเชื่อในอำนาจ “พระ” ในพระพุทธศาสนา

2. ผีชั้นกลาง หรือผีกำกึ่งดีร้าย

เชื่อว่าเป็นผีที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากกว่าผีชั้นสูง (เทพ) และผีชั้นต่ำหรือผีร้าย ผีประเภทนี้มีทั้งที่สถิต ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นการแน่นอน และไม่มีที่สถิตแน่นอน เป็นทั้งผีดีและผีร้ายกำกึ่งกัน ไม่หนักไปทางใดทางหนึ่ง เว้นแต่จะกล่าวถึงผีบางคนเป็นการเฉพาะเท่านั้นจึงอาจหนักไปทางร้ายหรือดี ผีชั้นกลางมีทั้งที่มีรูปร่างหน้าตาสวยงามอย่างเทพ อย่างมนุษย์ทั่วไป และมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์อย่างผีชั้นต่ำหรือผีร้ายก็มี ผีประเภทนี้อาจจำแนกเป็นกลุ่มหรือประเภทย่อยๆ ได้อีกหลายประเภท ที่สำคัญๆ ได้แก่

2.1 ผีประจำทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อที่ว่าสิ่งต่างๆ ตามธรรมชาติมีผีหรือวิญญาณสิงสถิตประจำอยู่นี้มีมาช้านานและกว้างขวางมาก ในสังคมไทยปรากฏความเชื่อเช่นนี้ในทุกภูมิภาค ในภาคใต้ก็มีความเชื่อในลักษณะดังกล่าวเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในกลุ่มชาวไทยพุทธภาคใต้นั้นเชื่อกันว่าสิ่งธรรมชาติที่สำคัญๆ ซึ่งมักจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าอย่างไพศาลต่อมนุษย์ เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ พื้นดิน ถ้า ภูเขา เป็นต้น มีผีหรือวิญญาณสิงสถิตประจำอยู่ที่ทรัพยากรเหล่านั้น เชื่อกันว่ามีหน้าที่คอยพิทักษ์รักษาสิ่งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่คนสิงสถิตอยู่ ชาวบ้านมักจะเรียกผีจำพวกนี้ในทางยกย่องเช่นเดียวกับเทพ ถ้าเป็นเพศชายมักจะเรียกโดยมีคำนำหน้าชื่อว่า “เจ้า” เช่น เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าถ้ำ เจ้าห้วย เจ้าที่ เป็นต้น ถ้าหากเป็นเพศหญิงมักจะเรียกโดยมีคำนำหน้าชื่อว่า “แม่” หรือ “พระแม่” เช่น แม่ธรณี (พระแม่ธรณี) แม่คงคา (พระแม่คงคา) เป็นต้น เชื่อกันผีจำพวกนี้มีอำนาจที่จะให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ โดยเฉพาะการที่มนุษย์จะเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น หากผู้ใดใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่เคารพและเกรงกลัวต่ออำนาจของผี โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรในลักษณะที่เป็นการทำลายล้างผลาญ เห็นแก่ตัวโดยไม่คำนึงถึงผู้อื่นหรือไม่ใช้อย่างอนุรักษ์เพื่อคนรุ่นหลัง ผู้นั้นก็จะได้รับผลร้ายต่างๆ นานา ดังนั้นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงมักจะมีการเซ่นสรวงบูชาหรือประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการบอกกล่าวเสียก่อน พร้อมทั้งวิงวอนให้ผีคุ้มครองคนด้วยดีในการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น ซึ่งความเชื่อนี้เป็นวิธีคิดอย่างหนึ่งของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรสาธารณะที่ชาวบ้านมีส่วนในการใช้ร่วมกัน

2.2 ผีประจำทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น นอกจากความเชื่อเรื่องผีประจำทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวแล้ว ชาวไทยพุทธภาคใต้อีกมีความเชื่อว่าทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นก็มีผีประจำอยู่เช่นเดียวกัน ซึ่งมักจะเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญกับวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก หรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่สำคัญในการประกอบอาชีพ โดยชาวบ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวกับรูปลักษณะอำนาจ และให้ความเคารพนับถือในลักษณะเดียวกันกับผีประจำทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งมีการเรียกชื่อในลักษณะเดียวกันด้วย เช่น แม่โพสพ (ผีประจำคันข้าว) แม่ย่านาง (ผีประจำเรือ)

เป็นต้น ซึ่งเชื่อกันว่าผีเหล่านี้มีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรที่คนสิงสถิตอยู่เช่นเดียวกัน ชาวบ้านจะเคารพนับถือตลอดจนมีการประกอบพิธีกรรมอย่างเดียวกับที่ปฏิบัติต่อผีที่สิงสถิตประจำทรัพยากรธรรมชาติ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเพื่อเป็นการสำนึกในบุญคุณที่บันดาลให้บังเกิดผลดีต่อทรัพยากรที่สร้างหรือผลิตขึ้นนั้น หรือขอให้ช่วยเหลือให้การทำมาหากินด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ที่ประสบผลสำเร็จด้วยดี เช่น การทำพิธีบูชาแม่โพสพ การทำพิธีบูชาแม่ย่านาง เป็นต้น ตามบ้านของชาวบ้านบางคน โดยเฉพาะที่เป็นชาวนาจะรูปร่างของแม่โพสพ เป็นผู้หญิงสาวแต่กายแบบไทยโบราณ ในมือถือรวงข้าว เป็นรูปบูชา แต่จากการสำรวจยังไม่พบว่าบ้านใดจะมีรูปร่างของแม่ย่านางเป็นรูปบูชา

2.3 ผีประจำบ้านเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัย ความเชื่อเรื่องผีประจำบ้านเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัย เป็นความเชื่อที่มีมาช้านานในสังคมทุกภูมิภาค ด้วยบ้านเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ชาวไทยพุทธภาคใต้ก็มีความเชื่ออย่างมากเช่นเดียวกัน โดยเชื่อว่าบ้านเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัยจะมีผีสิงสถิตอยู่ประจำ มีหน้าที่ในการดูแลรักษาสถานที่ที่คนสิงสถิตอยู่ ตลอดจนช่วยคุ้มครองผู้คนที่อยู่ ณ สถานที่นั้นด้วย ผีเหล่านี้ เช่น ผีเรือน (ผีประจำเรือน) ผีบ้าน (ผีประจำหมู่บ้าน) ผีเมือง (ผีประจำเมือง) เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วจะเชื่อกันว่าผีจำพวกนี้ในขณะแก่ผู้อยู่อาศัยมากกว่าให้โทษ เว้นแต่ผู้อยู่อาศัยไม่ให้ความเคารพนับถือ หรือเป็นผู้มีจิตใจบาป คิดและกระทำในสิ่งชั่วร้ายต่อผู้อื่น ก็จะถูกผีเหล่านี้ลงโทษในมีอันเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ ในทางที่ไม่เป็นมงคลต่อชีวิตได้บ้างเหมือนกัน เช่น ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ทำมาหากินไม่คล่อง ประสบแต่เหตุร้ายอยู่เป็นประจำ เป็นต้น

2.4 ผีบรรพบุรุษ เชื่อว่าเป็นผีของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แต่วิญญาณยังคงห่วงใยลูกหลานอยู่ หรือยังไม่มีโอกาสไปผุดไปเกิดในภพใหม่ วิญญาณจึงยังต้องลอยวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ ลูกหลานเพื่อคอยปกป้องคุ้มครองและช่วยเหลือลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากเหตุเภทภัยต่าง ๆ เมื่อลูกหลานประสบกับเคราะห์กรรมก็จะเข้าช่วยเหลือ ช่วยแก้สถานการณ์จากร้ายให้กลายเป็นดี อย่างไรก็ตามชาวบ้านเชื่อกันว่าผีบรรพบุรุษแม้จะให้คุณดังกล่าว แต่ก็อาจให้โทษแก่ลูกหลานได้หากประพฤตินอกแนวทางที่ไม่ชอบ แต่จะเป็นไปในทางอบรมสั่งสอนให้กลับตัวกลับใจเป็นคนดีมากกว่ามุ่งจะทำร้ายลูกหลานโดยไร้เหตุผล และบางครั้งก็ช่วยให้ประสบโชคดีด้วย ผีบรรพบุรุษเป็นผีที่ลูกหลานให้ความเคารพนับถือมาก เนื่องจากถือว่าผีบรรพบุรุษเป็นสายตระกูลของแต่ละครอบครัว ลูกหลานมักจะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ และจัดพิธีกรรมเช่นไหว้เป็นครั้งคราวตามโอกาสที่เหมาะสม หรือในการจัดพิธีกรรมอื่น ๆ โดยทั่วไปซึ่งเป็นพิธีกรรมภายในครอบครัว ก็มักจะมีการอันเชิญวิญญาณของบรรพบุรุษมารับทราบและรับเครื่องเซ่นสังเวยด้วย

ชาวไทยพุทธภาคใต้บางกลุ่มจะเรียกผีจำพวกนี้ว่า “ทวด” และบางครอบครัวมีการสร้างศาลให้เป็นที่ตั้งสถิตตามที่เหมาะสม

2.5 ผีวีรบุรุษ เชื่อกันว่าเป็นผีของคนที่มีชีวิตอยู่ได้เคยประกอบคุณงามความดีในด้านต่าง ๆ ด้านหนึ่งด้านใดหรือหลายด้านจนเกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างกว้างขวาง แม้เมื่อคนนั้นตายไปแล้วแต่คนทั่วไปในสังคมนั้น ๆ ก็ยังคงรำลึกถึงคุณงามความดีและยังคงให้ความเคารพนับถืออยู่ และเชื่อว่าวิญญาณของคนคนนั้นยังคงวนเวียนอยู่เพื่อคอยปกป้องดูแลผู้คนในสังคมนั้น ตลอดจนคนในสังคมอื่น ๆ ที่ในการเคารพนับถือด้วย ดังนั้นผีวีรบุรุษจึงอาจจะเป็นวีรบุรุษในระดับหมู่บ้าน ชุมชน ภาค หรือระดับประเทศชาติ ผีวีรบุรุษมักจะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณของกษัตริย์ เจ้าเมือง นักปกครอง ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น ทั้งนี้รวมถึงผีหรือวิญญาณของพระภิกษุสงฆ์ที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมากในขณะที่มีชีวิตอยู่ ชาวบ้านทั่วไปจะกราบไหว้รูปบูชา ซึ่งอาจจะเป็นภาพถ่าย ภาพวาด รูปปั้น หรืออนุสาวรีย์ของวีรบุรุษเหล่านี้ หรือไม่ก็มีการรำลึกถึงด้วยความเชื่อมั่นในอำนาจ และอาจจะมีการประกอบพิธีกรรมเป็นครั้งคราวตามความเหมาะสม การนับถือวิญญาณวีรบุรุษของชาวไทยพุทธภาคใต้บางครั้งก็นำมาเป็นเครื่องรางของขลังก็มี โดยทำเป็นรูปสำหรับห้อยที่คอของผู้นับถือก็มี เช่น รูปเคารพหลวงพ่อทวด พ่อท่านคล้าย กรมหลวงชุมพร ฯ เป็นต้น

3. ผีขันค้ำ หรือผีร้าย

ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อกันว่าผีจำพวกนี้เป็นผีขันเลวหรือผีขันค้ำ ส่วนใหญ่เชื่อกันว่าผีจำพวกนี้เป็นผีที่มีอำนาจไปในทางร้ายและให้โทษมากกว่าให้คุณต่อมนุษย์ คนทั่วไปรู้สึกว่าเป็นผีที่น่ากลัวที่สุดในบรรดาผีทั้งหลาย ความเชื่อเกี่ยวกับผีขันค้ำหรือผีร้ายนี้มีหลากหลายชนิดและพิศดารไม่น้อยกว่าผีประเภทอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว จึงทำให้มีปัญหาคู่บ้ำงในการจัดจำแนกประเภทย่อย เนื่องจากผีบางชนิดบางคนมีความแตกต่างหลากหลายกันมากทั้งในด้านจินตนาการเชิงรูปลักษณะ สถานที่สิงสถิต และอำนาจในการให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ นอกจากนี้แล้วจากการสัมภาษณ์ชาวไทยพุทธในท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาคใต้พบว่า คนส่วนใหญ่มีความเชื่อในผีแต่ละคนแต่ละชนิดแตกต่างกันอยู่ไม่น้อย จึงเป็นการยากในการที่จะจัดจำแนกประเภทความเชื่อเรื่องผีให้เป็นที่ยอมรับตรงกันเป็นสากลได้ การจัดจำแนกประเภทของผีร้ายจึงขึ้นกับมุมมองหรือฐานคิดและเหตุผลของผู้จัดแต่ละคน ซึ่งในที่นี้จะเป็นการจัดประเภทอย่างกว้าง ๆ ตามเกณฑ์กรอบความคิดในเรื่องอำนาจในการให้คุณให้โทษต่อมนุษย์เป็นสำคัญ ดังนั้นจึงจัดความเชื่อเกี่ยวกับผีจำพวกนี้ไว้ในประเภทเดียวกันคือเป็นประเภทผีขันค้ำหรือผีร้าย ทั้ง ๆ ที่ชนิดต่าง ๆ ในประเภทนี้มีความแตกต่าง ๆ หลากหลายกันมากในด้านอื่น ๆ

แม้ผีจำพวกนี้จะมีหลากหลายชนิดและมีความแตกต่างกันอยู่มาก แต่คนส่วนใหญ่จะมีความเชื่อบางอย่างร่วมกันคือเชื่อว่าเป็นผีร้ายที่ชอบหลอกหลอนคน และมักใช้อำนาจไปในทางให้โทษมากกว่าให้คุณต่อมนุษย์ จึงเป็นผีที่คนทั่วไปรู้สึกหวาดกลัว และพยายามหาทางป้องกันและกำจัดด้วยวิธีการต่างๆ นานา โดยทั่วไปชาวบ้านจะไม่จัดพิธีกรรมเพื่อเป็นการเช่นสรวงบูชาผีจำพวกนี้ แต่ตรงกันข้ามหากชาวบ้านมีพิธีกรรมเช่นสรวงบูชาผีอื่น ๆ ที่เป็นจำพวกผีชั้นกลางหรือผีชั้นสูง ก็มักจะมีการเช่นสรวงวิงวอนขออำนาจของเทพหรือผีอื่น ๆ ที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือกว่าให้ช่วยขับไล่หรือกำจัดผีร้ายด้วยซ้ำไป เว้นแต่ผู้เล่นทางคุณไสยอาจใช้วิธีการทางไสยศาสตร์ควบคุมผีเหล่านี้ให้อยู่ในอำนาจของตนเอง เพื่อสามารถบังคับให้ผีร้ายไปทำร้ายศัตรูหรือไปทำการใด ๆ ตามที่ตนปรารถนาได้ ผีที่ถูกจัดอยู่ในประเภทผีชั้นต่ำหรือผีร้ายตามความเชื่อของชาวไทยพุทธภาคใต้มีอยู่หลากหลายชนิด ชาวบ้านทั่วไปจะมีภาพความเชื่อบางอย่างเกี่ยวกับผีเหล่านี้แตกต่างกันไปบ้างแม้จะจัดอยู่ในประเภทผีร้ายด้วยกันก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วอาจจำแนกผีชั้นต่ำหรือผีร้ายออกอย่างกว้าง ๆ ได้ เป็นประเภทย่อย ๆ 2 ประเภท ดังนี้

3.1 ผีร้ายที่อยู่ในธรรมชาติทั่วไป เชื่อกันว่าเป็นผีชั้นต่ำหรือผีร้ายที่อยู่ในธรรมชาติทั่วไป ซึ่งอาจอยู่บนฟ้า ในน้ำ บนบก ในป่าเขา ในบ้านเมือง เป็นต้น โดยจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป ตลอดจนมีรูปลักษณะและอำนาจแตกต่างกันไปบ้าง ผีจำพวกนี้มีหลากหลายชนิด ที่ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อและกล่าวถึงกันอยู่เสมอ ๆ ได้แก่

ผีที่สิงสถิตประจำป่าไม้-ต้นไม้ เชื่อกันว่ามีทั้งที่เป็นผีประจำป่าหรือต้นไม้ทั่วไป ซึ่งมีทั้งที่เป็นผู้ชายและผู้หญิง เช่น ผีป่า ผีนางไม้ เป็นต้น และผีประจำต้นไม้ชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผีผู้หญิงสาวและสวย ผมหยาว แต่งกายแบบไทยสมัยโบราณ เช่น ผีนางตะเคียน ผีนางตานี ผีนางประจู่ เป็นต้น ผีเหล่านี้จะมีหน้าที่คอยพิทักษ์รักษาป่าและต้นไม้ที่ตนสิงสถิตอยู่เช่นเดียวกับเจ้าป่าหรือผีอารักษ์ซึ่งเป็นผีชั้นกลางดังที่ได้กล่าวมาแล้ว หากจะพิจารณาในแง่ของสถานที่อยู่และหน้าที่แล้ว จะเห็นว่าเป็นการยากที่จะจำแนกว่าผีจำพวกนี้เป็นผีชั้นกลางหรือผีชั้นต่ำ (ผีร้าย) แต่หากพิจารณาอย่างรวม ๆ ในแง่ของอำนาจที่ให้คุณให้โทษต่อมนุษย์ซึ่งเป็นเกณฑ์สำคัญที่ใช้ในการจำแนกประเภทของผีดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่าผีจำพวกนี้อยู่คนละระดับกับผีชั้นกลาง จนสามารถจัดได้ว่าเป็นคนละประเภทกันกับผีชั้นกลาง

ผีที่สิงสถิตประจำทะเล ผีจำพวกนี้ที่กล่าวถึงกันอยู่มากในกลุ่มชาวไทยพุทธภาคใต้ ได้แก่ ผีทราย และผีทะเล (เรียกตามภาษาถิ่นได้ว่า “ผีเล”) หากพิจารณาในแง่ที่อยู่แล้วจะเห็นว่าผีทั้งสองชนิดนี้เป็นผีประจำทะเลเช่นเดียวกับ “แม่คงคา” ซึ่งเป็นผีชั้นกลาง แต่ก็จัดได้ว่าผีทะเลและผีทราย กับแม่คงคา เป็นผีต่างประเภทกัน กล่าวคือผีทะเลและผีทรายจัดเป็นผีชั้นต่ำหรือผีร้าย แต่แม่คงคาจัดเป็นผีชั้นกลาง ผีทรายและผีทะเลเชื่อกันว่าเป็นผีร้าย เกิดจากวิญญาณของคนที่ตาย

ทางทะเล เป็นผีที่ให้โทษมากกว่าให้คุณต่อมนุษย์ ชอบทำร้ายมนุษย์ บางคนเชื่อว่าผีทั้งสองชนิดนี้ชอบทำร้ายเด็ก ๆ ที่ลงไปเล่นน้ำทะเลให้จมลงไปได้น้ำและตายในที่สุด อย่างที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่า “ถูกผีพรายดูด” หรือ “ถูกผีเล (ผีทะเล) ดูด” ผู้ใหญ่จึงมักจะห้ามเด็ก ๆ ลงไปเล่นน้ำทะเลที่มีน้ำลึกหรือเล่นน้ำทะเลในเวลากลางคืน เพราะเชื่อว่าผีพรายหรือผีทะเลดูดได้ง่าย ซึ่งหากพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเป็นอุบายอย่างในการสั่งสอนให้เด็กรู้จักระวังป้องกันตัวและเล่นน้ำให้เหมาะกับเวลานั่นเอง จะเห็นว่าความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับผีพรายและผีทะเลจะแตกต่างกับความเชื่อเกี่ยวกับแมงคางซึ่งเป็นผีประจำทะเลด้วยกัน เพราะสำหรับแมงคางนั้นชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีประจำทะเลที่ให้คุณต่อมนุษย์มากกว่าให้โทษ

ผีที่ไม่ปรากฏที่ถึงสถิตแน่นอน ชาวไทยพุทธภาคใต้เชื่อว่าผีชั้นต่ำหรือผีร้ายอีกจำพวกหนึ่งจะไม่ปรากฏที่ถึงสถิตเป็นการแน่นอน เป็นประเภทวิญญาณเร่รอน อยู่ได้ทุกหนทุกแห่ง ผีจำพวกนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ผีกะ ผีซิน ผีครุหมอ ผีปราบ เป็นต้น

3.2 ผีร้ายที่อยู่ในรก ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อว่าผีชั้นต่ำหรือผีร้ายจำพวกหนึ่งเป็นผีที่อยู่ในรก ซึ่งถือว่าเป็นผีชั้นต่ำที่สุดในบรรดาผีชนิดต่าง ๆ ความเชื่อเรื่อง “นรก” เป็นความเชื่อที่คู่กับ “สวรรค์” อันเป็นความเชื่อที่มาช้านานในสังคมไทยในทุกภูมิภาค ความเชื่อนี้ได้รับการเสริมย้ำให้นักขึ้นด้วยวรรณคดีไทยเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” (หรือ “เตภูมิกถา”) เช่นเดียวกัน เนื่องจากชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อว่าผีร้ายที่อยู่ในรกเป็นผีชั้นต่ำสุด จึงมีจินตนาการต่อผีชนิดนี้ไปในทางเลวร้ายกว่าผีชนิดอื่นทั้งหมด โดยจินตนาการรูปลักษณะให้อัปลักษณะ น่าเกลียด น่ากลัว มีกลิ่นเหม็นสาป นำขยะแขยง อยู่ในนรกอย่างทนทุกข์ทรมาน เชื่อว่าเป็นผีที่มีอำนาจในทางร้าย ให้โทษมากกว่าให้คุณต่อมนุษย์ ชอบหลอกหลอนคนและให้ร้ายคน จึงเป็นผีที่คนทั่วไปเกลียดกลัวมาก และหาหนทางกำจัดหรือขับไล่ไปให้พ้น ส่วนใหญ่จะไม่มีการจัดพิธีกรรม เช่น ไห้ว มักจะเชื่อกันว่าผีจำพวกนี้เป็นวิญญาณของคนตายที่เป็นคนชั่ว ได้ทำบาปไว้มากเมื่อสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ ครั้นเมื่อตายแล้ววิญญาณจึงตกไปอยู่ในนรกเพื่อถูกทรมานเป็นช่วงเวลายาวนานตามผลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ เมื่อชดใช้เวรกรรมในนรกจนหมดแล้วจึงจะไล่ไปสุดไปเกิดในภพต่อไป ความเชื่อเรื่อง “ผีนรก” นี้เป็นความเชื่อที่ตรงข้ามกับความเชื่อเรื่อง “เทพ” ดังนั้นเมื่อมีการคำสาปแช่งคนจึงมักจะอ้างความเชื่อเรื่อง “ผีนรก” และเมื่อใครที่ขบถองสรรเสริญคนก็มักจะอ้างความเชื่อเรื่อง “เทพ” ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีฐานความคิดมาจากความเชื่อเกี่ยวกับ “ผลกรรม” ของมนุษย์นั่นเอง

การจำแนกประเภทของผีตามความเชื่อของชาวไทยพุทธภาคใต้ดังกล่าว เป็นการจำแนกในระดับกว้าง ๆ เท่านั้น ผีบางชนิดอาจจะไม่มีลักษณะร่วมกับผีอื่นในประเภทเดียวกัน แต่จะมี

ลักษณะเฉพาะคนที่แตกต่างออกไป เช่น ผีเปรต หากพิจารณาแล้วเห็นว่าจะอยู่ในประเภทผีบรรพบุรุษ คือวิญญาณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งผีประเภทนี้โดยทั่วไปจะเชื่อกันว่ามีรูปร่างลักษณะคล้ายกับคนธรรมดาทั่วไป ไม่อับลักษณะอย่างผีนรก แต่ผีเปรตตามความเชื่อของชาวบ้านนั้นจะมีรูปร่างอับลักษณะอย่างผีนรก คือ ผอมสูง ปากเล็กเท่ารูเข็ม และอยู่อย่างอดอยากหิวโหย จึงมีลักษณะที่แตกต่างจากผีประเภทชั้นกลางโดยทั่วไป นอกจากนี้แล้วผีบางชนิดหากพิจารณาในแง่ของที่สิงสถิตก็จัดได้ว่าเป็นผีประเภทหนึ่ง แต่หากพิจารณาในแง่ของการให้คุณโทษต่อมนุษย์ก็อาจจัดได้ว่าเป็นผีประเภทหนึ่ง เช่น ผีตะเคียน หากมองในแง่ของที่สิงสถิต (ต้นตะเคียน) ก็จัดได้ว่าเป็นผีที่สถิตประจำทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นประเภทผีชั้นกลาง แต่หากพิจารณาในแง่การให้คุณโทษต่อมนุษย์ ก็เป็นผีร้ายที่น่ากลัวมากกว่าการให้คุณ จึงจัดไว้ในประเภทผีชั้นต่ำ หรือผีนางตานี หากพิจารณาในแง่ของที่สิงสถิต (กล้วยตานี) ก็จัดได้ว่าเป็นผีที่สถิตประจำทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งเป็นประเภทผีชั้นกลาง แต่หากพิจารณาการให้คุณโทษต่อมนุษย์ ก็จัดเป็นประเภทผีร้ายหรือผีชั้นต่ำเช่นเดียวกัน เหล่านี้เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าการจัดประเภทของผีตามความเชื่อของชาวไทยพุทธภาคใต้ครั้งนี้ เป็นการจัดประเภทที่ถือเอากรอบความคิดเรื่องการให้คุณให้โทษ หรือความร้ายที่มีต่อมนุษย์เป็นสำคัญ

พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือ “ผี” ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

ความเชื่อและพิธีกรรมมีความสัมพันธ์อย่างยิ่ง เพราะความเชื่อเป็นมูลเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมในลักษณะต่าง ๆ ตามมากมาย และพิธีกรรมก็เวทีแสดงออกของความเชื่อ ดังที่ กัททिया อิมเรวัต ไล่กล่าวไว้ว่า

เมื่อมนุษย์เรามีระบบความเชื่อในเรื่องใด ก็จะมีข้อปฏิบัติที่จัดเป็นพิธีกรรมเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อนั้น พิธีกรรมต่าง ๆ นี้จะต้องยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีของสมาชิกกลุ่มสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ มีการกำหนดข้อปฏิบัติ องค์ประกอบต่าง ๆ ตามความเชื่อนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการบวงสรวงบูชา การเซ่นสังเวย การสวดมนต์ไหว้พระ ขอร้อง อ้อนวอนเทพเจ้าผีต่าง ๆ ตลอดจนการรื่นเริงที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรมนั้น ๆ¹

¹ กัททिया อิมเรวัต “การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี,” ภาษาและวัฒนธรรม. 16 (1) : 9 ; มกราคม - มิถุนายน 2540.

พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการนับถือผีจะเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการบวงสรวงบูชาผี โดยจะบวงสรวงบูชาผีชั้นสูง (เทพ) หรือผีชั้นกลาง เพื่อขอให้ผีเหล่านี้ได้ปกป้องคุ้มครองและช่วยเหลือตนเองตามที่ได้บนบานวิงวอนไว้ ส่วนพวกผีร้ายนั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านจะไม่จัดพิธีกรรมเช่นสรวงบูชา เนื่องจากถือว่าเป็นผีร้ายที่มุ่งแต่จะให้โทษมากกว่าจะให้คุณต่อมนุษย์ ชาวบ้านจึงมีแต่จะหากำจัดออกไป ในพิธีกรรมหลายอย่างจะมีพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นได้ชัดว่าความเชื่อเรื่อง “ผี” กับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธได้ผสมผสานกันจนเป็นความเชื่อชาวบ้าน แต่จะมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้างในแต่ละท้องถิ่น ดังที่เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวไว้ว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีมีลักษณะแตกต่างไปตามท้องถิ่นและความเชื่อศรัทธา สิ่งเหมือนกันคือการเช่นสังเวทและบูชา แต่ก็กระทำแต่เฉพาะกับผีที่เท่านั้น สำหรับผีร้ายมีแต่วิธีจะหาทางกำจัดขับไล่ไปให้พ้น และป้องกันไม่ให้มารบกวนหรือทำอันตรายเท่านั้น การปิดเป่ารังควาน การลงเลขยันต์และคาถาอาคม วงด้ายสายสิญจน์หรือปักเฉลวไว้ตามเขตบริเวณบ้านหรือไร่นา ปักเลขยันต์ไว้ที่ปากประตูบ้านก็คือการขับไล่ผีร้ายและตัวรังควานให้ไปให้ห่างพ้น เหล่านี้เป็นพิธีกรรมที่ทั้งพระภิกษุและพราหมณ์ก็ทำกันทั้งในชนบทและในเมืองผีร้ายที่ปรากฏในวรรณกรรม นิทาน คำาน นวนิยาย อาจมีรูปลักษณะเป็นสัตว์ประหลาดหรือคนที่มีรูปร่างอัปลักษณ์ ในปัจจุบันผีร้ายมักหมายถึงผีคู่หรือคนตายไปแล้วยังไม่หมดเวรหมดกรรม ยังเที่ยวมาหลอกหลอนชาวบ้านจนกว่าผู้คนที่ยังมีชีวิตอยู่จะส่งส่วนกุศลไปให้ และผู้ตายนั้นหมดเวรกรรมไปก็จะไม่มาหลอกคนอื่น¹

ชาวไทยพุทธภาคใต้ก็มีพิธีกรรมอันเนื่องด้วยความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีอยู่มากเช่นเดียวกับชาวไทยในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เพียงแต่อาจจะมีวิถีปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้างตามพื้นฐานของความเชื่อและบริบททางสังคมวัฒนธรรม พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ของชาวไทยพุทธภาคใต้ อาจจะมีแก่นได้หลากหลายประเภทหรือหลากหลายลักษณะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้จัดจำแนกประเภทจะมีฐานความคิดและเหตุผลในการจัดเช่นไร และจัดจำแนกอย่างกว้าง ๆ หรืออย่างละเอียดมากน้อยแค่ไหน สำหรับในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยพุทธภาคใต้โดยการจำแนกประเภทของพิธีกรรมอย่างกว้าง ๆ เพียงเพื่อให้เห็นภาพรวมเฉพาะพิธีกรรมที่เด่น ๆ เท่านั้น ซึ่งจะขอกกล่าวถึงประเภทของพิธีกรรมดังนี้

¹ เสรี พงศ์พิศ. “ผี,” ใน คำ: ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. 2542. หน้า 71.

1. พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

ความเชื่อเรื่อง “ผี” ได้ก่อให้เกิดพิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวไทยพุทธภาคใต้อย่างมากมาย ทั้งนี้เนื่องจากการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากินเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของชีวิต เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ มนุษย์ทุกคนต่างก็ต้องประกอบอาชีพ และปรารถนาที่จะให้ตนเองมีอาชีพที่เหมาะสมกับความรู้ความสามารถของตนเอง จนสามารถประกอบอาชีพนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี มีรายได้จากการประกอบอาชีพที่คุ้มค่า แต่ในความเป็นจริงแล้วหลายคนอาจจะมีได้มีอาชีพตรงกับความต้องการและรู้ความสามารถของตนเอง หรือไม่ สามารถประกอบอาชีพนั้น ๆ จนสามารถทำรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้ดีพอ หรืออาจจะมีปัญหาบางประการในการประกอบอาชีพ จึงได้จัดให้มี “พิธีกรรม” เกี่ยวกับการนับถือผีขึ้นมา เพื่อบวงสรวงและอ้อนวอนอำนาจผีที่ตนนับถือให้ช่วยเหลือตนเองให้สามารถประกอบอาชีพ ประสบผลสำเร็จด้วยดี มีความกว้างหน้าในชีวิต อีกทั้งเมื่อตนเองประสบความสำเร็จด้วยดีในการประกอบอาชีพก็มีการจัด “พิธีกรรม” เพื่อแสดงความขอบคุณต่ออำนาจลี้ลับเหนือธรรมชาติเหล่านั้น พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวไทยพุทธภาคใต้ อันเนื่องด้วยการนับถือผีมีอยู่มากมาย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา และอาชีพประมง ซึ่งเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของชาวไทยพุทธภาคใต้โดยทั่วไป

1.1 พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทำนา สังคมภาคใต้เป็นสังคมเกษตรกรรมสืบต่อกันมาช้านาน โดยเฉพาะอาชีพ “ทำนา” เป็นอาชีพหลักที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้ อันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมของภูมิภาคนี้ การประกอบอาชีพทำนานั้นจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติมากที่สุด เพราะระบบการผลิตต้องพึ่งพาธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันชาวไทยพุทธภาคใต้ก็มีความเชื่อใน “อำนาจเหนือธรรมชาติ” คืออำนาจของภูตผีต่าง ๆ โดยเชื่อว่าอำนาจเหล่านี้จะสามารถดลบันดาลให้ชีวิตและสรรพสิ่งมีอันเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ ดังนั้นชาวนาโดยทั่วไปจึงนำเอาความเชื่อกับอาชีพทำนามาเชื่อมโยงสัมพันธ์กันโดยจัดให้มี “พิธีกรรม” ในลักษณะต่าง ๆ ในหลายช่วงของการทำนา ตั้งแต่ก่อนทำนา ระหว่างทำนา และหลังจากที่เก็บเกี่ยวแล้ว พิธีกรรมในช่วงต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อต่อ “แม่โพสพ” ซึ่งถือว่าเป็นเทพีประจำต้นข้าว นอกจากนี้ในพิธีกรรมที่จัดขึ้นยังมีการบวงสรวงบูชาและวิงวอนต่อผีอื่น ๆ ด้วย เช่น เทวดา เจ้าที่นา ซึ่งอาจจะรวมถึงผีบรรพบุรุษของตนเองด้วย เป็นต้น พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องผีของชาวไทยพุทธภาคใต้ปรากฏเด่นชัดมาก โดยมีการยึดถือปฏิบัติกันที่คล้ายคลึงกัน และปฏิบัติในวงกว้างทั่วไปในภาคใต้ โดยชาวนาได้จัดให้มีพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ได้แก่

พิธีแรกไถ เป็นพิธีกรรมสำคัญที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะชาวนาเชื่อว่าก่อนจะเริ่มฤดูทำนาในแต่ละปีนั้นอาจจะบังเกิดผลที่แตกต่างกัน ดังนั้นก่อนเริ่มลงมือทำนาจึงต้องมีพิธีกรรมคือ “พิธีแรกไถ” เสียก่อนเป็นเบื้องต้น การแรกไถเป็นการเตรียมดินซึ่งถือว่าเป็นการเริ่มต้นฤดูกาลทำนา สิ่งสำคัญที่ชาวนาจะต้องปฏิบัติในการทำนาคือ การหาฤกษ์ดี วันดี ทิศดี และบอกกล่าวกับเจ้าที่และแม่พระธรณีก่อนที่จะแรกไถ เพื่อให้การทำนาในปีนั้น ๆ ประสบความสำเร็จได้ผลดี พิธีแรกไถเป็นพิธีกรรมที่ทำกันในครอบครัว ผู้ประกอบพิธีมักจะเป็นผู้นำในครอบครัวที่มีความรู้ในพิธีกรรมที่ถูกต้อง หากไม่มีความรู้ก็ต้องไปหาหมอปิธีที่มีความรู้เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องตามที่เคยปฏิบัติกันมา

พิธีแรกหว่านข้าว เป็นพิธีกรรมในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อจากพิธีแรกไถ คือเมื่อชาวนาปรับที่นาแล้วจะเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดีมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งได้เก็บไว้ตั้งแต่ปีที่ผ่านมา เพื่อนำไปหว่านในนา แต่ก่อนจะหว่านข้าวจะมีการดูฤกษ์ยามวันดีจากตำราคู่มือหมอบโราณของตนเอง หรือให้หมอที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมในการทำนาดูวันแรกหว่านข้าวให้เสียก่อน

พิธีแรกดำ การทำนาค่าจะมีการนำดินกล้าที่แตกใบอ่อนแล้วซึ่งมีความสูงประมาณ 1 ฟุต หรือมีอายุประมาณ 30 วัน จากแปลงเพาะไป “ปักดำ” ในที่นาที่ได้เตรียมดินไว้แล้ว ก่อนที่จะมี “พิธีแรกดำ” จะต้องมีการหาฤกษ์วันที่เชื่อว่าเป็นวันที่ดีที่สุด เพราะเชื่อว่าจะทำให้ต้นข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะมีพิธีขอพระภูมิเจ้าที่ที่นับถือให้ช่วยดูแลต้นข้าวให้มีความเจริญงอกงาม ผู้ประกอบพิธีกรรมนี้ส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลในครอบครัว

พิธีสวดนา เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญต่อชาวนามาก โดยชาวนาส่วนใหญ่จะเชื่อกันว่า “การสวดนา” เป็นพิธีกรรมที่สำคัญพิธีกรรมหนึ่ง ที่ชาวนาในละแวกเดียวกันต้องปฏิบัติร่วมกัน หลังจากที่ได้ดำนาเสร็จหมดทุกแปลงแล้ว เป็นช่วงที่รอให้ต้นข้าวเจริญงอกงาม ชาวนาจะนัดแนะกันมาทำพิธีสวดนา โดยนิมนต์พระสงฆ์และเชิญหมอผู้มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมนี้มาทำพิธีที่ศาลากลางทุ่งนา เพื่อความเป็นสิริมงคล สร้างความเชื่อมั่นให้แก่ชาวนาว่าต้นข้าวในนาของตนจะปลอดภัยจากศัตรูพืช และจะทำให้การทำนาบังเกิดผลดี

พิธีแรกเก็บข้าว เป็นขั้นตอนหนึ่งของพิธีทำขวัญข้าวของชาวนา การปฏิบัติพิธีแรกเก็บข้าวเกิดจากความเชื่อที่ว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายจะมีสิ่งหนึ่งที่เรียกกันว่า “ขวัญ” สิ่งสถิตอยู่ ต้นข้าวก็เช่นเดียวกันจะมี “ขวัญข้าว” ประจําอยู่ จึงต้องบำรุงรักษา “ขวัญข้าว” ไว้ให้อยู่ อย่าให้หนีไป เพราะเชื่อว่ถ้า “ขวัญข้าว” ไม่อยู่กับต้นข้าวแล้วจะทำต้นข้าวไม่งอกงาม และต้นข้าวอาจตายไปได้ ในที่สุด ดังนั้นเมื่อชาวนาเห็นว่าข้าวออกรวงเหลืองอร่ามทั่วท้องทุ่งพอที่จะเก็บเกี่ยวได้แล้ว ชาวนาก็จะหาวันที่เชื่อว่าเป็นวันฤกษ์ดีเพื่อทำ “พิธีแรกเก็บข้าว” และจะนำข้าวที่เก็บได้ในพิธีแรกเก็บข้าว นั้นไปไว้เป็น “ขวัญข้าว” ในปีต่อไป อันเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อแม่โพสพ ชาวนาเชื่อว่า

การปฏิบัติพิธีกรรมนี้จะเป็นสิริมงคลต่อการประกอบอาชีพทำนาของตนเอง จะทำให้ปลอดภัยไม่มีอันตรายใด ๆ ในขณะที่เก็บข้าว หลังจากที่ทำได้ทำ “พิธีแรกเก็บข้าว” แล้ว ชาวนาจึงจะเริ่มเก็บข้าวในนาของตนในวันต่อ ๆ ไป

พิธีกินข้าวใหม่ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาที่สำคัญอีกพิธีหนึ่ง ซึ่งชาวนาได้ปฏิบัติพิธีนี้สืบต่อกันมาช้านาน เมื่อชาวนาเก็บข้าวจากทุ่งนาได้จำนวนหนึ่งแล้วก็จะนำเอาข้าวนั้นมาตั้งไว้ในเร็นข้าว (เรือนข้าว) ยังไม่ได้จัดเรียง จะต้องรอฤกษ์ยามที่เชื่อว่าเป็นวันดีเสียก่อน จึงจะนำเอาข้าวส่วนหนึ่งไปนวดและสีเป็นข้าวสารเพื่อนำมาใช้ประกอบใน “พิธีกินข้าวใหม่” เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วจึงจะนำข้าวที่เก็บเกี่ยวได้มาจัดเรียงให้เป็นระเบียบในเร็นข้าว (เรือนข้าว) และสามารถนำข้าวนั้นไปสีเพื่อหุงกินหรือขายได้ พิธีกินข้าวใหม่นี้บางครั้งชาวนาจะเรียกว่า “พิธีเช่นเจ้าที่” หรือ “พิธีเช่นเจ้าเรือน” (พิธีเช่นเจ้าเรือน)

พิธีลาซัง เป็นพิธีกรรมที่ชาวนาได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต ชาวนาในแต่ละท้องถิ่นภาคใต้อาจจะเรียกชื่อพิธีกรรมนี้แตกต่างกันไปบ้าง เช่น เรียกว่า พิธีลัมซัง พิธีกินขนมจีน เป็นต้น พิธีลาซังจะจัดให้มีขึ้นหลังจากเก็บข้าวแล้ว เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้แม่โพสพเจ้าที่นา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่ชาวนานับถือ ได้รับรู้ว่าบัดนี้ตนเองได้เก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จหมดทุกแปลงแล้ว การทำพิธีลาซังเป็นการแสดงถึงการรำลึกคุณของแม่โพสพ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่บันดาลให้การทำงานในปีนั้นประสบผลสำเร็จด้วยดี พร้อมทั้งขอวิงวอนให้แม่โพสพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายได้ช่วยคลบบันดาลให้การทำงานในปีต่อไปประสบผลสำเร็จด้วย

พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาเป็นพิธีกรรมที่ปรากฏแพร่หลายทั่วไปในกลุ่มชาวนาไทยพุทธภาคใต้ ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่โดดเด่นมาพิธีกรรมหนึ่ง มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่ค่อนข้างจะคล้ายคลึงกันในแต่ละท้องถิ่น จะแตกต่างกันบ้างก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมเหล่านี้ได้มีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านานจนเป็นแบบแผนร่วมกันในระดับกว้าง

1.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพประมง อาชีพประมงเป็นอาชีพที่สำคัญอีกอาชีพหนึ่งของชาวไทยพุทธภาคใต้และชาวภาคใต้โดยทั่วไป โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ตามบริเวณชายฝั่งทั้งทางด้านทิศตะวันออกและตะวันตกของคาบสมุทรภาคใต้ และที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพประมงส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับ “แม่ย่านาง” หรือที่บางคนเรียกว่า “แม่ย่านางเรือ” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผีหญิงสาวประจำเรือ ที่อาจให้คุณให้โทษต่อชาวเรือและการประกอบอาชีพประมง ดังที่ พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้กล่าวถึง “แม่ย่านาง” ไว้ว่า

แม่ย่านาง แม่ย่านาง หรือ ผีแม่ย่านาง (เรือ) เป็นผีที่สิงสถิตอยู่ประจำเรือแต่ ละลำผู้ที่ เป็นเจ้าของเรือส่วนมากจะมีความเชื่ออย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับผีนี้นี้ โดยเชื่อกัน ว่าผีแม่ย่านางเรือนี้มีอยู่จริงและสิงสถิตอยู่ที่หัวเรือของเรือทุกลำ เป็นผีที่อาจนำโชคชัย หรือความหมายนะมาสู่เรือของตนเองได้ ดังนั้นผู้ที่ เป็นเจ้าของเรือจึงต้องมีการกราบไหว้ บูชาและเซ่นสังเวยแม่ย่านางอยู่เสมอ ก่อนที่จะนำเรือออกทำกิจการต่าง ๆ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งการออกเรือใช้งานครั้งแรก ไม่ว่าจะ เป็นเรือที่ ทำขึ้นเองหรือซื้อ มาถือว่าสำคัญ มากที่สุด จะต้องดูแลรักษาและมีการเซ่นสรวงบูชาผีแม่ย่านางกันเป็นพิเศษ ซึ่งเชื่อ ว่าจะนำโชคชัยมาสู่เรือและทำให้กิจการของตนเองเจริญก้าวหน้าได้ ความเชื่อเรื่อง ผีแม่ย่านางเรือนี้มีมานานแล้วแต่โบราณกาลและเชื่อสืบต่อ ๆ กันมาถึงปัจจุบัน เช่น เดียวกับความเชื่อที่ว่าผีเทพเจ้าภูตผีปิศาจหรือวิญญาณเร้นลับสิงสถิตอยู่ในสิ่งธรรมชาติ หรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ทั่วไป'

การเซ่นสรวงบูชาผีแม่ย่านางกระทำในหลายโอกาส เช่น ก่อนออกเรือครั้งแรก เมื่อทำ ประมงได้ผลดี หรือเมื่อเจ้าของเรือหรือผู้ใช้เรืออับโชคบ่อย ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะในโอกาสก่อน ออกเรือครั้งแรกนั้นถือว่าเป็นโอกาสที่สำคัญมาก ชาวเรือบางคนเชิญหมอมาทำพิธีเชิญแม่ย่านางสู่ เรือ มีการเซ่นสรวงบูชาแม่ย่านางด้วยอาหารคาวหวานต่าง ๆ เช่น ข้าว แอง ขนมต่าง ๆ เป็นต้น ชาวเรือส่วนใหญ่นิยมเอาผ้าแดงมาผูกที่หัวเรือ ต่างว่าเป็นสิ่ทบทิศซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่ที่ แม่ย่านางโปรด มีการจุดธูปบูชา จุดประทัดบูชา และประพรมน้ำจันทน์ตรงบริเวณหัวเรือ ใน บางครั้งจะเอาน้ำมาลูบที่หัวเรือต่างว่าเป็นการปลุกให้แม่ย่านางตื่น จะได้คอยช่วยพิทักษ์รักษาเรือ หรือช่วยเหลือให้สามารถใช้เรือลำนั้นประกอบอาชีพประสบผลสำเร็จด้วยดี เชื่อว่าถ้าได้กระทำ เช่นนั้นแล้วจะทำให้บังเกิด โชคแก่ชาวเรือในการนำเรือออกประกอบอาชีพหรือทำกิจการใด ๆ ถ้า ไม่กระทำเช่นนั้นเชื่อว่าจะทำให้เกิดหายนะแก่ลำเรือของคนหรือแก่ผู้ใช้เรือ พิธีกรรมในการออก เรือครั้งแรกนี้ปฏิบัติกันมาอย่างเหนียวแน่นมาก แม้ผู้ที่ไม่ค่อยมีความเชื่อถือในเรื่องผีแม่ย่านางก็ไม่ กล้าที่จะทะเลาะหรือดูถูกดูแคลน มักจะกระทำเช่นเดียวกัน จนดูเหมือนว่าจะเป็นประเพณีอย่าง หนึ่งของชาวเรือหรือผู้ที่ เป็นเจ้าของเรือ นอกจากนั้นแล้วยังมีการเซ่นสรวงบูชาแม่ย่านางเรือใน โอกาสอื่น ๆ เช่น ในโอกาสประสบความสำเร็จในการใช้เรือทำการประมง หรือใช้เรือในการทำ กิจการต่าง ๆ หากคนใดไม่นับถือแม่ย่านาง และดูถูกดูแคลนการประกอบพิธีกรรมเซ่นสรวง

¹ พรศักดิ์ พรหมแก้ว. "แม่ย่านาง," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 13. หน้า 6190.

บุชาม่าย่านาง เชื่อว่าจะเกิดความหายนะแก่เรือหรือแก่ผู้ใช้เรือประกอบกิจการต่าง ๆ ซึ่งถือว่าถูกม่าย่านางให้โทษ ชาวเรือบางคนมีการเซ่นสรวงบุชาม่าย่านางทุกครั้งก่อนที่จะออกเรือ นอกจากนั้นแล้วมีการเซ่นสรวงบุชามาตามความฝันที่ได้ฝันเห็นม่าย่านางเรือ หรือมีนางบอกเหตุที่สำคัญคือได้ยินเสียงจิ้งหรีดร้องที่หัวเรือ หรือเกิดนิมิตเห็นภาพผู้หญิงสาวนั่งอยู่ที่หัวเรือ เป็นต้น ก็ต้องรีบทำพิธีเซ่นสรวงบุชาม่าย่านางโดยเร็ว มิฉะนั้นแล้วเชื่อว่าจะเกิดภัยพิบัติแก่เรือและคนเดินเรือ การเซ่นสรวงบุชาม่าย่านางอาจแตกต่างกันไปบ้างในการปฏิบัติของแต่ละคนแต่ละท้องถิ่น

นอกจากการเซ่นสรวงบุชาม่าย่านางดังกล่าวมาแล้ว ชาวเรือยังเชื่อกันอีกว่าจะต้องมีการปฏิบัติตนที่แสดงถึงความเคารพต่อม่าย่านางเรือด้วย เช่น ห้ามหยอกล้อเล่นกันที่บริเวณหัวเรือ เพราะที่หัวเรือเป็นที่สิงสถิตของม่าย่านาง ห้ามบุคคลกระทำการสมสู่กันภายในเรือ ห้ามนอนคว่ำหน้าภายในเรือ เป็นต้น เพราะเชื่อว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการดูถูกหรือไม่แสดงความเคารพต่อม่าย่านาง จะทำให้ม่าย่านางโกรธ ชาวเรือจะพยายามกระทำทุกวิถีทางเพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพและเอาใจม่าย่านาง หากมิฉะนั้นแล้วเชื่อว่ามีม่าย่านางจะให้เกิดอันตรายแก่เรือ ตลอดจนทำให้ผู้ใช้เรือมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา เช่น เจ็บท้องหรือเจ็บไข้ได้ป่วย ใช้เรือทำมาหากินไม่คล่อง เรือประสบอุบัติเหตุ เป็นต้น ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็ต้องทำพิธีเซ่นสรวงบุชามาและบนบานต่อม่าย่านาง ครั้นเมื่อประสบผลตามที่บนบานเอาไว้ก็ต้องทำพิธีเซ่นสรวงบุชามาเพื่อแสดงความขอบคุณต่อม่าย่านาง

การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพประมงนอกจากจะเป็นการเซ่นสรวงบุชาม่าย่านางโดยตรงแล้ว ชาวเรือยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีตนอื่น ๆ ที่เชื่อว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเรือและการใช้เรือด้วย ผีต่าง ๆ เหล่านี้มักจะเป็นผีที่เกี่ยวข้องกับทะเล เช่น แม่คงคา ผีทะเล เป็นต้น ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอาชีพประมงบางครั้งจึงมีการรำลึกถึงและอันเชิญผีเหล่านั้นบางคนมาร่วมรับของเซ่นสรวงบุชามาด้วย เว้นแต่ที่เป็นจำพวกผีร้ายจะไม่ถูกเชิญมา แต่ชาวเรือจะหาทางกำจัดมากกว่า บางครั้งก็ขออำนาจแห่งม่าย่านางและแม่คงคาช่วยกำจัดผีร้ายด้วย

พิธีกรรมเกี่ยวกับประกอบอาชีพของชาวไทยพุทธภาคใต้ นอกจากพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา และพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำประมงดังกล่าวแล้ว ยังมีพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏเด่นชัดมากในสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้ คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับอาชีพการแสดงมหรสพพื้นบ้าน โดยเฉพาะการแสดงหนังตะลุงและโนรา ซึ่งต่างก็เป็นการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ที่นิยมแพร่หลายกันมากมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในการแสดงพื้นบ้านทั้งสองอย่างนี้จะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือผีเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่มากมาย โดยเฉพาะการนับถือผี “ครูหมอ” ทั้งที่เป็นครูหมอโนราและครูหมอหนังตะลุง ในหนังตะลุงและคณะโนราจึงมักจะจัดให้มีพิธีเซ่นสรวงบุชามา “ครูหมอ” อยู่เป็นประจำ เชื่อว่าจะเป็นการมงคลต่อการแสดงของตน หากไม่แสดงความเคารพนับถือ “ครูหมอ” แล้ว จะทำให้

เกิดเหตุร้ายต่าง ๆ แก่ผู้แสดงและการแสดงได้ นอกจากนี้ในการแสดงหนังตะลุงและโนรา ยังมี ความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติอื่น ๆ เข้ามาผสมผสานอยู่บ้าง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับ เทพหรือเทวดา ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าที่เจ้าทางของสถานที่ที่ไป แสดง เป็นต้น ซึ่งขณะหนังตะลุงและโนราจะต้องให้ความเคารพนับถือด้วยดีเช่นกัน

2. พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต

ความเชื่อเรื่อง “ผี” ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตของชาวไทยพุทธภาคใต้ มากมาย โดยเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่เกิดจนตาย มีพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตต่าง ๆ มากมายตั้งแต่พิธี กรรมในช่วงที่สำคัญ ๆ ของชีวิต เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การตาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่โดยทั่วไป เพื่อให้เกิดมงคลต่อการดำรงชีวิต มีชีวิตที่มีความสุข ปราศจากเหตุเภทภัยต่าง ๆ พิธีกรรมเหล่านี้ เช่น พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีชิง เปรต (ทำบุญเดือนสิบ) เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมบางอย่างจะคติทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานอยู่ด้วย เนื่องด้วยพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทยพุทธภาคใต้มีอยู่มากมายหลากหลายลักษณะ เกินความ จำเป็นที่จะนำมากล่าวถึงรายละเอียดทุกพิธีกรรมในที่นี้ ดังนั้นผู้วิจัยจะขอนำมากล่าวถึงเฉพาะพิธี กรรมขึ้นบ้านใหม่ และพิธีกรรมชิงเปรต พอให้เห็นเป็นตัวอย่างของพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยกลุ่มนี้เท่านั้น

พิธีขึ้นบ้านใหม่ หรือที่บางคนเรียกว่า “ทำบุญขึ้นบ้านใหม่” เป็นพิธีกรรมที่สะท้อนให้ เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีได้ดีลักษณะหนึ่ง แม้ว่าพิธีกรรมนี้จะมีพิธีสงฆ์เข้ามาผสม ผสานอยู่ด้วย แต่ก็มี ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผีเรือน” และ “ผีเจ้าที่” เป็นสาระสำคัญของพิธีกรรม การ กระทำพิธีนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญเพราะบ้านหรือที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิต ชีวิตจะ มีความเป็นอยู่อย่างมีความสุขหรือไม่ขึ้นอยู่กับ “ชีวิตในบ้าน” เป็นตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่ง ดังนั้นชาว ไทยพุทธภาคใต้โดยทั่วไปจึงให้ความสำคัญกับ “พิธีขึ้นบ้านใหม่” เพื่อเป็นการบวงสรวงบูชา “ผี เรือน” และ “ผีเจ้าที่” ตลอดจนเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับบ้านเรือนหรือ สถานที่ที่บ้านเรือนตั้งอยู่ ซึ่ง พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้ศึกษาเรื่องนี้และกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ขึ้นบ้านใหม่ หรือ ทำบุญขึ้นใหม่ เป็นประเพณีส่วนบุคคลหรือส่วนครอบครัวที่ สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นการทำบุญในโอกาสที่คนใดคนหนึ่งหรือครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งจะ เข้าไปอาศัยอยู่ในบ้านหลังใหม่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองไม่ว่าจะเป็นบ้านที่ปลูกสร้างขึ้น เอง ซ้อมมา หรือได้มาโดยวิธีการอื่นใด เพื่อให้ตนเองและครอบครัวตลอดจนลูกหลาน ที่จะอาศัยอยู่ที่บ้านนั้นต่อไปมีความอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากเหตุเภทภัยและเรื่องอัปมงคล

ต่าง ๆ การทำบุญขึ้นบ้านใหม่เป็นประเพณีหนึ่งที่ชาวภาคใต้ยึดถือปฏิบัติมาช้านานจนถึงปัจจุบัน

การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ชาวบ้านจะกระทำเมื่อจะเข้าอาศัยอยู่ในบ้านหลังใหม่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง ไม่ใช่บ้านเช่าหรือบ้านที่ไปขออาศัยคนอื่นอยู่ และมักจะทำที่จะเข้าไปอยู่ในบ้านหลังนั้น แต่บางคนก็อาจเข้าไปอยู่บ้านหลังนั้นระยะหนึ่งก่อนแล้วจึงทำบุญขึ้นบ้านใหม่ก็มี โดยถือว่าระยะที่เข้าไปอยู่ก่อนทำบุญนั้นเป็นการขออาศัยอยู่เพียงชั่วคราว หลังจากได้ทำบุญขึ้นบ้านใหม่แล้วจึงเป็นการอยู่อย่างถาวร

ในการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เจ้าบ้านมักอุทิศยามหาวันเวลาที่ถือว่าเป็นมงคลเสียก่อน ทั้งนี้เพราะถือว่าบ้านเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของการดำรงชีวิต การขึ้นบ้านใหม่จึงถือเป็นการเริ่มต้นชีวิตที่สำคัญประการหนึ่งด้วย¹

พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่จึงเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตที่สำคัญพิธีกรรมหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “ผี” ของชาวไทยพุทธภาคใต้

พิธีกรรมอีกพิธีกรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “ผี” ของชาวไทยพุทธภาคใต้เช่นเดียวกัน ซึ่งมีการปฏิบัติกันอย่างเหนียวแน่นและแพร่หลายมากคือ “พิธีชิงเปรต” หรือ “พิธีทำบุญเดือนสิบ” พิธีกรรมนี้มีคติทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานอยู่ด้วย ในส่วนของความเชื่อเรื่อง “ผี” นั้นเป็นความเชื่อเกี่ยวกับ “ผีบรรพบุรุษ” โดยเชื่อกันว่าเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ “เปรต” ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของคนล่วงลับไปแล้ว ดังที่ พรศักดิ์ พรหมแก้ว ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ทำบุญเดือนสิบ เป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวภาคใต้ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ครั้งโบราณจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาว่า ในปลายเดือน 10 พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย และญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะผู้ที่มีบาปตกนรกอยู่ซึ่งเรียกว่า “เปรต” จะได้รับการปล่อยตัวจากพญายมให้ขึ้นมาพบลูกหลานและญาติพี่น้องของคนในเมืองมนุษย์ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 และให้กลับไปอยู่เมืองนรกตามเดิมในวันแรม 15 เดือน 10 ชาวบ้านจึงจัดให้มีการทำบุญเป็นประเพณีขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10

¹ พรศักดิ์ พรหมแก้ว. “ขึ้นบ้านใหม่: ประเพณี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2. 2542. หน้า 742.

ครั้งหนึ่ง กับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 อีกครั้งหนึ่ง (บางท้องถิ่นทำในวันแรม 14 ค่ำ) เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้องตลอดจนบุคคลอื่น ๆ ที่ล่วงลับไปแล้วเป็นสำคัญ เพียงแต่ว่าการทำบุญใน 2 วาระนี้อาจมีวิถีปฏิบัติยังหย่อนต่างกันไป โดยทั่วไปแล้วจะกระทำกันอย่างจริงจังในวาระหลัง เพราะถือว่ามีความสำคัญกว่าวาระแรก

การทำบุญสารทเดือนสิบเป็นการแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางด้านจิตใจของผู้ปฏิบัติที่มีต่อชุมชน อันเป็นค่านิยมที่สำคัญยิ่งของชาวภาคใต้และคนไทยทั่วไป ชาวภาคใต้จึงรู้สึกว่าการทำบุญนี้มีความสำคัญมาก¹

พิธีกรรมชิงเปรตนี้ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญมากที่สุดพิธีกรรมหนึ่งของชาวไทยพุทธภาคใต้ ในโอกาสที่จัดให้มีพิธีกรรมนี้ ชาวไทยพุทธภาคใต้ที่ไปทำงานหรืออาศัยอยู่ในต่างจังหวัดหรือในภูมิภาคอื่นจะหาโอกาสมาร่วมพิธีกรรมกับครอบครัวของตนให้ได้ เพราะถือว่าเป็นวันสำคัญในรอบปีที่จะได้มีโอกาสแสดงถึง “ความกตัญญู” ค่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตากับหมู่เครือญาติ ในพิธีกรรมนี้ทางภาคใต้จึงถือว่าเป็น “วันซุมญาติ” คือหมายถึงวันที่ญาติพี่น้องซึ่งอยู่แยกกัน ณ ที่ต่าง ๆ ได้มารวมตัวพบปะกันในวันจัดพิธีกรรมนี้

พิธีกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่อง “ผี” ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ยังมีพิธีกรรมต่าง ๆ อีกมากมายที่ได้ปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งล้วนแต่เป็นพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผี เพื่อแสดงถึงความเคารพนับถือและเป็นการอ้อนวอนให้อ่านาจอสิส่งผลให้ชีวิตของผู้ประกอบพิธีกรรมประสบความสำเร็จในชีวิตและมีความสุข

¹ พรศักดิ์ พรหมแก้ว. “ทำบุญเดือนสิบ : ประเพณี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7. 2542. หน้า 3384.

บทที่ 4

บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์และสังคมเป็นอย่างมาก เพราะความเชื่อเป็นรากฐานของพฤติกรรมและพิธีกรรมหลายอย่างของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีความเชื่อและมีพิธีกรรมตอบสนองต่อความเชื่อใด ย่อมทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมนั้นเข้ามาเป็นบทบาทต่อชีวิตและสังคมในด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้าน ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยพุทธภาคใต้มีการสืบทอดกันมานานและปรากฏแพร่หลายมาก แม้ในปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมหลายอย่างก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่มากทั้งในสังคมชนบทและสังคมเมือง โดยเฉพาะในสังคมชนบทนั้นจะปรากฏเด่นชัดมาก ความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ได้เข้ามามี “บทบาท” ต่อชีวิตและสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้หลายลักษณะ เนื่องจากคนไทยกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีความเชื่อกันว่า “ผี” มีอยู่จริง เป็น “สิ่งลึกลับ” และมี “พลังอำนาจ” ในการคลั่งคลุ้มทำให้ชีวิตและสรรพสิ่งมีอันเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ นานา เช่น ในฐานะผู้ดูแลรักษา ผู้ควบคุมกำหนด ผู้พิพากษาและลงโทษ ผู้สร้างขวัญและกำลังใจ เป็นต้น

บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีที่มีต่อสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้ อาจจำแนกได้หลายลักษณะตามฐานคิดและเหตุผลของแต่ละคน แต่เนื่องจากความเชื่อเรื่องผีมีบทบาทหลากหลาย และบางบทบาทมีความคาบเกี่ยวเชื่อมโยงกันเป็นอย่างมาก อีกทั้งชาวภาคใต้เองก็มีความเชื่อว่าผีแต่ละคนสามารถดำเนินบทบาทต่อมนุษย์ได้หลายบทบาท และในพิธีกรรมหนึ่ง ๆ ก็มีความเชื่อเรื่อง “ผี” หลายคนเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วย แม้ว่าการประกอบพิธีกรรมนั้นชาวบ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” คนใดคนหนึ่งเป็นหลักก็ตาม อย่างเช่น ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความเชื่อเรื่อง “แม่โพสพ” เป็นหลัก แต่ในการประกอบพิธีกรรมก็มีได้จำกัดเฉพาะการเช่นสรวงบูชาแม่โพสพเท่านั้น อาจมีความเชื่อเรื่องเทวดาและผีคนอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ในพิธีกรรมนั้น ๆ ด้วย เช่น เจ้าที่ แม่ธรณี ผีนา เป็นต้น การเช่นสรวงบูชาและวิงวอนขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้ช่วยคุ้มครอง แม้จะให้ความสำคัญกับแม่โพสพ แต่ก็รวมไปถึงการขออำนาจผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ด้วยทั้งหมดเท่าที่คิดว่าจะคลั่งคลุ้มคลั่งให้ได้ค้ำวัดอุปสรรคของผู้ประกอบพิธีกรรม หรือในพิธีกรรมเช่นสรวงบูชา “แม่ย่านาง” ของชาวเรือหรือชาวประมง แม้ว่าโดยเจตนาจะเป็นการเช่นบวงสรวงและวิงวอนขอความช่วยเหลือจาก “แม่ย่านาง” เป็นหลัก แต่ในการประกอบพิธีกรรมนั้นก็รวมไปถึงการขออำนาจจากเทพ

และผู้อื่น ๆ ที่ผู้ประกอบพิธีกรรมเชื่อด้วยเช่นเดียวกัน เหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้แล้วในการประกอบพิธีกรรมหนึ่งๆ ผู้ประกอบพิธีกรรมเองก็มีเจตนาที่จะขอวิงวอนอำนาจผีให้เข้ามาช่วยเหลือตนในเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง ด้วยเหตุนี้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีจึงเข้ามามีบทบาทหลายลักษณะในสังคมของชาวไทยพุทธภาคใต้ และด้วยเหตุที่ “ผี” ผีมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์และสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้อย่างหลากหลายและซับซ้อนดังกล่าวนี้นี้ จึงเป็นการยากที่จะวิเคราะห์จำแนกบทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือของชาวไทยพุทธภาคใต้ให้ลงตัวจนเป็นที่ยอมรับกันเป็นสากล นอกจากนั้นแล้ว เกณฑ์หรือกรอบคิดในการจำแนกบทบาทของผีก็อาจใช้ได้หลายแนวทั้งที่เป็นแนวกว้างและแคบลงมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้ศึกษาแต่ละคนจะพิจารณาเห็นว่าควรใช้เกณฑ์หรือกรอบคิดใดในการจำแนกจึงจะเหมาะสมกับข้อมูลที่เกิดขึ้นรวบรวมมาได้ เช่น บางคนอาจจำแนกบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีตามเกณฑ์ของระบบสังคม เช่น จำแนกออกเป็นบทบาททางเศรษฐกิจ บทบาททางสังคม บทบาททางวัฒนธรรม บทบาททางการเมือง เป็นต้น บางคนอาจจำแนกตามกรอบคิดเกี่ยวกับตัวตนและระดับความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น จำแนกเป็นบทบาทต่อตนเอง บทบาทต่อครอบครัว บทบาทต่อสังคม เป็นต้น หรือบางคนอาจจำแนกตามมิติของชีวิต เช่น จำแนกเป็นบทบาทด้านการสร้างขวัญและกำลังใจ บทบาทด้านการควบคุมพฤติกรรม บทบาทด้านการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น

การศึกษาวิเคราะห์บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยพุทธภาคใต้ เป็นการศึกษา “บทบาท” ของผีผ่านข้อมูลความเชื่อและพิธีกรรมเท่านั้น โดยผู้วิจัยเชื่อว่าข้อมูลกลุ่มนี้เป็นข้อมูลสำคัญที่สุดที่จะสะท้อนให้เห็นถึง “วิถีคิด” ของชาวไทยกลุ่มนี้ที่มีต่อ “อำนาจผี” ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และลึกไปกว่านั้นก็ถือการสะท้อนให้เห็นถึงมโนทัศน์ (concept) ของชาวไทยพุทธภาคใต้ที่มีต่อธรรมชาติ โดยมองในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม แต่ในปรากฏการณ์ระดับพื้นผิวนั้นจะเห็นว่าชาวไทยภาคใต้กลุ่มนี้จำนวนไม่น้อยที่ไปคิดถึง “ความจริง” มากกว่า “ความหมาย” กล่าวคือไปเชื่อว่าผีมีจริง ทั้งๆ ที่ตนเองไม่เคยเห็นผีมาก่อนเลย เพียงแต่ได้รับการบอกกล่าวเล่าต่อกันมา หรือได้รับความเชื่อนี้จากสื่ออื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ วีดิทัศน์ เป็นต้น จึงทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีดูเหมือนจะเป็นเรื่องซึ่งมลายไ้สสารไปในความรู้สึกของคนบางคน ซึ่งในความจริงแล้วความเชื่อเรื่องผีเป็นเรื่องของ “ความหมาย” ทางวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งในกลุ่มคนที่เชื่อว่าผีมีจริงและเชื่อว่าผีไม่มีจริงส่วนใหญ่ต่างก็ยอมรับใน “อำนาจ” และ “บทบาท” ของผี ซึ่งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ของกลุ่มชาวไทยพุทธภาคใต้ ทั้งจากแหล่งข้อมูลภาคสนามและแหล่งข้อมูลเอกสาร พอจะนำมาประมวลและวิเคราะห์ได้ว่าความเชื่อ

และพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยกลุ่มนี้ มีบทบาททางสังคมหลายลักษณะ กล่าวสรุปเฉพาะที่เด่น ๆ ได้ ดังนี้

1. บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ
2. บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ
3. บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ
4. บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ
5. บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล
6. บทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย

บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายมีผีคอยดูแลรักษาอยู่ ความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่อที่มีมาช้านานและปรากฏทั่วไปในสังคมทุกภูมิภาคของประเทศ แม้ในปัจจุบันความเชื่อนี้ก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่มาก โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผีประจำทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ ซึ่งเป็น “ทรัพยากรสาธารณะ” ที่คนส่วนใหญ่ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดินสาธารณะ ภูเขา ถ้ำ เป็นต้น ทรัพยากรเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนหรือท้องถิ่นต่าง ๆ จากการที่ทรัพยากรดังกล่าวเป็นสมบัติสาธารณะหรือ “สมบัติร่วม” ของผู้คนในชุมชนนี้เอง ชุมชนหรือท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องมีมาตรการในการดูแลรักษาและการจัดการเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นแก่ทุกคนในชุมชนที่จะใช้ทรัพยากรเหล่านี้ และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ตลอดจนเกิดความสมดุลของระบบนิเวศ ในบรรดามาตรการต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์นั้น มาตรการหนึ่งที่คนไทยในทุกภูมิภาคได้นำมาใช้ในลักษณะเดียวกันก็คือการเชื่อมโยงเอา “อำนาจผี” ซึ่งเป็นความเชื่อที่คนทั่วไปยึดถือกันอย่างเหนียวแน่นและกว้างขวางมาช้านานให้เข้ามามี “บทบาท” ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ป่าไม้” เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่คนไทยในทุกภูมิภาคได้ให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ความเชื่อเรื่อง “ผีอารักษ์” จึงมีอยู่ในทุกภูมิภาค ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “ในภาคเหนือของไทยจะพบป่าชุมชนในระบบจารีตดั้งเดิมอยู่ 3 แบบ คือ ป่าศักดิ์สิทธิ์หรือป่าผีอารักษ์ ป่าต้นน้ำ และป่าใช้สอย ชาวบ้านจะรักษาป่าศักดิ์สิทธิ์ไว้สำหรับประกอบพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ในฐานะเป็นที่ตั้งหอผีอารักษ์ บางแห่งก็เป็นป่าช้า หรือที่ตั้งพระธาตุเจดีย์”¹

¹ อานันท์ กาญจนพันธุ์. มิตชุมชน : วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. 2544. หน้า 256.

และ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ¹ ได้ศึกษาวิจัยความสัมพันธ์ของความเชื่อและพิธีกรรมหรือมโนทัศน์เรื่อง “ผี” กับระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวนาฮีสถานลุ่มน้ำชี ผลการวิจัยพบว่ามโนทัศน์เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของชาวชนบทอีสานในลุ่มแม่น้ำชีนั้น มีรากฐานสำคัญมาจากความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา หรือความเชื่อเรื่อง “ผีอารักษ์” ซึ่งเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านที่เป็น “ตัวกลาง” ในการใช้ประโยชน์ การแบ่งปัน และการจัดการทรัพยากรระหว่างชาวบ้านทั้งในชุมชนเดียวกันและชุมชนใกล้เคียง

ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อเรื่อง “ผีอารักษ์” เช่นเดียวกับชาวไทยในภูมิภาคอื่น ดังที่ สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้กล่าวไว้ว่า “ธรรมชาติที่สำคัญ ๆ ก็มีเทพารักษ์ประจำ เช่น เทพารักษ์ประจำป่าไม้ ประจำขุนเขา เป็นต้น² ความเชื่อของชาวไทยพุทธภาคใต้ที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติมี “ผี” คอยเฝ้าดูแลรักษาอยู่นี้มีมานานแล้วเช่นกัน และยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบันอยู่มาก โดยมีนัยทางประวัติศาสตร์ความคิดและวัฒนธรรมร่วมกันกับความเชื่อของคนในภูมิภาคอื่น ผีประจำทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ๆ ซึ่งจัดอยู่ในประเภทผีอารักษ์ ได้แก่ รุกขเทวดา (ผีประจำต้นไม้หรือป่าไม้) พระแม่คงคา (ผีประจำแหล่งน้ำ) พระแม่ธรณี (ผีประจำพื้นดิน) เจ้าป่า (ชาวภาคใต้บางคนเชื่อว่าเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกรุกขเทวดา แต่บางคนก็บอกว่าเป็นผีอีกคนหนึ่งต่างหาก) เจ้าเขา เจ้าห้วย เป็นต้น ชาวบ้านเชื่อกันว่าผีเหล่านี้จะสิงสถิตอยู่ที่ทรัพยากรธรรมชาติตามชื่อของตน และมีหน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ดังนั้นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิดจะต้องให้ความเคารพนับถือต่อผีประจำทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิดด้วย จากวิถีคิดเช่นนี้เองจึงทำให้ความเชื่อเรื่อง “ผี” เข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เพราะเมื่อคนให้ความเคารพและรู้สึกเกรงกลัวต่ออำนาจของผีแล้ว ย่อมส่งผลต่อการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หากผู้ใดใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ให้ความเคารพยำเกรงต่อผีอารักษ์ เชื่อว่าจะทำให้เกิดอัปมงคลต่อผู้นั้นในลักษณะต่าง ๆ นานา เช่น ทำให้เกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ทำให้กลายเป็นคนเพ้อเจ้อหรือวิกลจริต ทำให้ชีวิตไม่เจริญก้าวหน้าหรือมีอันเป็นไปในทางร้ายต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นผู้ที่มีความเชื่อเช่นนี้จึงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ อย่างระมัดระวัง

¹ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ. จากขอดหัวถึงบุญบึง : สิทธิอำนาจ และระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวลุ่มน้ำชี. 2536. หน้า 341.

² สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. “ความเชื่ออันเนื่องแต่ลัทธิและศาสนาของชาวใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2. 2542. หน้า 998.

มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ จะต้องมีความระมัดระวังตัวเป็นพิเศษ เนื่องจากเชื่อกันว่าเจ้าป่าหรือผีป่าจะลงโทษแรง ด้วยป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่ายิ่งต่อมนุษย์ แต่ก็เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อาจใช้สิ้นเปลืองหมดไปได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของชุมชนเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงให้ความสำคัญต่ออำนาจของรุกขเทวดา เจ้าป่าหรือผีป่าเป็นอย่างมากด้วย ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมของชาวบ้านหลายกรณี เช่น การไม่ทำลายต้นไม้ใหญ่ที่มีอายุยืนนาน บางครั้งถึงกับเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่เป็นที่สิงสถิตของรุกขเทวดา นอกจากนี้จะต้องช่วยกันรักษาไว้แล้วบางคนยังมีการเอาผ้าแดงมาผูกโอบล้อมไว้ และบางคนก็ใช้บริเวณต้นไม้ใหญ่นั้นเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเพื่อขอวิงวอนให้รุกขเทวดาช่วยเหลือคุ้มครองหรืออำนวยโชคให้ตนเองก็มี ตลอดจนการไม่แสดงท่าทีที่ดูถูกดูแคลนต่อเจ้าป่าในขณะที่เดินทางในป่า เป็นต้น ในกรณีของการอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านในชุมชนอาจมีวิธีการหลากหลาย แต่มักจะมีการเชื่อมโยงเอาความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของผีอารักษ์มาเป็นอุบายด้วยวิธีหนึ่ง โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าป่าชุมชนซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยดินนั้นเนื่องมาจากรุกขเทวดาหรือเจ้าป่าช่วยดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดี ชาวบ้านในชุมชนนั้นส่วนใหญ่จึงให้ความเคารพนับถือเจ้าป่ามาก และบางครั้งบางโอกาสมีการจัดพิธีบวงสรวงเช่นไหว้เจ้าป่าด้วย

ในส่วนของทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่น ๆ เช่น แหล่งน้ำ ที่ดินสาธารณะ ภูเขา ฯลฯ ชาวบ้านก็มีความเชื่อเกี่ยวกับผีอารักษ์และมีความเกรงกลัวต่ออำนาจของผีเหล่านั้นเช่นเดียวกัน แต่โดยทั่วไปแล้วชาวไทยพุทธภาคใต้จะไม่ค่อยให้ความสำคัญกับผีเหล่านี้มากเท่ากับที่มีต่อผีประจำป่าไม้ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีประจำทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่น ๆ จึงไม่ค่อยจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดนัก

การที่ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อใน “ผีอารักษ์” ดังกล่าวแล้วย่อมทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีเข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติได้ดีทางหนึ่ง

บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

หลักฐานหลายอย่างทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีได้เข้ามามีบทบาทในการประกอบอาชีพของคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีความเชื่อเช่นนั้นอยู่มาก เพราะความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อที่คนยึดถือกันอย่างเหนียวแน่นและกว้างขวาง โดยมีโน้ตศัพท์ว่ามี “พลังอำนาจ” ที่จะคลบ้นกาลให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงพยายามจะฮ้อนวอนอำนาจผีให้เข้ามาช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ เป็นกิจการที่สำคัญ ๆ ในชีวิต โดยเฉพาะใน “การประกอบอาชีพ” ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีได้เข้ามามีบทบาทในการประกอบอาชีพของชาวไทยพุทธภาคใต้มาช้านาน โดยเฉพาะมีบทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพทำนาและประมง จะปรากฏค่อนข้างเด่นชัดมาก นอกจากนั้นแล้วเมื่อสังคมเปลี่ยนไปจนเกิดอาชีพต่าง ๆ มากขึ้น ผีก็ยังคงเข้ามามีบทบาทต่อการประกอบอาชีพอื่น ๆ ด้วย เช่น อาชีพค้าขาย อาชีพธุรกิจบริการ อาชีพรับจ้าง เป็นต้น

การที่ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีเข้ามามีบทบาทต่ออาชีพทำนาและอาชีพประมงของชาวไทยพุทธภาคใต้ค่อนข้างมากนั้น เนื่องจากอาชีพทั้งสองนี้เป็นอาชีพหลักของชาวภาคใต้มาช้านาน อันเป็นผลมาจากการที่ภาคใต้มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพเหล่านี้เป็นอย่างมาก กล่าวคือภาคใต้มีลักษณะเป็นคาบสมุทรที่ทอดตัวยาวจากเหนือสู่ใต้ มีทะเลใหญ่ขนาดทั้งสองข้าง ทางฝั่งตะวันออกติดกับอ่าวไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมหาสมุทรแปซิฟิก ทางฝั่งตะวันตกติดกับทะเลอันดามัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมหาสมุทรอินเดีย นอกจากนั้นบนผืนแผ่นดินคาบสมุทรยังมีแม่น้ำลำคลองสายต่าง ๆ อีกมาก และยังมี “ทะเลสาบสงขลา” เป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ที่ครอบคลุมบางพื้นที่ของ 3 จังหวัด คือ สงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช จากสภาพภูมิประเทศดังกล่าวส่งผลให้ภาคใต้มีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการเจริญงอกงามของป่าไม้ และพืชพรรณธัญญาหารต่าง ๆ ภาคใต้จึงเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเล ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการประกอบอาชีพของผู้คนในภูมิภาคนี้ อาชีพพื้นฐานที่สำคัญของชาวภาคใต้จึงเป็นอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา และอาชีพทำประมง นอกจากนั้นแล้วก็มีการทำสวน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนปาล์ม และสวนผลไม้ต่าง ๆ

บทบาทของ “ผี” เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทำนา สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของคนไทยมาช้านาน วิถีชีวิตของชาวไทยจึงมีความผูกพันอยู่กับอาชีพทำนาเป็นอย่างมาก แม้ในทางการปกครองประเทศก็ได้ให้ความสำคัญกับอาชีพทำนาตลอดมา ดังจะเห็นว่าการปกครองของไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นได้มีการจัดตั้ง “กรมนา” ขึ้นเป็นกรมหนึ่งในการปกครองแบบจตุสดมภ์ และในสังคมไทยก็มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนามากมาย ทั้งที่เป็นพิธีหลวง และพิธีราษฎร์ในท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีผีตาแฮกของชาวอีสาน พิธีลาซังของชาวภาคใต้ เป็นต้น งามพิศ ทัศย์สงวน¹ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการทำนามที่มีต่อสังคมไทยในฐานะที่เป็นบ่อเกิดของความ

¹งามพิศ ทัศย์สงวน. “ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และคติชาวบ้านเกี่ยวกับข้าว,” ใน ข้าวกับวิถีชีวิตไทย. 2541 หน้า 78

เชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ไว้ว่า คนไทยแต่โบราณเชื่อว่าข้าวเป็นสิ่งที่มีความค่าต่อการดำรงชีวิตอย่างยิ่ง และเชื่อกันว่ามีเทพธิดาเป็นผู้รักษาข้าวคือ “แม่โพสพ” ชาวนาจะทำพิธีบวงสรวงเพื่อแสดงความเคารพและระลึกถึงบุญคุณของแม่โพสพในหลายช่วงของการทำนา เช่น ก่อนเริ่มไถหว่าน ระยะเวลาที่ข้าวเริ่มตั้งท้อง ก่อนที่จะนวดข้าว เป็นต้น

อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักอย่างหนึ่งของชาวไทยพุทธภาคใต้ ทำกันมากทางภาคใต้ฝั่งตะวันออก โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง สุราษฎร์ธานี เป็นต้น เนื่องจากบริเวณนี้มีลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เหมาะสม ดังที่ วรณี พุทธาวุฒิไกร¹ ได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้ที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพทำนาไว้ว่า ภาคใต้แบ่งออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 เขต คือ ภาคใต้ฝั่งตะวันตก มีลักษณะเป็นชายฝั่งประเภทงมตัว ฝั่งทะเลมีลักษณะเว้า ๆ แหว่ง ๆ มีเกาะแก่งมากมาย ชายฝั่งทะเลไม่ค่อยจะมีหาดทราย แม้แต่ที่ราบก็เป็นที่ราบแคบ ๆ ซึ่งมีลักษณะภูมิอากาศที่แตกต่างไปจากฝั่งตะวันออก คือฝั่งตะวันตกมีฝนตกมากที่สุดในช่วงมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ อาชีพของประชากรในเขตนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นการทำเหมืองแร่และการประมง ส่วนอีกเขตหนึ่งคือภาคใต้ฝั่งตะวันออกมีลักษณะเป็นชายฝั่งประเภทยกตัว ฝั่งทะเลราบเรียบ ภาคใต้ฝั่งตะวันออกได้รับอิทธิพลของลมมรสุมทั้ง 2 ฤดู แต่ช่วงที่มีฝนตกมากที่สุดคือฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งฝนจะตกตอนปลายปีกับต้นปี จึงทำให้พื้นที่บริเวณภาคใต้ ฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การทำนามากกว่าบริเวณอื่นของภาค

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีได้เข้ามามีบทบาทในการประกอบอาชีพทำนาของชาวไทยพุทธภาคใต้เป็นอย่างมาก โดยเชื่อกันว่า “แม่โพสพ” มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการทำนา ซึ่งเป็นความเชื่อที่สอดคล้องกับความเชื่อของชาวนาไทยในภูมิภาคอื่นทั่วไป นอกจากนี้แล้ว ชาวนาไทยพุทธภาคใต้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีอื่น ๆ อีกหลายคนที่คิดว่าเกี่ยวข้องกับอาชีพทำนา เพียงแต่เป็นความเชื่อในชั้นรอง ๆ ลงมา เช่น แม่ธรณี เจ้าที่นา เป็นต้น ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวนาไทยพุทธภาคใต้จึงให้ความสำคัญกับ “แม่โพสพ” เป็นหลัก จะมีการประกอบพิธีกรรมหลายอย่างเกี่ยวกับการทำนาอันเป็นการแสดงออกถึงการเคารพนับถือต่อแม่โพสพโดยตรง โดยในการประกอบพิธีกรรมนั้นชาวนาจะมีวัตถุประสงฆ์หลักเพื่อวิงวอนขอให้แม่โพสพตลอดจนผีอื่น ๆ ที่เชื่อว่าเกี่ยวข้องกับการทำงาน ได้ช่วยคลอบคลอให้การทำงานดำเนินไปด้วยดี ไม่มีสิ่งใดมาเป็นอุปสรรคขัดขวางช่วยให้ต้นข้าวมีความเจริญงอกงามด้วยดี และในขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อแม่โพสพที่ได้ช่วยอำนวยความสะดวกกล่าว เนื่องจากชาวนามีความเชื่อเกี่ยวกับ “แม่โพสพ” เป็นอย่าง

¹ วรณี พุทธาวุฒิไกร. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. 2523 หน้า 46-47

มาก จึงจัดให้มีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนามากมายในหลายขั้นตอนดังกล่าวแล้ว พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาที่สำคัญๆ ของชาวไทยพุทธภาคใต้ ได้แก่ พิธีแรกนา พิธีแรกหว่านข้าว พิธีสวดนา พิธีแรกเก็บข้าว พิธีกินข้าวใหม่ และพิธีลาซัง พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น

ความจริงแล้วความเชื่อเกี่ยวกับ“แม่โพสพ” ไม่ได้มีการเชื่อถือกันเฉพาะแต่ในกลุ่มชาวนาเท่านั้น หากแต่เป็นความเชื่อของชาวไทยภาคใต้ทั่วไปแม้ในกลุ่มที่มีได้ประกอบอาชีพทำนาก็ตาม เนื่องจากข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทยทั่วไปและชาวไทยภาคใต้ ประกอบกับการที่ได้รับการสืบทอดกันต่อ ๆ มาว่า “แม่โพสพ” เป็นผีประจำต้นข้าวคนทั่วไปจึงมีความเชื่อในเรื่องของ “ขวัญข้าว” นั่นก็คือความเชื่อเกี่ยวกับ “แม่โพสพ” นั่นเอง

บทบาทของ “ผี” ในการประกอบอาชีพประมง ภาคใต้มีสภาพภูมิศาสตร์เป็นคาบสมุทร จึงทำให้ชาวภาคใต้ส่วนหนึ่งประกอบอาชีพประมงมากกว่าในภูมิภาคอื่น โดยมีการประกอบอาชีพนี้กันมากทั้งทางภาคใต้ฝั่งทะเลตะวันออกและฝั่งทะเลตะวันตก ประมวล ศิริพันธ์แก้ว ได้กล่าวถึงการประกอบอาชีพนี้ไว้ว่า

อาชีพนี้มีความเสี่ยงสูงมาก เพราะต้องเดินทางไปในท้องทะเลอันกว้างใหญ่ไพศาล เต็มไปด้วยอันตรายจากคลื่นจัด ลมแรง สัตว์ร้าย และการหลงทิศทาง ในช่วงเวลาที่ผู้คนยังมีความรู้เกี่ยวกับทะเลน้อยมาก ย่อมมีความหวาดกลัวภัยอันตรายที่ไม่อาจคาดเดาได้นี้ก็ถึงความอยู่รอดของชีวิตและต้องการกำลังใจ ความเชื่อและพิธีกรรมจึงเข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ มีการถ่ายทอดและยึดถือปฏิบัติสืบต่อมา¹

ชาวประมงไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ตลอดจนชาวเรือหรือผู้ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเรือโดยทั่วไป จะมีความเชื่อเกี่ยวกับ “แม่ย่านาง” ว่าเป็นผีที่มีบทบาทสำคัญต่อการประกอบอาชีพประมง การแสดงออกตามความเชื่อนี้จะปรากฏให้เห็นเด่นชัดมาก นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีอื่น ๆ ที่คิดว่าเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพประมงด้วย เช่น ผีเล (ผีทะเล) เป็นต้น ชาวประมงจะมีการประกอบพิธีกรรม เช่น สรงบูชาแม่ย่านางเป็นประจำทั้งในช่วงก่อนออกเรือและหลังจากกลับจากการประมงแล้ว ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

นอกจากความเชื่อเรื่อง “แม่โพสพ” และ “แม่ย่านาง” ที่เข้ามามีบทบาทในการประกอบอาชีพทำนาและอาชีพประมงดังกล่าวแล้ว ชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธภาคใต้ยังมี

¹ ประมวล ศิริพันธ์แก้ว. เทคโนโลยีในการประมงน้ำเค็ม. 2524. หน้า 65.

ความเชื่อเรื่องบทบาทของผีในการประกอบอาชีพอื่น ๆ ด้วย เช่น ความเชื่อเรื่อง “นางกวัก” ในการประกอบอาชีพค้าขาย หรือความเชื่อเกี่ยวกับผีทั่วไปในการประกอบอาชีพอื่น ๆ เป็นต้น

บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพสุขภาพ

ความเชื่อเรื่องผีเข้ามามีบทบาทในการดูแลสุขภาพของมนุษย์มานานแล้ว โดยเฉพาะในกลุ่มคนไทยในสมัยโบราณมีความเชื่อเรื่องนี้ค่อนข้างสูง โดยเชื่อกันว่า “ผี” นอกจากจะมีอำนาจบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง น้ำท่วม แผ่นดินไหว ฯลฯ แล้ว ยังมีอำนาจต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตมนุษย์อีกด้วย เช่น การเกิด การเจ็บป่วย การตาย เป็นต้น ดังนั้นเมื่อโรคร้ายไข้เจ็บต่าง ๆ เกิดขึ้นกับคน ก็เชื่อว่าเกิดจากอำนาจของผี จึงมีการเซ่นไหว้บูชาผีหรือจัดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อรักษาให้โรคร้ายหายไป และแม้ว่าในเวลาต่อมาเมื่อวิทยาศาสตร์และการแพทย์สมัยใหม่เจริญขึ้นแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผีกับการดูแล สุขภาพของมนุษย์ก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่มาก โดยเฉพาะในสังคมชนบททั่วไป

ชาวไทยพุทธภาคใต้ก็มีความเชื่อในเรื่องนี้คล้ายคลึงกับคนไทยในภูมิภาคอื่น ๆ เพียงแต่อาจมีความแตกต่างกับไปบ้างตามแต่ละท้องถิ่น ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีคนป่วยไข้หนักจนยากแก่การรักษาไม่ว่าจะเป็นการรักษาตามแบบพื้นบ้านหรือการแพทย์สมัยใหม่ก็ตาม ชาวบ้านก็จะเชื่อกันว่าน่าจะเป็นเพราะ “ถูกผีทำ” หรือเมื่อคนไข้บางคนถึงกับพูดจาเพ้อเจ้อจนเสียจริต ชาวบ้านก็มักจะมองกันว่าคนนั้น “ถูกผีเข้า” ในการรักษาพยาบาลตามแบบพื้นบ้านนั้นมีการใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธีเข้าประกอบกัน ที่เป็นวิธีการหลัก ๆ ได้แก่ การรักษาด้วยสมุนไพร การรักษาด้วยวิธีกายภาพบำบัด และการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ ซึ่งเรื่องของไสยศาสตร์ก็คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผีนั่นเอง ดังที่ เสรี พงศ์พิศ ได้กล่าวไว้ว่า

ไสยศาสตร์ คือ วิชาและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับ “การใช้” (manipulation) อำนาจลึกลับในธรรมชาติ เพื่อประโยชน์และโทษของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีวิธีการ เครื่องมือ และเป้าหมาย เฉพาะหน้าที่ชัดเจนได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาแต่โบราณ

ในความหมายที่กว้างออกไป ไสยศาสตร์อาจรวมความไปถึงเรื่องผี โหราศาสตร์ การรักษาแผนโบราณ และเรื่องต่างๆ ที่คนเชื่อและถือปฏิบัติที่วิทยาศาสตร์ไม่อาจพิสูจน์ได้¹

¹ เสรี พงศ์พิศ. “ไสยศาสตร์,” ใน คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. 2542.

ในการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์นั้นอาจจะมีการใช้เวทย์มนตร์คาถา น้ำมันนตร์ ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวข้องกับเรื่องของ “อำนาจผี” เวทย์มนตร์คาถา น้ำมันนตร์ เป็นเพียงเครื่องมือทางไสยศาสตร์ที่นำมาใช้เพื่อจัดการอำนาจผีร้ายที่ทำให้คนเจ็บไข้ได้ป่วย และในการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์นั้นก็มีการวิงวอนให้อำนาจของผีดีช่วยคุ้มครองรักษาคนป่วยด้วย ผีจึงมีบทบาทในการดูแลรักษาสุขภาพของผู้ป่วยได้อย่างเห็นได้ชัดจากการรักษาแบบพื้นบ้าน ซึ่งวิธีการเช่นนี้ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ไม่น้อยในกลุ่มคนไทยพุทธ โดยเฉพาะที่อยู่ในชนบทภาคใต้

ความเชื่อเรื่องอำนาจ “ผี” เข้ามามีบทบาทต่อการดูแลรักษาสุขภาพของคนนั้นมิได้มีเฉพาะ กรณีที่มีคนเกิดเจ็บป่วยไข้เท่านั้น แต่ยังปรากฏให้เห็นความเชื่อนี้ในช่วงวัยทารกด้วย โดยชาวบ้านจะเชื่อกันว่า “แม่ซื่อ” เป็นผีประจำตัวเด็กทารกทุกคน ผีแม่ซื่อจะคอยคุ้มครองรักษาเด็กทารกให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังนั้นพ่อแม่หรือผู้ปกครองจึงต้องให้ความเคารพนับถือต่อผีแม่ซื่อ และมีการเซ่นไหว้บูชาตามความเหมาะสมเพื่อขอให้ผีแม่ซื่อช่วยคุ้มครองเด็กทารกที่เป็นลูกหลานของตน โดยเฉพาะเมื่อเด็กทารกคนใดมีสุขภาพอ่อนแอ เจ็บไข้ได้ป่วย เมื่ออาหาร เลี้ยงยาก พ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือญาติพี่น้องก็มักจะรำลึกถึงผีแม่ซื่อ และทำพิธีเชิญผีแม่ซื่อให้มาช่วยคุ้มครองและบริบาลรักษาเด็กทารกคนนั้นเป็นกรณีพิเศษ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยพุทธภาคใต้จึงมีบทบาทในการดูแลรักษาสุขภาพของคนตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ

ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” เป็นความเชื่อที่มีมานานช้านานในสังคมไทยและปรากฏอยู่อย่างกว้างขวาง ในปัจจุบันคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ ก็ยังคงมีความเชื่อในเรื่องนี้กันอยู่ทั่วไป ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” มักจะสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่อง “ผี” หรือ “วิญญาณ” โดยชาวบ้านจะเชื่อกันว่า “ขวัญ” เป็นอำนาจลึกลับที่ไม่มีตัวตน แต่เป็นสิ่งที่สิงอยู่ในคนทุกคน ตลอดจนมีอยู่ในสัตว์ พืช และสิ่งของบางอย่างที่มีคุณค่าต่อมนุษย์อย่างกว้างขวาง เช่น ขวัญวัว ขวัญควาย ขวัญข้าว ขวัญเรือน เป็นต้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525¹ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ขวัญ” ไว้ว่ามีสองความหมาย คือ ความหมายแรก หมายถึง ผมหหรือขนที่ขึ้นเวียนเป็นก้นหอย ส่วนความหมายที่สอง หมายถึง สิ่งมงคล ความดี เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน นิยมกันว่ามีอยู่ประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิดมา ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบาย จิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสียขวัญ ขวัญก็ออกจากร่างไปเสีย ซึ่งเรียกว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. 2525. หน้า 131.

หรือขวัญเสีย เป็นต้น จะทำให้คนคนนั้นได้รับผลร้ายต่าง ๆ และถ้าคนใดเป็นคนที่ดีใจง่ายก็เรียกว่า ขวัญอ่อน เป็นต้น

เมื่อคนใดตกอยู่ในภาวะขวัญหาย ขวัญเสีย หรือแม้กระทั่งขวัญอ่อน ก็มักจะจัดให้มีพิธี “เรียกขวัญ” ให้มาอยู่กับเนื้อกับตัวของผู้นั้น และบางครั้งก็เป็นการกระทำเพื่อ “บำรุงขวัญ” ให้ดีขึ้นอีก เพื่อให้สามารถกระทำกิจการต่าง ๆ ได้เป็นผลดี และชีวิตมีความสุข เป็นต้น การที่ในภาษาไทยมีการใช้กลุ่มคำที่เกี่ยวกับ “ขวัญ” มากเช่นนี้ เป็นเครื่องบ่งชี้ได้อย่างหนึ่งว่า ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” เป็นความเชื่อที่มีมาช้านานและเชื่อกันอย่างกว้างขวางมากเรื่องหนึ่งในสังคมไทย

ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อเรื่องว่า “ขวัญ” เป็นพลังอำนาจลึกลับที่ไม่อาจมองเห็นตัวคนได้ แต่มีอิทธิพลหรือส่งผลกระทบต่อชีวิตจิตใจของมนุษย์เป็นอย่างมาก ทำให้มีกำลังใจหรือเสียกำลังใจในการคิดและกระทำกิจกรรมต่าง ๆ มีชีวิตอยู่อย่างสิ้นหวังหรือมีหวัง ชาวไทยพุทธภาคใต้โดยทั่วไปจึงนำเอาเรื่องของ “ขวัญ” มาเชื่อมโยงสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่อง “ผี” หรือ “วิญญาณ” จนยากที่จะแยกเรื่องเหล่านี้ออกกันได้อย่างเด็ดขาด ชาวไทยพุทธภาคใต้บางคนจึงเชื่อว่า “ขวัญ” กับ “ผี” เป็นเรื่องเดียวกัน เป็นคำที่ใช้แทนกันได้ แต่บางคนก็เชื่อว่า “ขวัญ” กับ “ผี” เป็นคนละเรื่องกัน เพียงแต่มีความคล้ายคลึงกันและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นอย่างมากเท่านั้น “ขวัญ” มีหนึ่งเดียวและสถิตประจำตัวคน สัตว์ พืช สิ่งของ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วน “ผี” มีหลายคนหลายชนิด ผู้คนมักนึกคิดรูปร่างแตกต่างกันไปตามความเชื่อ มีทั้งที่สถิตอยู่ที่สิ่งหนึ่งสิ่งใดแน่นอน และเร่ร่อนไร้ที่สถิต แต่ชาวบ้านก็เชื่อว่าทั้ง “ขวัญ” และ “ผี” ต่างก็มีพลังอำนาจที่มีบทบาทต่อความเป็นไปในชีวิตมนุษย์ และคนไทยพุทธภาคใต้จำนวนมากก็มีความเชื่อว่า “ผี” มีบทบาทสำคัญบทบาทหนึ่งคือการสร้างขวัญและกำลังใจ ให้แก่มนุษย์

ชาวไทยพุทธภาคใต้โดยทั่วไปเชื่อกันว่าโดยปกติแล้ว “ขวัญ” จะมียู่ประจำตัวคนทุกคนมาตั้งแต่แรกเกิด เป็นสิ่งที่เปี่ยมมงคลแก่ชีวิต ผู้ที่มีขวัญดีจะเป็นคนที่สามารถทำอะไรได้ดี มักจะประสบความสำเร็จในชีวิตด้วยดี และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุข ส่วนคนที่ขวัญเสียหรือขวัญหนีจะเป็นคนที่ไม่สามารถทำอะไรได้ดี รู้สึกเบื่อหน่ายชีวิต รู้สึกผิดหวัง และสิ้นหวังไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุขเหมือนคนทั่วไป

ความเชื่อเกี่ยวกับบทบาทของผีในการสร้างขวัญหรือบำรุงขวัญนี้ได้กระทำเป็นพิธีกรรมกันมาตั้งแต่ชีวิตในวัยทารกหรือวัยเด็ก โดยเชื่อกันว่าเด็กทารกทุกคนจะมีผีประจำตัวที่เรียกกันว่า “แม่ซ้อ” คอยคุ้มครองรักษาอยู่ ซึ่ง พ่วง บุขรารัตน์¹ ได้กล่าวถึงแม่ซ้อไว้ว่า แม่ซ้อเป็นผีประจำ

¹ พ่วง บุขรารัตน์. “เชิญแม่ซ้อ : ความเชื่อ,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 5. 2542. หน้า 2173.

ตัวเด็กทารก คอยดูแลรักษาและรักใคร่เด็กทารกมาก ชอบหยอกล้อเล่นกับเด็กตามวิสัยของผี และปรีชา นุ่นสุข พูนศรี รัตนหิรัญ และมงคลศรี สมเหมือน ได้กล่าวถึงการทำขวัญเด็กโดยการเชิญแม่ชื่อไว้ว่า

หลังจากทำพิธีนำเด็กลงเปลแล้ว หากเด็กเกิดเจ็บป่วยหรือขวัญไม่ดีไม่ว่าด้วยประการใดๆ เช่น ร้องให้อยู่เสมอ นอนไม่หลับ ชักกระตุก และตกใจง่าย เป็นต้น แสดงว่าขวัญเด็กผุดปกติไปจึงเกิดอาการเช่นนั้น หากเด็กเกิดอาการเช่นนั้นไม่ว่าในระยะใด ตั้งแต่ทำพิธีลงเปลแล้ว 4 วัน จนถึงเด็กอายุ 15 ปี ต้องทำพิธีแม่ชื่อและทำขวัญเด็ก¹

ความเชื่อเรื่องผีมีบทบาทในด้านการสร้างขวัญและกำลังใจปรากฏให้เห็นในทุกวัยทุกช่วงของชีวิต นอกจากในช่วงวัยเด็กทารกดังกล่าวแล้ว ชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ยังอาศัยอำนาจผีให้เข้ามาช่วยสร้างขวัญและกำลังใจอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในภาวะที่ชีวิตดำรงกำลำบาก หรือต้องทำกิจการใดๆ ที่เป็นการแข่งขันหรือเสี่ยงภัย เช่น การสอบแข่งขัน การต่อสู้กับศัตรู การที่ทหารจะต้องออกไปรบ เป็นต้น ซึ่งบทบาทของผีในด้านการสร้างขวัญและกำลังใจนี้ ผู้เชื่อถืออาจจะปฏิบัติเพียงการระลึกถึงผีที่ตนเชื่อถือพร้อมกับกับการขออ้อนวอนในใจหรือประกอบเป็นพิธีกรรมก็ได้

บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล

ความเชื่อเรื่องผีแสดงให้เห็นถึงการยอมรับในพลังอำนาจเหนือธรรมชาติว่ามีอยู่จริง และสามารถที่จะบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ทางธรรมชาติและในชีวิตมนุษย์ ซึ่งพลังอำนาจนี้ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ก็จริง แต่ก็ได้รับการยอมรับจนเกาะฝังแน่นหนาอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์มานานจนถึงปัจจุบัน จากการศึกษาที่คนบางคนมีความเชื่อประกอบกับได้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมอันเนื่องด้วยความเชื่อดังกล่าว จึงได้พยายามหาวิธีการที่จะให้ตนเองได้มีพลังอำนาจเช่นนั้นบ้าง เพื่อจะได้มีพลังอำนาจเหนือคนอื่นจนเป็นที่เชื่อถือยำเกรงแก่คนทั่วไป อีกทั้งสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากอำนาจนั้นได้หลากหลายตามที่ตนต้องการ จึงทำให้เกิดพิธีกรรม “ทรงเจ้าเข้าผี” ในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นมาในสังคม เพื่อเชื่อมโยงอำนาจผีมาสู่อำนาจ

¹ ปรีชา นุ่นสุข พูนศรี รัตนหิรัญ และมงคลศรี สมเหมือน. “การเกิด : วัฒนธรรมไทยพุทธ,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1. 2542. หน้า 332.

ของคนในลักษณะที่เชื่อกันว่าเป็น “ร่างทรง” จึงทำให้เกิดเป็นความเชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ผีมีบทบาทในการสร้างพลังอำนาจให้แก่คนด้วย

ชาวไทยพุทธภาคใต้จำนวนไม่น้อยที่มีความเชื่อในเรื่องการทรงเจ้าเข้าผี โดยมีความเข้าใจกันทั่วไปว่าถึงที่คนทรงหรือร่างทรงแสดงออกมาในขณะที่กำลังทรงเจ้าเข้าผีอยู่นั้น เป็นอำนาจของผี มิใช่เป็นอำนาจของคนที่เป็นร่างทรง เมื่อเสร็จสิ้นการทำพิธีทรงเจ้าเข้าผีและผีออกจากร่างคนทรงไปแล้ว คนทรงคนนั้นก็จะเป็นคนปกติทั่วไป การทรงเจ้าเข้าผีมีทั่วไปในภาคใต้ แต่ที่เป็นที่กล่าวขานกันมากคือที่จังหวัดตรัง และนครศรีธรรมราช เมื่อคนใดเป็นร่างทรงที่ทรงเจ้าเข้าผีอยู่เป็นประจำคนนั้นก็มักจะเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในท้องถิ่นนั้น และอาจรู้จักไปถึงท้องถิ่นใกล้เคียงด้วย เกี่ยวกับเรื่องนี้ พวงเล็ก นาคพล¹ ซึ่งเป็นร่างทรงที่รู้จักกันดีคนหนึ่งในอำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง ได้เล่าว่าการทรงเจ้าเข้าผีเป็นเรื่องที่มีมานานในภาคใต้ พิธีนี้มีความซับซ้อนหลายขั้นตอน บางคนก็มีความเชื่อ แต่บางคนก็ไม่เชื่อ และบางคนก็เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง แต่คนสองพวกหลังนี้เมื่อเห็นมีการทรงเจ้าเข้าผีก็มักจะอดไม่ได้ที่จะเข้าไปดูและอยากให้ร่างทรงที่กำลังทรงเจ้าเข้าผีอยู่ในขณะนั้น ได้ทำนายทายทักหรือช่วยแก้ปัญหาบางอย่างให้แก่คนด้วย ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาททางสังคมในอีกมิตินึงของความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเกี่ยวกับบทบาทของผีในการสร้างพลังอำนาจแก่บุคคลนั้นนอกจากจะปรากฏในพิธีกรรมการทรงเจ้าเข้าผีดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏในลักษณะของการแสดงความสามารถในการกำกับและสั่งการให้ผีไปกระทำการต่าง ๆ ตามคำสั่งของผู้บังคับด้วย เป็นการใช้ไสยศาสตร์กำกับควบคุมผีอีกชั้นหนึ่ง มิใช่ใช้ตนเองเป็นร่างทรงของผีดังกล่าวแล้ว ผู้ที่จะกำกับควบคุมผีจนสามารถสั่งการหรือใช้ผีได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีคาถาอาคมแก่กล้ามากจึงจะสามารถกระทำเช่นนั้นได้ ในวัตถุประสงค์เช่นนี้อาจจัดกระทำขึ้นเป็นพิธีกรรมหรือไม่ก็ได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้มีอยู่บ้างในภาคใต้ แต่ก็ไม่มากนัก ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผีในการส่งเสริมพลังอำนาจแก่บุคคลอีกทางหนึ่ง ดังเช่นการทำพิธีเชิญนางไม้ ซึ่ง พ่วง บุขรรัตน์ ชาวบ้านจังหวัดพัทลุง ได้กล่าวถึงพิธีกรรมนี้ไว้ตอนหนึ่งว่า

เชิญนางไม้ เป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ของหมอผีเกี่ยวกับการติดต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติคือภูตผีที่เรียกว่า “นางไม้” หรือรุกขเทวี ขอให้นางช่วยทำสิ่งที่ผู้ติดต่อดังกล่าวเป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อในอำนาจของภูตผีกับพุทธานุภาพ โดยการ

¹ พวงเล็ก นาคพล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 58 ถนนวิเศษกุล อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง.

นำเอาพหุฐานภาพมาเป็นเครื่องปกป้องคุ้มครองตนให้รอดพ้นจากอิทธิฤทธิ์ร้ายของภูต และหาวิธีการกำราบให้ภูตเหล่านั้นอยู่ภายใต้อำนาจของตน คอยรับใช้ให้ความช่วยเหลือคนต่อไป เชื่อว่าไม่มีนางไม้ชอบสิงสถิตอยู่และมีอิทธิฤทธิ์มากมักเป็นไม้ตะเคียนต้นใหญ่ ๆ ชาวบ้านทั่วไปเชื่อว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวมีอยู่จริง ในปัจจุบันในภาคใต้ยังมีบุคคลที่สามารถติดต่อกับนางไม้เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวอยู่ เช่น นายสมนึก บุญสุวรรณ บ้านเลขที่ 88 ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ตำบลสามตำบล อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น ตามปกติการเชิญนางไม้กระทำเพื่อขอให้นางไปทำร้ายศัตรูของผู้เชิญหรือของผู้ที่มาขอร้องให้ศัตรูเจ็บไข้ได้ป่วยในลักษณะต่าง ๆ หรืออาจทำให้ถึงกับเสียชีวิตได้แล้วแต่คำสั่งของหมอผีผู้เชิญ¹

บทบาทความเชื่อเรื่องผีในการสร้างเสริมพลังอำนาจให้กับบุคคลนี้จะเกิดขึ้นกับบุคคลบางคนที่เท่านั้น แต่อาจมีผลกระทบในระดับกว้างกับคนอื่น ๆ หลายคนในสังคม และมักจะเป็นบทบาทที่คนทั่วไปรู้สึกกลัว เนื่องจากคนที่ได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจเช่นนี้อาจจะก่อให้เกิดผลร้ายผลดีต่อผู้อื่นได้ง่าย ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ทรงอำนาจเช่นนั้นจะเป็นผู้มีจิตใจในทางดีหรือร้ายมากกว่า

บทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย

ความเชื่อเรื่องผีได้เข้ามามีบทบาทด้านการเสี่ยงโชคเสี่ยงทายของมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจาก “การเสี่ยง” เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ไม่มีความมั่นใจในความสามารถของตน รวมทั้งผลที่จะเกิดขึ้น ผู้เสี่ยงเองจึงไม่ค่อยหวังผลอย่างเต็มที่ต่อการกระทำนั้น ๆ เพราะรู้ดีว่าการล้มเหลวกับการประสบผลสำเร็จดังหวังมีโอกาสที่จะเป็นไปได้ทั้งสองทาง ในการเสี่ยงบางครั้งก็มีแนวโน้มว่าจะผิดพลาดล้มเหลวมากกว่า แต่ในบางครั้งก็มีแนวโน้มว่าจะประสบผลสำเร็จดังหวังมากกว่า แต่อย่างไรก็ตาม ผลของการเสี่ยงอาจเป็นคนละทางกับที่คาดการณ์ตามแนวโน้มนั้น ๆ ก็ได้

ชาวไทยพุทธภาคใต้โดยทั่วไปมีลักษณะนิสัยที่โคเคนอย่างหนึ่งคือความเป็น “นักเลง” ซึ่ง สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์² ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า “นักเลง” ในความหมายอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมได้

¹ พวง บุขจรรัตน์. “เชิญนางไม้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 5. 2542. หน้า 2172.

² สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. “นักเลง,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 8. หน้า 3673.

นั่นหมายถึง คนที่มีน้ำใจ เป็นคนใจกว้าง กล้าได้กล้าเสีย มีความเฉียบขาด และรักศักดิ์ศรี จากบุคลิกเช่นนี้ทำให้คนได้ทั่วไปเป็นคนกล้าเสี่ยง ชาวไทยพุทธภาคใต้จึงนิยมเสี่ยงโชคกันมากไม่แพ้คนในภูมิภาคอื่น และสิ่งที่มักจะมาคู่กันคือการเสี่ยงทาย ประกอบกับชาวไทยพุทธภาคใต้ส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีกันอยู่มาก ดังนั้นเมื่อมีการเสี่ยงโชคเสี่ยงทายก็มักจะนึกถึงอำนาจของผี และวิงวอนขอให้อำนาจผีช่วยคลบบันดาลให้คุณได้ประสบความสำเร็จในการเสี่ยงโชคเสี่ยงทายครั้งนั้น ๆ การเสี่ยงโชคเสี่ยงทายนี้บางครั้งผู้เสี่ยงก็ฮ้อนวอนผีด้วยตนเอง เพียงแต่เป็นการระลึกถึงผีที่ตนนับถือ หรือการยกมือไหว้พร้อมกับระลึกถึงเทวดาที่ตนนับถือ หรือผีบรรพบุรุษ หรือวิญญาณพระสงฆ์ที่คนทั่วไปเคารพศรัทธาให้มาช่วยเหลือ แต่บางครั้งก็มีการทำพิธีกรรมบางอย่าง เช่น ผ่านทางพิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผี หรือผ่านทางพิธีกรรมอื่น ๆ ที่ตนเองผนวกเอาการวิงวอนให้ผีได้ช่วยเรื่องการเสี่ยงโชคเสี่ยงทายด้วย

ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยพุทธภาคใต้ได้เข้ามามีบทบาททางสังคมหลากหลายลักษณะดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนี้แล้วความเชื่อเรื่องผียังมีบทบาทในลักษณะอื่น ๆ อีกมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าใครจะเชื่อถือศรัทธาและหวังให้อำนาจผีเข้ามาช่วยเหลือเกื้อกูลตนในทางใด และเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือถึงแม้ว่าโลกจะมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสูงอย่างเช่นปัจจุบัน แต่ความเชื่อเรื่อง “ผี” ก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่อย่างเด่นชัดในสังคมทั่วไปรวมทั้งในสังคมคนไทยในทุกวันนี้ โดยเฉพาะในสังคมชาวไทยพุทธภาคใต้นั้นความเชื่อเรื่อง “ผี” ยังคงมีอยู่อย่างเหนียวแน่นมาก จนดูเหมือนว่าเป็นระบบความเชื่อที่อยู่เคียงคู่กับวิถีชีวิตของคนไทยกลุ่มนี้ที่เดียว ซึ่งทำให้เห็นว่าระบบความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือกาลเวลาและปรากฏการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

บทที่ 5

บทย่อ สรุปผล และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

การศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้” ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย และวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

1.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

2. ขอบเขตของการวิจัย

2.1 ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล เนื่องจากการวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้” เป็นการศึกษาที่มีขอบข่ายกว้างขวางทั้งในแง่ของประเด็นศึกษาและเขตพื้นที่ศึกษา ซึ่งผู้วิจัยมุ่งนำเสนอผลการวิจัยเชิงวิเคราะห์เพื่อให้เห็น “ภาพรวม” ของความเชื่อดังกล่าวของชาวไทยพุทธในภาคใต้ ดังนั้นเพื่อให้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้หลากหลายและครอบคลุมทั้งในประเด็นศึกษาและเขตพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยจึงได้จำแนกแหล่งข้อมูลเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1.1 แหล่งข้อมูลเอกสาร เป็นเอกสารที่เป็นผลงานวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้

2.1.2 แหล่งข้อมูลภาคสนาม เป็นแหล่งข้อมูลในพื้นที่ศึกษาซึ่งผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลในบางพื้นที่ของบางจังหวัดในภาคใต้ โดยใช้เกณฑ์อย่างกว้างเกี่ยวกับการกระจายตัวและการปรากฏความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบัน เขตพื้นที่ที่ใช้เป็นแหล่งข้อมูลหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เช่น สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช ปัตตานี ภูเก็ต เป็นต้น

นอกจากนี้และอาจมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในเขตพื้นที่อื่นเข้าประกอบบ้างตามที่เห็นสมควร โดยการใช้วิธีสัมภาษณ์และสังเกตเป็นวิธีการหลัก

2.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้

2.2.1 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ผู้วิจัยได้จำแนกขอบเขตออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

2.2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

2.2.1.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี

2.2.2 บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ผู้วิจัยจะจำแนกขอบเขตออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ตามบทบาทที่ปรากฏในสังคม ดังนี้

2.2.2.1 บทบาทเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

2.2.2.2 บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

2.2.2.3 บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ

2.2.2.4 บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ

2.2.2.5 บทบาทเกี่ยวกับการสร้างพลังอำนาจของบุคคล

2.2.2.6 บทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงทาย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนามด้วยวิธีการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) และการสนทนากลุ่ม (Group Discussion) ประกอบกับการศึกษาเอกสาร (Documentary Analysis) ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

3.1 ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เป็นการสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาจากแหล่งเอกสารต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการกำหนดกรอบความคิด และใช้เป็นข้อมูลประกอบในการเขียนเค้าโครงวิจัย

3.2 ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต เป็นหลัก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ ในการสัมภาษณ์จะใช้วิธีการบันทึกเสียงลงในแถบบันทึกเสียงและจดบันทึกตามความเหมาะสม ประกอบกับเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นและพื้นที่ศึกษา

3.3 ชั้นจัดกระทำกับข้อมูล ผู้วิจัยจะดำเนินการตามลำดับดังนี้

3.3.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกต และที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารมา จำแนกหมวดหมู่และจัดระบบตามวัตถุประสงค์และขอบเขต เนื้อหาที่กำหนดไว้

3.3.2 ตรวจสอบความชัดเจนและความสมบูรณ์ของข้อมูลเพื่อเก็บข้อมูลเสริม ในเนื้อหาส่วนที่ยังไม่ชัดเจน และขาดความสมบูรณ์

3.3.3 นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ตามประเด็นศึกษาที่กำหนดไว้

3.4 ชั้นนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยจะนำเสนอรายงานผลงานวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

สรุปผล

การวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้” ปรากฏผลการวิจัยสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ของชาวไทยนับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ จากการศึกษาพบว่าชาวไทยกลุ่มนี้มีความเชื่อเรื่องผีมาช้านานเช่นเดียวกับชาวไทยในภูมิภาคอื่น ๆ เพียงแต่อาจจะเพี้ยนหรือท้องถิ่นบ้างตามแต่ละท้องถิ่น และในกลุ่มชาวไทยพุทธภาคใต้ด้วยตนเองก็มีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีที่แตกต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีความเชื่อถือในด้านหลัก ๆ ตรงกัน ความเชื่อเรื่อง “ผี” ของคนไทยพุทธภาคใต้มีหลากหลายและพิศดารมาก โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” ชนิดต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่คนในปัจจุบันยังคงได้ยินชื่ออยู่ และไม่ได้ยินชื่อแล้ว ผีต่าง ๆ เหล่านี้เช่น ผีกะ ผีกองกอย ผีโฆมค ผีเจ้าเสน ผีจีน ผีดำ ผีครุหมอม ผีนางตะเคียน ผีนางคานี ผีโป่ง ผีโป่งค่าง ผีเปรต ผีพราย ผีบ้าน ผีนางไม้ ผีแม่ย่านาง ผีแม่โพสพ ผีปู่โสม ผีทะเล ผีปราบ ผีหลังกลวง เป็นต้น ผีชนิดต่าง ๆ เหล่านี้มีทั้งผีดีและผีร้ายที่ให้คุณและโทษต่อมนุษย์ได้ต่าง ๆ นานา นอกจากนั้นยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ เจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าห้วย รุกขเทวดา เทพารักษ์ เป็นต้น ตลอดจนถึงความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าต่าง ๆ เช่น เทวดา พระอินทร์ พระพรหม เป็นต้น ซึ่งในทางวิชาการแล้วก็ถือว่าเทพเจ้าเหล่านี้เป็นผีประเภทหนึ่งนั่นเอง เนื่องจากเป็นเรื่องของวิญญาณที่ไม่อาจเห็นตัวตนได้ แต่เชื่อกันว่ามีพลังอำนาจในการคลบบันดาลให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้เช่นเดียวกับผีทั่วไป เมื่อพิจารณาจากความเชื่อเรื่องผีของคนไทยภาคใต้กลุ่มนี้แล้ว พอดีจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผีชั้นสูง เช่น เทวดา นางฟ้า พระอินทร์ พระพรหม เป็นต้น ผีชั้นกลาง เช่น ผีประจำทรัพย์ภคกรรมชาติ (เช่น เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าห้วย แม่ธรณี แม่คงคา เป็นต้น) ผีประจำ

ทรัพย์สินที่มนุษย์ผลิตหรือสร้างขึ้น (เช่น แม่โพสพ แม่ย่านาง เป็นต้น) ผีประจำที่อยู่อาศัย (เช่น ผีเรือน ผีบ้าน ผีเมือง เป็นต้น) ผีบรรพบุรุษ (ซึ่งชาวภาคใต้มักจะเรียกว่า “ทวด”) ผี วิญญาณ (ผีของผู้ประกอบคุณงามความดีไว้ให้แก่สังคมมากมายเมื่อครั้งยังมีชีวิต ซึ่งอาจจะเป็น ขรรษาหรือนักบวช) เหล่านี้เป็นต้น

2. พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือ “ผี” ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ความเชื่อ เรื่องผีได้ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายในสังคมของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ซึ่งเมื่อประมวลวิเคราะห์แล้วจะมีพิธีกรรมที่สำคัญและปรากฏอยู่แพร่หลายคือ “พิธีกรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ” ที่เด่นชัดคือพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับ “แม่โพสพ” และพิธีกรรมการประกอบอาชีพเกี่ยวกับการทำประมง ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับ “แม่ย่านาง” พิธีกรรมที่สำคัญและปรากฏแพร่หลายอีกประเภทหนึ่งคือ “พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต” ที่ปรากฏเด่นชัด เช่น พิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ พิธีกรรมชิงเปรต (ทำบุญเดือนสิบ) เป็นต้น

3. บทบาททางสังคมของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้ ชาวไทยพุทธภาคใต้มีความเชื่อว่า “ผี” มีพลังอำนาจมาก ความเชื่อเรื่อง “ผี” จึงได้เข้ามามีบทบาททางสังคมของชาวไทยกลุ่มนี้เป็นอย่างมากในหลากหลายลักษณะ ซึ่งส่วนมาจะเป็นบทบาทที่ชาวบ้านคาดหวังให้อำนาจผีช่วยคุ้มครองมนุษย์ เนื่องจากเรื่อง “ผี” ยังเป็นเรื่อง ลึกลับที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การคาดหวัง “บทบาท” จากอำนาจของผี ก็ยากที่จะเป็นเรื่องพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกัน แต่คนไทยภาคใต้กลุ่มนี้ก็มี ความเชื่อว่า “ผี” มีบทบาทในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจำแนกเป็นเรื่องสำคัญ ๆ ได้แก่ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ บทบาทเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ สุขภาพ บทบาทเกี่ยวกับการสร้างขวัญและกำลังใจ บทบาทเกี่ยวกับสร้างเสริมพลังอำนาจของบุคคล และบทบาทเกี่ยวกับการเสี่ยงโชคเสี่ยงภัย นอกจากนี้ยังมีบทบาทในด้านอื่น ๆ อีกมาก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละคนของในแต่ละท้องถิ่น บทบาททางสังคมจากความเชื่อเรื่องผี ดังกล่าว แม้จะยากแก่การพิสูจน์ก็จริง แต่ก็นับได้ว่าส่งผลกระทบต่อชีวิตและสังคมของชาวไทย ภาคใต้กลุ่มนี้เป็นอย่างมาก

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี กับบทบาททางสังคม ของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธในภาคใต้” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น มาช้านานและส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน จึงเป็นเรื่องที่ควรจะมีการ

ศึกษาในมิติต่าง ๆ อย่างกว้างขวางมากขึ้น เพราะจะทำให้เข้าใจถึงวิถีคิดของผู้คนในสังคมนั้นได้เป็นอย่างดี อันจะมีประโยชน์ต่อการนำข้อมูลนี้ไปประยุกต์ใช้ในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาสังคมนั้นได้อย่างเหมาะสมยิ่งขึ้น

2. ควรจะมีการศึกษาเฉพาะกรณีในระดับจุลภาคให้มากขึ้น ทั้งที่เป็นการศึกษาเฉพาะความเชื่อและพิธีกรรมหนึ่ง ๆ หรือเป็นการศึกษาเฉพาะท้องถิ่นเล็ก ๆ ท้องถิ่นหนึ่ง เพื่อจะได้เห็นภาพเฉพาะกรณีนั้น ๆ ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ควรจะมีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีในมิติต่าง ๆ ให้มากขึ้น ทั้งที่เป็นการเปรียบเทียบระหว่างความเชื่อและพิธีกรรมด้วยกันเอง และการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ศึกษา

4. ควรจะมีการวิเคราะห์ตีความความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีเพื่อให้เห็นถึงระบบคิขของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและสังคมให้มากขึ้น เพื่อจะได้เห็นว่าเรื่องดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่มี “ความหมาย” มากกว่าจะเป็นเรื่องของ “ความจริง” อาจจะทำให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมของมนุษย์ได้อย่างแท้จริงมากกว่าการมองแบบวิทยาศาสตร์

5. รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือพัฒนาสังคม ควรจะให้ความสนใจกับการนำเอาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีในมิติทางวัฒนธรรม ไปปรับใช้ในการกำหนดนโยบายและวางแผนเพื่อพัฒนาให้เหมาะสมกับสังคม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. “ข้อควรคำนึงในการวิจัยเรื่อง “วัฒนธรรมพื้นบ้านในการพัฒนา” ในสังคมไทย,” วารสารอักษรศาสตร์. 20(1): 139 ; มกราคม 2531.
- กลั่น คงเหมือนเพชร. “ผี : ความเชื่อในภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 10. หน้า 4747-4751. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- กิ่งแก้ว อัดถากร. “ลักษณะและพิธีกรรมในสังคมไทย,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ไทยศึกษา : อารยธรรม เล่ม 2. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2528.
- งามพิศ สัตย์สงวน. “ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และคตินชาวบ้านเกี่ยวกับข้าว,” ใน ข้าวกับวิถีชีวิตไทย. หน้า 77-110. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.
- จรัส พยัคฆราชศักดิ์. เอกสารการสอนไทยคดีศึกษา ศาสนา และลัทธินิยมท้องถิ่น. มหาสารคาม : โรงพิมพ์ปริคาการพิมพ์. ม.ป.ป.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คตินชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา, 2521.
- จิราภรณ์ ภัทรภานุภัทร. สถานภาพการศึกษาเรื่องคตินความเชื่อของไทย. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2523.
- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี. ชีวิตและการรู้จักตนเอง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- จรี จุลละเกศ. มานุษยวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2514.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. ผีอำนาย. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.
- . “ผี-เปรต วาทกรรมแห่งอำนาจหรือความหมาย,” ใน ไสยศาสตร์ครองเมือง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีธรรม, 2543.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไท. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- ชยันต์ วรรณะภูติ. “การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย,” ใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา. หน้า 21-51. อุทัย คลยเกษม (บรรณาธิการ). ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2536.
- ชวน เพชรแก้ว. “วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้กับสังคม,” ศรีวิชัย. 1(14): 117-126 ; กันยายน 2534.

- ชำนาญ รอดเหตุภัย และบุญยงค์ เกศเทศ. “คติความเชื่อประเพณี,” ใน คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา, 2519.
- คณัช ไชโยธา. ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2538.
- ไทรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2498.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. “ไสยศาสตร์ : ปรากฎการณ์ของสังคมไทย,” ใน ไสยศาสตร์ ครอบเมือง. กรุงเทพฯ : มุลนิธิวิถีทรรศน์, 2543.
- ทัศนีย์ ทานควณิช. คติชาวบ้าน. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2523.
- ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระ. เรื่องเหนือวิถีสามัญ : อิทธิปาฏิหาริย์เทวดา. กรุงเทพฯ : ธรรมคา, 2544.
- รวัช ปุณฺโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านอันสำคัญกับชีวิตในสังคมอีสาน,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ธิดา สารธยา. รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : กำเนิดและพัฒนาการ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2536.
- นฤมล หิณฺฐิระนันท์. “การประเมินสถานภาพไทศึกษา : ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรม,” จุฬาลงกรณ์. 17 (2) : 12 – 15 ; กุมภาพันธ์ 2541.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ผีไคร่ผีมัน,” มติชนรายวัน. 14 กุมภาพันธ์ 2540.
- . “วัฒนธรรมคือระบบความสัมพันธ์,” ศิลปวัฒนธรรม. 43–45 : กรกฎาคม 2532.
- ประคอง นิมนานเหมินทร์. “ความเชื่อบางประการของชาวลานนา,” ใน หนังสือที่ระลึกदानกัวน สลากเบญจอมบพิตร. ม.ป.ท., 2523.
- . “ผี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 8. หน้า 3781–37 กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. “พื้นฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคใต้,” ศิลปากร. 21 (5) : 30 – 41 ; มกราคม 2521.
- ประพนธ์ เกียรติศักดิ์ดวงศ์. “ผีปู่ตา กับความหลากหลายทางชีวภาพ,” โลกสีเขียว. 6 (1) : มีนาคม - เมษายน 2540.
- ประมวล ศิริผันแก้ว. เทคโนโลยีในการประมงน้ำเค็ม. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2524.

- ปราณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : บริษัท ศิลปวัฒนธรรม จำกัด, 2543.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2539.
- พรศักดิ์ พรหมแก้ว. “ขึ้นบ้านใหม่ : ประเพณี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2. หน้า 742-743. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- _____. “ทำบุญเดือนสิบ : ประเพณี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7. หน้า 3384-3395. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- _____. ฝึ : “อวิชา” หรือ “ปัญญา” ของมนุษย์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544.
- _____. “แม่ย่านาง,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 13. หน้า 6190-6192. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข. “ศาสนาและความเชื่อต่างๆ ของชุมชนโบราณในภาคใต้,” ใน รายงานการสัมมนาเรื่อง ประวัติศาสตร์-โบราณคดีศรีวิชัย. สุราษฎร์ธานี : วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, 2525.
- พ่วง นูรัตน์. “เซ็ญนางไม้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 5. หน้า 2172. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.
- พิน ดอกบัว. ปวงปรัชญากรีก. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2532.
- ภัททิยา ยิมเรวัต. “การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมด้านความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี,” ภาษาและวัฒนธรรม. 16(1) : 5-12 ; มกราคม-มิถุนายน 2540.
- ภิญโญ จิตต์ธรรม. “ความเชื่อ,” วารสารรามคำแหง. 2(2) : 54-72 ; กรกฎาคม 2518.
- _____. ความเชื่อ. สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2522.
- มณี พยอมยงค์. “ความเชื่อของคนไทย,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. หน้า 66-122. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- _____. วัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2529.
- วรรณิ พุทธาวุฒิไกร. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิทยาการ, 2523.

- ศรีศักร วัลลิโภคม. พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์
การพิมพ์, 2544.
- ศิริพร จิตะฐาน. “แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาในสังคม,” ใน เอกสารการสอน
ชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย หน่วยที่ 1-7 หน้า 7-15. นนทบุรี :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2533.
- สมเกียรติ คันสกุล. ประเพณีท้องถิ่นภาคใต้ : กรณีศึกษาประเพณีการทำขวัญ.
สุราษฎร์ธานี : วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, 2533. อัดสำเนา.
- สุริวงค์ พงศ์ใหญ่. “ความเชื่อของชาวดั้ง,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 2
หน้า 981-985. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์,
2542.
- _____. “ความเชื่ออันเนื่องแต่ลัทธิศาสนาของชาวดั้ง,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้
เล่ม 2. หน้า 998-1005. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทย
พาณิชย์, 2542.
- _____. ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2542.
- สุรียา สมทคุปต์ และคณะ. จากยอคห้วยถึงบึง : ศึกษอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากร
พื้นบ้านของชุมชนชาวนาอุบลน้ำชี. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี,
2536.
- _____. วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ช่วงผีฟ้อน” ของ “ลาวข้าวเจ้า” จังหวัด
นครราชสีมา. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2536.
- สุรียา สมทคุปต์ และพัฒนา กิติยาษา. “วัฒนธรรมคือรหัสความคิดที่ซ่อนอยู่ในหัวของมนุษย์,”
ใน ฮีตบ้านคลองเมือง. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2544.
- สุพัศรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรม : กำเนิดม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี. กรุงเทพฯ :
ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- เสรี พงศ์พิศ “ผี,” ใน คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2542.
- _____. “ไสยศาสตร์,” ใน คำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2542.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. “ประเภทความเชื่อ,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. พิมพ์
ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

- อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. “กรอบทฤษฎีกับงานสนาม : ส่องกระจกคู่ตัวเอง,” ใน คนใน : ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย. หน้า 1–21. ปรีดดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545.
- อนุমানราชชน, พระยา. การศึกษาเรื่องประเพณีไทย. โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2514.
- _____. วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2512.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- อริยานุวัตร เขมจารีเถระ, พระ. “คติความเชื่อของชาวอีสาน,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. หน้า 1–65. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. มิตินชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- _____. วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

บุคตานุกรม

บุคลากรกรม

กิตติ สติรวิศาลกิจ. บ้านเลขที่ 72/8 ถนนพัทลุง ตำบลบ่อทราย อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.

โกมิทร์ ชูแก้ว. บ้านเลขที่ 20/1 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.

ขจร ทองวิจิตร. บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 3 หมู่บ้านพองแดง ตำบลท่ายเหมือง อำเภอท่ายเหมือง จังหวัดพังงา

ชลธิช บุญยะวังด้ง. บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 13 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

ขุน สิงห์แก้ว. บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 13 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

ไข่ดำ นวลแก้ว. บ้านเลขที่ 122 หมู่ที่ 11 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

เคี่ยม สัตติทธิเสถียร. บ้านเลขที่ 58 ตำบลนารู อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี.

จำ แก่นแท่น. บ้านเลขที่ 33/5 หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.

จรัส รักเหล็ก. บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 4 ตำบลป่าแคว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

จำเริญ สักดิ์จันทร์. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

จิตร โสมปาน. บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.

จ้อย สยามพันธ์. บ้านเลขที่ 126 หมู่ที่ 11 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

ฉาบ กรทิพย์. บ้านเลขที่ 18 หมู่ที่ 6 ตำบลป่าแคว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

เฉวียง เพชรภาพ. บ้านเลขที่ 31/1 หมู่ที่ 3 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

ชวน เชี่ยวชาญ. บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 6 ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

ชวน ผสมทรัพย์ บ้านเลขที่ 26/1 หมู่ที่ 5 หมู่บ้านบ้านลิพอนใต้ ตำบลศรีสุนทร อำเภอถลุง จังหวัดภูเก็ต.

จับ ประศูใหญ่. บ้านเลขที่ 801 หมู่ที่ 4 ตำบลป่าแคว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

ชัยวุฒิ พิชกุล. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

เชย ฤทธิสุนทร. บ้านเลขที่ 217/1 หมู่ที่ 11 ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

เชย หนูแก้ว. บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
เชิดศักดิ์ ทองวิจิตา. บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 3 หมู่บ้านพุดแดง ตำบลท้ายเหมือง อำเภอ
ท้ายเหมือง จังหวัดพังงา.

ชัย ชูศรี. บ้านเลขที่ 43 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.
คำ ขุนทอง. บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
คูสิต รักษ์ทอง. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง
จังหวัดสงขลา

แดง ศรีขาว. บ้านเลขที่ 114 หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

คาด สังข์แก้ว. บ้านเลขที่ 97 หมู่ที่ 12 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

ทอง สยามพันธ์. บ้านเลขที่ 108 หมู่ที่ 11 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

ธัญยาภรณ์ ศรีสุข. สถาบันราชภัฏภูเก็ต อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต.

ธีรศักดิ์ รัตนะ. บ้านเลขที่ 75 ถนนไทรบุรี 39 ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัด
สงขลา.

นพพร นฤมล. บ้านเลขที่ 34 ตำบลชะบารัง อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี.

นอบ ผสมทรัพย์. บ้านเลขที่ 26/1 หมู่ที่ 5 หมู่บ้านลิพอนใต้ ตำบลศรีสุนทร อำเภอ
กลาง จังหวัดภูเก็ต

นิพนธ์ บุญสุวรรณ บ้านเลขที่ 176/2 ถนนนครนอก ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัด
สงขลา.

บันเทิง ทองวิจิตร. บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 3 หมู่บ้านพุดแดง ตำบลท้ายเหมือ อำเภอท้ายเหมือง
จังหวัดพังงา.

เนียม ศรีชนะ. บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

บุญล้อม เรืองจันทร์ บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 3 ตำบลรัฐสะมิแล อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัด
ปัตตานี.

บุญเลิศ ไครตบุตร. บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 3 หมู่บ้านพุดแดง ตำบลท้ายเหมือ อำเภอ
ท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

บุญเลิศ แสงสีคำ. บ้านเลขที่ 686 หมู่ที่ 3 ตำบลพะวง อำเภอเมืองสงขลา
จังหวัดสงขลา.

บุญเอิบ เล่งเล็ง. บ้านเลขที่ 3 หมู่ที่ 3 ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี.
ประคอง วิกุลกนก. บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 1 ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี.
ประชา ชูเทพย์. บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 3 ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.
ประคัม สิริรัตน์. บ้านเลขที่ 6/2 หมู่ที่ 3 ตำบลมิมิหรา อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง
ประทีน คงประโยชน์. บ้านเลขที่ 76/2 หมู่ที่ 5 ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัด
สงขลา.

ประทีป ทองวิจิตร. บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 3 หมู่บ้านพอแดง ตำบลท้ายเหมือง อำเภอท้ายเหมือง
จังหวัดพังงา.

ประทีป นิลวรรณ. บ้านเลขที่ 47/3 หมู่ที่ 6 ตำบลบ่อหย่าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา
ประสิทธิ์ ชิมการณ. บ้านเลขที่ 68 หมู่ที่ 6 ถนนคิบุก ตำบลตลาดเหนือ อำเภอเมืองภูเก็ต
จังหวัดภูเก็ต.

ประสิทธิ์ บัวจูด. บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.
ประสิทธิ์ พรหมมาศ. บ้านเลขที่ 14/1 หมู่ที่ 4 ถนนเชิงทะเล-บ้านคอน หมู่บ้านป่าสัก
ตำบลเชิงแส อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต.

ประยัด ทองวิจิตร. บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 3 หมู่บ้านพอแดง ตำบลท้ายเหมือง
อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา.

ปราโมช สุขช่วย. บ้านเลขที่ 203/1 ถนนเทศบาล 1 ตำบลบ่อหย่าง อำเภอเมืองสงขลา
จังหวัดสงขลา.

เป้า ไชยรักษ์. บ้านเลขที่ 154 หมู่ที่ 11 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

เปล่ง อนันตวงศ์. บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

พงษ์รังสิต ชูจิต. บ้านเลขที่ 76 หมู่ที่ 8 หมู่บ้านบางคลี ตำบลนาเคย อำเภอท้ายเหมือง
จังหวัดพังงา.

พรเพ็ญ รอดสุข. บ้านเลขที่ 30/6 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

พร้อย ทองสมัคร. บ้านเลขที่ 68/16 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด
นครศรีธรรมราช.

พัฒน เวชแดง. บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 1 ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

ไพโรจน์ สุขเกษม. บ้านเลขที่ 203/1 ถนนเทศบาล 1 ตำบลบ่อ่าง อำเภอเมืองสงขลา
จังหวัดสงขลา.

เพิ่ม ฤทธิ์ช่วย. บ้านเลขที่ 229 หมู่ที่ 15 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

มงคล ทรัพย์คน. บ้านเลขที่ 191 ถนนอนุสรณ์อาจารย์ทอง ตำบลหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่
จังหวัดสงขลา.

มณี ปลดอดสวัสดิ์. บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 8 ตำบลบ่อ่าง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.

มิตร สุวรรณศรี. บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 8 ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา.

รังสิต ชูจิตร. บ้านเลขที่ 76 หมู่ที่ 8 ถนนเพชรเกษม หมู่บ้านบางคลี ตำบลนาเคย
อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา.

ละเมียด ทิพย์ธรรณ. บ้านเลขที่ 2 ตำบลพุ่มเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
เลียบ ชนะศึก. บ้านเลขที่ 139 หมู่ที่ 3 ตำบลเทพกระษัตรี อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต.

วัฒนา วีระสาธน์. บ้านเลขที่ 148/69 ตำบลสะบารัง อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี.

วัฒนา จินดาพล. บ้านเลขที่ 696 ถนนเพชรเกษม ตำบลท้ายช้าง อำเภอท้ายเหมือง
จังหวัดพังงา.

วาส เชิงสมอ. บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 3 ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

วิน แด้มเดิม. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
จังหวัดนครศรีธรรมราช.

วินัย ผสมทรัพย์. บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 5 หมู่บ้าน ลีพอนใต้ ตำบลศรีสุนทร อำเภอถลาง
จังหวัด ภูเก็ต.

สมนึก จันทร์จินดา. บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

สมบูรณ์ มีผล. บ้านเลขที่ 122/2 หมู่ที่ 8 หมู่บ้านบางคลี ตำบลนาเคย อำเภอท้ายเหมือง
จังหวัดพังงา.

สมภาพ นาคะพันธ์. สำนักงานศึกษาธิการอำเภอทับปุด อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา.

สมศักดิ์ สุกแสง. บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 2 หมู่บ้านห้วยกร้าง ตำบลท้ายเหมือง อำเภอท้ายเหมือง
จังหวัดพังงา

สว่าง ศรีรักษา. บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

สุชาติ ทรัพย์สิน. บ้านเลขที่ 110/19 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด

นครศรีธรรมราช.

แสน ทองได้คล้าย. สถานีตำรวจภูธรอำเภอท้ายเหมือง อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา.

หวง ขาวทอง. บ้านเลขที่ 13 ตำบลหารเทา อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง.

หนูพร้อม ไหมช่วย. บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.

ห้อย ชูภักดี. บ้านเลขที่ 124/2 หมู่ที่ 11 ตำบลบ้านควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง

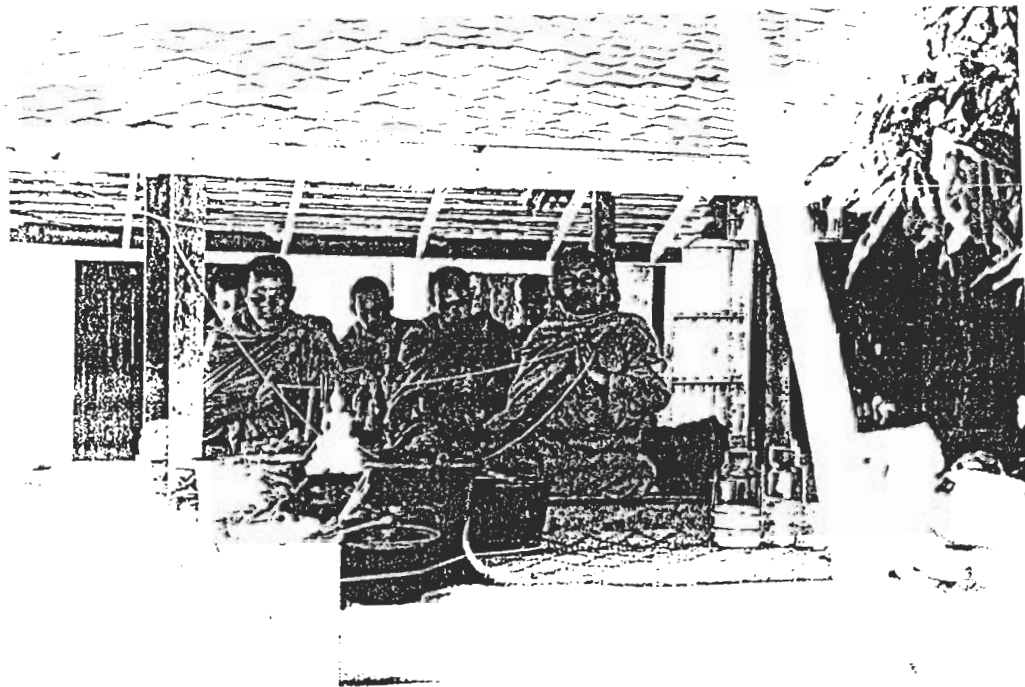
จังหวัดพัทลุง.

อุทัย บุญจันทร์. บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 4 ตำบลป่าแวง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.

เอก ภูมิสุวรรณ. บ้านเลขที่ 49/21 ตำบลโพธิ์เสด็จ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัด

นครศรีธรรมราช.

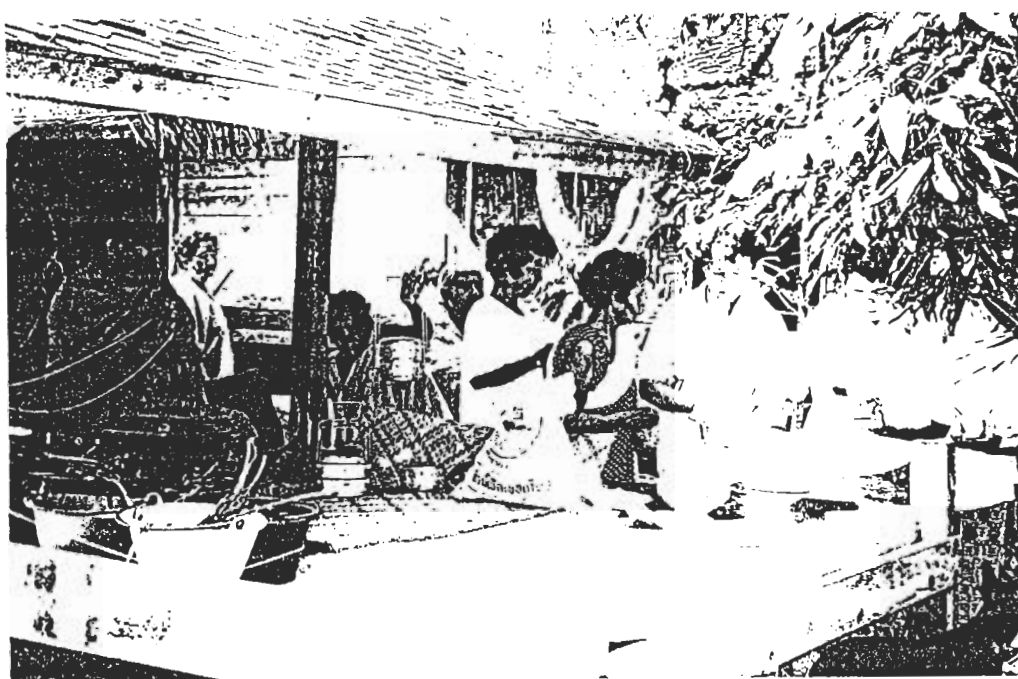
ภาคผนวก



ภาพประกอบ 1 พระสงฆ์ให้ศีลและเจริญพระพุทธมนต์ในพิธีสวดนา ที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส



ภาพประกอบ 2 ชาวนาอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส กำลังรับศีลในพิธีสวดนา



ภาพประกอบ 3 ชาวบ้านอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส ตักบาตรเช้าสุดในพิธีสวดนา



ภาพประกอบ 4 ชาวนาอำเภอดากโบ จังหวัดนราธิวาส ทำพิธีอันเชิญผีบรรพบุรุษ เจ้าที่ให้
มารับเครื่องเซ่น ในพิธีกินข้าวใหม่



ภาพประกอบ 5 หมอพิธีกำลังทำพิธีไหว้เจ้าที่นาที่ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง



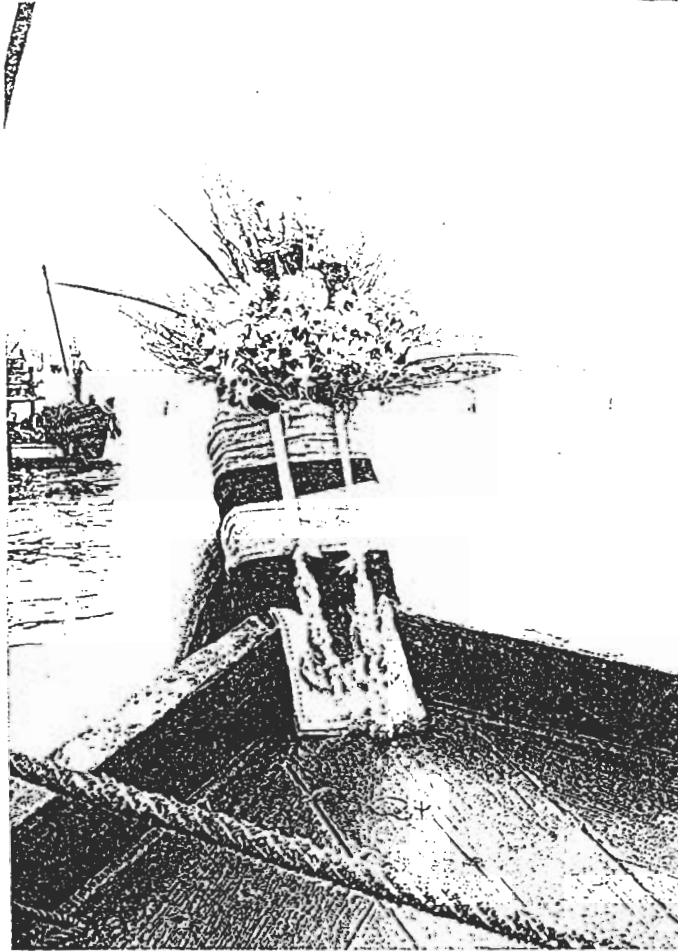
ภาพประกอบ 6 หมอพิธีกำลังทำพิธีไหว้เจ้าที่นาวัวควาย ที่ตำบลควนมะพร้าว
อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง



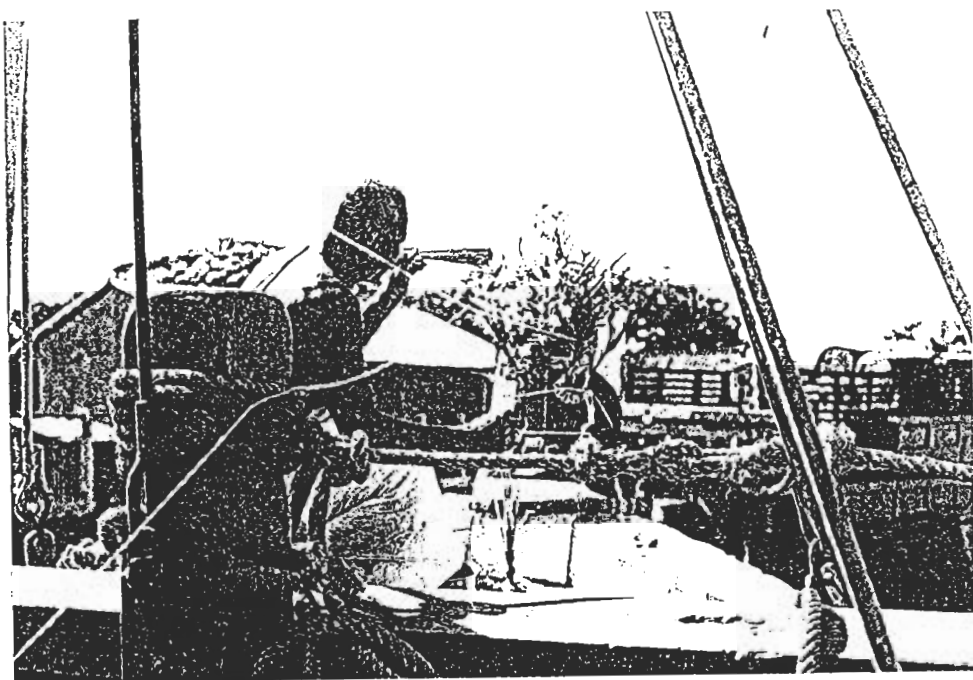
ภาพประกอบ 7 หมอทำขวัญกำลังทำพิธีรบขวัญข้าว ที่อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง



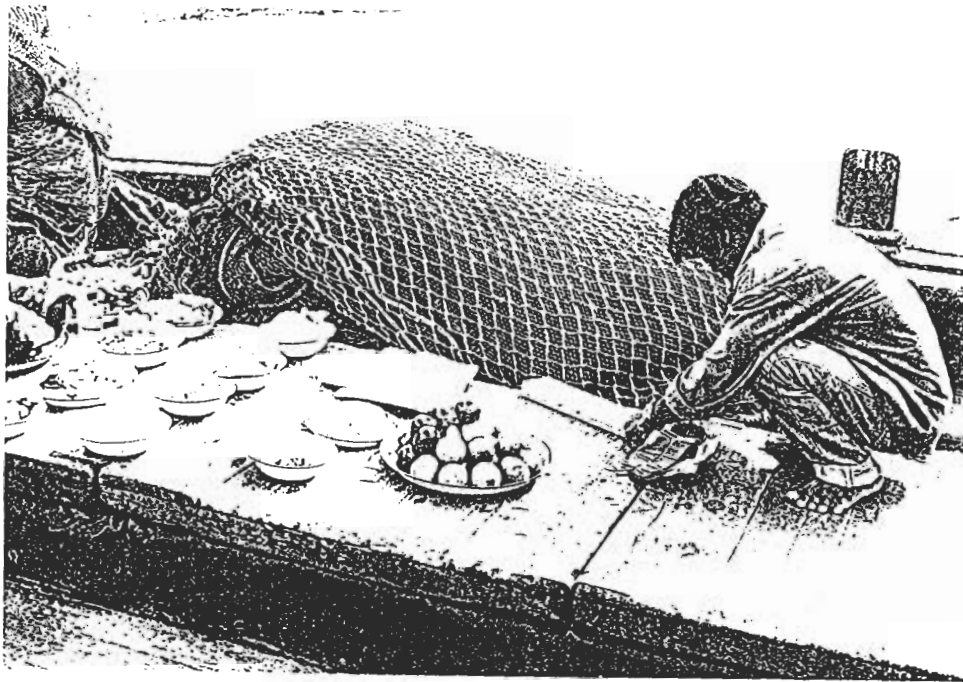
ภาพประกอบ 8 หมอประกอบพิธีเสียบดอกไม้ที่หัวเรือเพื่อบูชาแม่ย่านาง ที่อำเภอเมืองสงขลา
จังหวัดสงขลา



ภาพประกอบ 9 โขนเรือที่ตกแต่งด้วยดอกไม้เรียบร้อยแล้ว (อำเภอเมืองสงขลา
จังหวัดสงขลา)



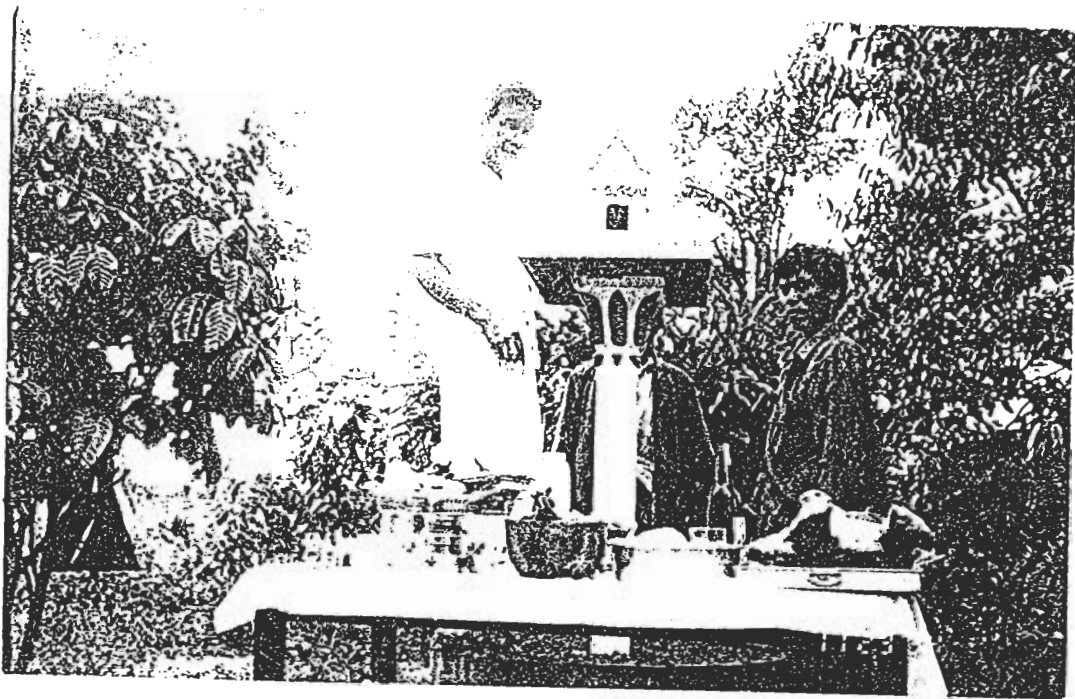
ภาพประกอบ 10 เจ้าของเรือประมงทำพิธีไหว้แม่ย่านางก่อนที่จะออกเรือ (อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา)



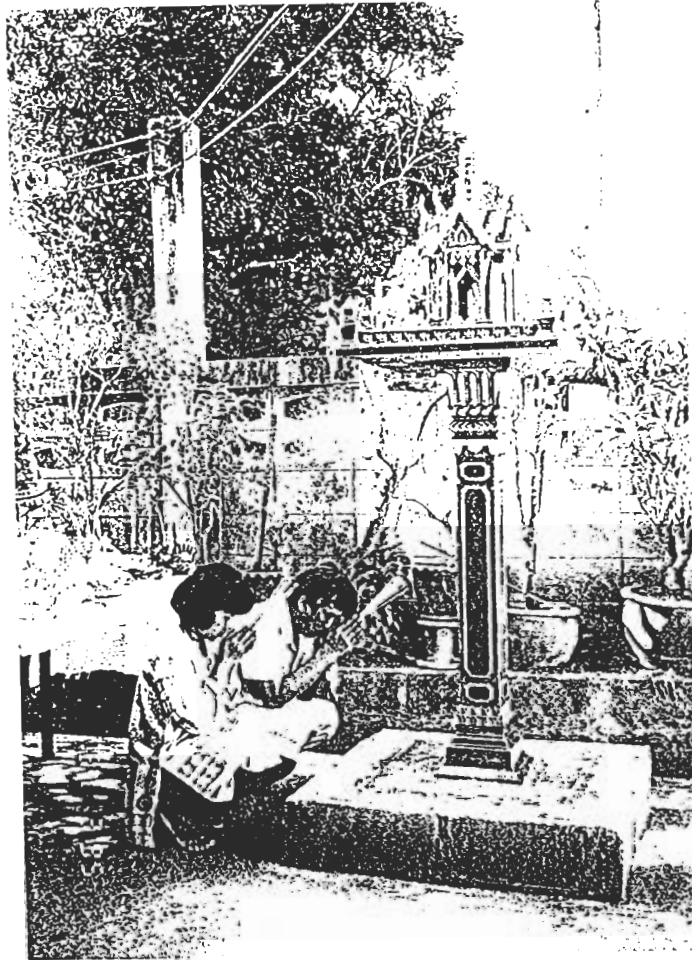
ภาพประกอบ 11 ลูกเรือจะจุดประทัดหลังจากทำพิธีไหว้แม่ย่านางเสร็จแล้ว (อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา)



ภาพประกอบ 12 ชาวบ้านจัดเครื่องสังเวทยเพื่อประกอบพิธีพระภูมิเจ้าที่ (อำเภอบ้านนาสาร
จังหวัดสุราษฎร์ธานี)



ภาพประกอบ 13 หมอประกอบพิธีทำพิธีเชิญพระภูมิขึ้นสถิตศาลพระภูมิ (อำเภอบ้านนาสาร
จังหวัดสุราษฎร์ธานี)



ภาพประกอบ 14 เจ้าของบ้านจุดธูปเทียนบูชาศาลพระภูมิ (อำเภอบ้านนาสาร
จังหวัดสุราษฎร์ธานี)